

Відділ освіти Уманської міської ради
Методичний кабінет
НВК «Уманська міська гімназія – школа естетичного виховання»
Уманської міської ради Черкаської області

Піотровська С.В.

Зінтегровані уроки в початковій школі

Навчально-методичний посібник

Умань
2018

Автор: **Піотровська Світлана Віталіївна**, спеціаліст вищої категорії, педагогічне звання «старший учитель», учитель початкових класів НВК «Уманська міська гімназія – школа естетичного виховання» Уманської міської ради Черкаської області..

Зінтегровані уроки в початковій школі. - Умань, 2018.

Рецензент: Комар О.А. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри фахових методик та інноваційних технологій у початковій школі Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Посібник містить науково-методологічні засади сутності інтеграції, теоретичні підходи до інтегрування змісту навчального матеріалу, методичні рекомендації щодо підготовки та проведення інтегрованих уроків, добірку оригінальних зінтегрованих уроків у 1-4 класах (з власного досвіду роботи автора), авторський вірш-пісню про ріки, озера України, майстер-клас для вчителів щодо інтеграції навчання.

Посібник може бути використаний у практичній діяльності вчителів початкової школи загальноосвітніх навчальних закладів, студентів і викладачів педагогічних факультетів вищих навчальних закладів освіти.

Схвалено рішенням методичної ради НВК «Уманська міська гімназія – школа естетичного виховання» (протокол № 3 від 14.12.2017 р.), методичною радою міського методичного кабінету (протокол № 2 від 19.12.2017р.)

Зміст

Вступ	4
1. Історичні питання інтеграції.....	6
2. Аналіз різних концепцій інтеграції змісту навчальних дисциплін в початковій школі	8
3. Інтеграція як процес вивчення навчальних предметів початкової школи	13
4. Майстер-клас на тему «Особливості проведення сучасного уроку в початковій школі з елементами інтеграції»	23
5. Зінтегровані уроки у сучасній початковій школі. З досвіду роботи автора	31
5.1. Літературне читання, 2 клас. Урок позакласного читання. Тема. Збережи цей дивний світ. Галина Ткачук. «Гойдалка під кленом».	32
5.2. Літературне читання, 2 клас. Урок позакласного читання. Тема. Фантазуй, вигадуй, твори добро. Леся Воронина. «Слон Гудзик і вогняна квітка».	34
5.3. Українська мова, 4 клас. Тема. Займенники 3-ої особи однини і множини. ...	38
5.4. Інформатика, 3 клас. Робота із презентаціями. Тема. Вставлення зображень і тексту. Форматування текстових і графічних об'єктів слайду. Збереження презентацій.	43
5.5. Математика, 1 клас. Тема. Лічба в межах 20. Додавання і віднімання виду 13+1, 15-1. Розв'язування задач. Природознавство, 1 клас. Тема. Червона книга України.	46
5.6. Математика, 4 клас. Тема. Повторення й узагальнення вивченого. Ділення багатоцифрових чисел на одноцифрове число. Розв'язування задач.	50
5.7. Природознавство, 1 клас. Тема. Звірі.	54
5.8. Природознавство, 4 клас. Тема: Де в природі міститься вода? Водойми, їх різноманіття. Демонстрування: виявлення води в рослинах та в ґрунті.	59
5.9. Природознавство, 4 клас. Тема. Природні та штучні водойми (річки, озера, ставки, водосховища, болота, моря, джерела).	71
5.10. Природознавство, 4 клас. Тема. Материками Землі. Урок-подорож. Урок-презентація.	79
5.11. Заняття гуртка «Християнська етика в українській культурі», 3 клас (Курс за вибором). Тема. Людина починається з добра. Золоте правило життя.	86
5.12. Виховний захід. Тема. Черкацино, моя ти вишиванко! Земля козацька вільна і свята!	96
Висновки.....	102
Додатки	103
Список використаних джерел.....	120

Вступ

Метою початкової освіти є гармонійний розвиток дитини відповідно до її вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, виховання загальнолюдських цінностей, підтримка життєвого оптимізму, розвиток самостійності, творчості та допитливості, формування основи для самореалізації особистості, створення умов для самопізнання, самовдосконалення та розвитку творчого потенціалу учня.

Багаторічний досвід роботи вчених у галузі початкової освіти дає підстави стверджувати, що розв'язання проблеми особистісно зорієнтованої освіти і її продуктивності пов'язане з інтеграцією змісту освіти. Наукові дослідження показують, що інтеграція змісту освіти багато в чому вирішує проблему зміцнення та збереження психічного і фізичного здоров'я школярів, сприяє підвищенню мотивації навчальної діяльності.

Закон України про освіту забезпечує рівний доступ до освіти кожній дитині. Різні державні документи, зокрема проект нового Державного стандарту загальної середньої освіти в рамках реформи «Нова українська школа», націлюють педагогів на проблему інтеграції змісту навчання, тому вона досліджується вчителями і впроваджується в педагогічну практику.

Реалізація нових концепцій навчання і виховання учнів загальноосвітніх шкіл України висунула нові вимоги до професійної підготовки вчителя, до якісно нового підходу для здійснення освітніх завдань. Стандарт початкової освіти передбачає організацію освітнього процесу із застосуванням діяльнісного підходу на інтегровано-предметній основі, з переважанням ігрових методів у першому циклі (1–2 класи) та на інтегровано-предметній основі у другому циклі (3–4 класи).

Актуальність проблеми спонукає сучасних вчителів набувати умінь здійснювати інтеграцію змісту навчальних предметів початкової школи.

Інтеграція є однією з найперспективніших інновацій, яка здатна вирішити проблеми системи сучасної початкової освіти, є одним з ефективних шляхів оновлення змісту і методів навчання в сучасній школі на шляху України в світовий освітній простір. Особливо актуальним є інтегрування різнопредметних знань у початковій ланці освіти, оскільки для молодших школярів властиве нерозчленоване сприйняття об'єктів навколишнього світу.

Інтеграція зобов'язує до використання різноманітних форм викладання, що має вплив на ефективність сприйняття учнями навчального матеріалу. Вона стає для всіх її учасників – і вчителів, і учнів, і батьків – школою співпраці та взаємодії, що допомагає разом просуватися до спільної мети.

У посібнику висвітлено історичні питання інтеграції, аналіз різних концепцій інтеграції змісту навчальних дисциплін в початковій школі, пояснення поняття інтеграції як процесу вивчення навчальних предметів початкової школи, обґрунтування суті та ролі інтеграції в процесі навчання, умов проведення інтегрованих уроків; розглядаються методичні засади побудови та впровадження інтегрованих уроків у сучасній початковій школі.

Представлено розробку проведеного для вчителів міста високоефективного майстер-класу з теми «Особливості проведення сучасного уроку в початковій

школі з елементами інтеграції», додається презентація та ілюстративний матеріал, наочність.

Посібник містить добірку оригінальних **зінтегрованих** уроків у 1-4 класах **(з власного досвіду роботи автора)**, з використанням власних **доробок** (зокрема, **авторський** вірш-пісню про ріки та озера України – автор вірша Піотровська С.В.); розробки виховних заходів.

Дані матеріали використовувалися практично, довели свою ефективність. Планування та проведення уроків за таксономією Блума, з використанням музико-терапевтичної педагогіки «ПіснеЗнайка» та інших інноваційних технологій сприяють формуванню в учнів творчості, критичного мислення, вмінь співпрацювати у команді, досягати поставленої мети, відчувати успіх.

Багатий методичний і дидактичний матеріал розробок допоможе зробити уроки цікавими та насиченими, а також значно скоротять час підготовки до уроків, виховних заходів чи майстер-класу. До більшості уроків посібника подається добірка мультимедійного супроводу: презентації, ілюстрації до творів і завдань, аудіозапис музичних творів. **У навчально-методичному посібнику є гіперпосилання на вказані матеріали.**

Для коректного використання гіперпосилань, поданих у розробках уроків і виховних заходів, необхідно підключення до мережі Інтернет.

Актуальність роботи:

- наявність інтегрованих процесів у всіх сферах людської діяльності;
- природна потреба молодших школярів цілісно пізнавати навколишній світ;
- створення сприятливих умов для реалізації особистісно орієнтованого та розвивального навчання;
- необхідність позбавлення перевантаження учнів;
- усунення дублювання навчального матеріалу;
- поглиблене всебічне вивчення конкретних предметів, фактів, явищ;
- скорочення кількості навчальних годин тижня (для інших предметів);
- впровадження результатів творчих пошуків учителів у практику.

Практичне значення роботи:

- можливість показати молодшим школярам світ у всьому його розмаїтті (емоційний розвиток дітей, формування творчого мислення);
- учні отримують системні знання;
- посилення пізнавального інтересу, всебічний розвиток особистості, нетрадиційне розв'язання завдань, проблем;
- різноманітні види діяльності, зняття втоми, напруги у дітей;
- наступність від цілісного родинного виховання до цілісного виховання, навчання вчителями;
- зменшення кількості обов'язкових предметів (раціональне використання педагогічних кадрів);
- теоретичний матеріал посібника допоможе зрозуміти суть інтеграції як складного педагогічного процесу, її переваги;
- розробки зінтегрованих уроків допоможуть спланувати та втілювати інтеграцію навчання в практику.

Посібник може бути використаний у практичній діяльності вчителів початкової школи загальноосвітніх навчальних закладів, студентів і викладачів педагогічних факультетів вищих навчальних закладів освіти.

1. Історичні питання інтеграції

Одним з ефективних шляхів оновлення змісту і методів навчання в сучасній школі є інтеграція, під якою мають на увазі процес зближення і поєднання різних навчальних предметів.

У практиці початкової освіти ця ідея не нова. Нею вперше скористався К.Д. Ушинський, передбачивши в курсі навчання грамоти одночасне формування двох найважливіших типів умінь — читання і письма. Принцип синхронного навчання першокласників читати і писати не втратив своєї актуальності і у наш час.

Про важливість інтеграції знань неодноразово наголошувалося у прогресивній педагогіці. Спроби здійснити інтеграцію ми знаходимо ще у Аристотеля, Демокріта, Піфагора, Платона та інших античних філософів. В епоху Відродження вчені, виступаючи проти схоластики у навчанні, підкреслювали важливість формування у школярів цілісних уявлень про взаємозв'язок природних явищ.

Концепція інтеграції освіти була запропонована Я.А. Коменським, який вважав, що для формування системи знань важливо послідовно встановлювати зв'язки між навчальними предметами («Усе, що знаходиться у взаємозв'язку, повинно вивчатися в такому ж зв'язку»). У «Великій дидактиці», у відомій праці «Провісник загальної мудрості» відображено ідеї неподільності навчання й виховання, ідеї інтеграції навчання.

Не втратили актуальності і думки Д.Локка про доцільність наповнення змісту одного предмета фактами інших. Песталоцці Й.Г. розкрив багатогранність взаємозв'язків навчальних предметів початкової школи, акцентував увагу на небезпеці їх розриву, наголошував, що абстракція і почуття є однаково важливими, такими, що повинні розвиватися одночасно.

Цінність у напрямку даного питання являють роботи В.І. Вернадського, в яких учений зазначав, що «збільшення наукових знань ХХ ст. швидко стирає межі між окремими науками. Вони дедалі більше спеціалізуються не за науками, а за проблемами. Це дає змогу, з одного боку, надзвичайно глибоко вивчати явище, а з іншого, - охоплювати його з усіх точок зору».

Практично вся педагогічна класика підтримує тенденцію до інтеграції науково-культурних надбань людства в інтересах формування у молодших школярів цілісного світогляду. Як зазначав Ушинський К.Д., «ніщо не може бути важливішим у світі, ніж уміння бачити предмет з усіх боків і серед тих відносин, в які він поставлений». Йому шляхом інтеграції письма та читання вдалося створити результативний синтетичний метод навчання грамоти, що використовується й сьогодні.

У педагогічній системі, розробленій і впровадженій В.О.Сухомлинським, була здійснена інтеграція процесів навчання і виховання на основі принципу

гуманізму. Видатний педагог розглядав навчання як найважливіший засіб розумового виховання. В навколишньому світі знайомити школярів із певним предметом необхідно в його зв'язках з іншими, «відкривши його так, щоб частина життя заграла перед дітьми всіма барвами райдуги». Беручи до уваги досвід К.Д.Ушинського («День, проведений дитиною серед лісів і полів... вартий багатьох тижнів, проведених за шкільною лавою»), В.О.Сухомлинський закликав педагогічну громадськість не пропустити синтезивний період розвитку молодших школярів та обов'язково ввести кожного учня у світ природи – «світ дитинства думки», «дитячого мислення».

У середині ХХст. вчений П.М. Ерднієв зробив концепцію укрупнення дидактичних одиниць (УДО), що відповідає внутрішньопредметній інтеграції. Технологія навчання укрупнення дидактичних одиниць розкриває, надає дії значним психофізіологічним резервам головного мозку в учнів і має переваги над загальною методикою навчання – використовує опори на закономірності продуктивного мислення. Наприклад, віднімання можна пояснити, спираючись на додавання, ділення – на множення. Технологія УДО була апробована вчителями-новаторами В.Ф.Шаталовим і С.М.Лисенковою, досвід яких широко впроваджується у роботу сучасної початкової школи. Він дає змогу педагогові конструювати уроки на базі поєднання знань.

Педагогічна практика 60-70р.р. ХХст. починає широко використовувати міжпредметні зв'язки, що стають механізмом відносно інтеграції як провідної ідеї подолання предметної автономії. Так психолог Л.В.Занков вважає, що без знань із біології, географії, історії, закладених ще в початковій школі, неможливе виховання у дітей якостей людини-громадянина. Дидакти Г.І.Батурин, І.Я.Лернер, М.М. Скаткін розглядають міжпредметні зв'язки як складову частину, вияв одного з основних принципів дидактики – системності та послідовності.

Але у 80-90р.р. ХХст. функція інтеграції в освіті змінюється. Суспільство ставить перед школою вимоги: формування цілісного погляду на світ як єдине взаємопов'язане ціле, вміння бачити глобальні проблеми сучасності та способи їх розв'язання. Професор В.А.Разумний виділив три взаємопов'язаних блоки, які повинні бути присутніми у змісті освіти в цілому та у кожній навчальній дисципліні: знання, емоції, віра. У такому випадку виникають можливості для дійсної інтеграції пізнання, для нового синтезу інформації, що отримує дитина. Саме цей підхід вважається у всьому світі найбільш конструктивним, оскільки ідея органічної єдності інтелектуального та емоційного розвитку отримала незаперечне підтвердження у працях і новаторському досвіді вітчизняних та зарубіжних учителів.

Зміст та методи дидактичної підготовки майбутніх вчителів розкривається в працях А.М. Алексюка, В.І. Бондаря, П.М. Гусака, А.А. Кендюхової, В.О. Онищука, І.П. Підласого, В.Ф. Паламарчук, О.Я. Савченко, М.М. Скаткіна, Д.О. Тхоржевського, І.М. Шапошнікової та ін..

Методичні аспекти підготовки вчителя початкової школи досліджуються в працях Н.А. Бібік, М.В. Богдановича, Л.О. Варзацької, Л.П. Кочіної, В.М. Кухар, І.В. Мороза та ін..

Наукові підходи до формування педагогічних умінь розроблені в працях авторів теорії діяльності (О.М. Леонтьєв, С.Л. Рубінштейн та ін.) теорії поетапного формування розумових дій (П.Я. Гальперін, Н.Ф. Талізїна та ін.), теорії педагогічної діяльності (Н.В. Кузьміна, В.О. Сластьонїна, А.І. Щербаков).

Одним із перспективних напрямків удосконалення змісту освіти взагалі і початкового навчання зокрема є інтегрований підхід до його структур та організації його засвоєння уміньми загальноосвітньої школи. Розвиток цього напрямку став особливо актуальним після того, як в педагогічній науці та шкільній практиці стали впроваджуватися уроки з інтегрованим змістом в існуючій системі диференційного навчання. В умовах навчання інтеграція знань покликана подолати недоліки масової диференціації змісту освіти.

На думку Н.П. Депенчук та С.Б. Кримського теорія інтеграції наукового знання спирається на філософську теорію, за якої «методологічний акцент ставиться на матеріальну єдність світу, що складає об'єктивну базу розвитку тенденції до синтезу знань». Б.Г. Горохов та В.Г. Левін вважають її міжнауковою теорією, оскільки «процеси інтеграції охоплюють і природничі, і гуманітарні науки».

Історія методики викладання в початковій школі свідчить про те, що інтеграція як процес, пристосування та об'єднання окремих елементів або частин різних видів навчальної діяльності в єдине ціле за умови цілісної та функціональної однотипності – зовсім не нове методичне явище.

2. Аналіз різних концепцій інтеграції змісту навчальних дисциплїн в початковій школі.

У зв'язку з розвитком сучасної науки і техніки поглиблюється інтеграція між різними галузями знань. Безпосередній вплив на інтеграційні процеси мало відкриття закону збереження і перетворення енергії. Передумова інтеграції наук полягає в тому, що їх традиційна диференціація практично долається під натиском суспільного прогресу, в силу зростаючої необхідності розв'язувати такі глобальні проблеми сучасності, як екологічні, демографічні, сировинні, енергетичні та ін. «Інтеграція являє собою процес руху і розвитку первинної системи, в котрій число та інтенсивність взаємодії її елементів зростає – посилюється їх взаємозв'язок та зменшується їх відносна самостійність один по відношенню до іншого».

Українські філософи вважають, що інтеграція – одна із сторїн процесу розвитку, яка пов'язана з об'єднанням в ціле раніше розрізнених частин. «У взаємозв'язку *філософія – науки* в ролі інтегруючого фактора виступає наукова картина світу, в якій відображаються як успіхи, так і рівень філософських узагальнень».

У наукових дослідженнях (Моштурк В.В., Ільченко В.Р., Кузнецова Л.В.) звертається увага на те, що проблема єдності знань (інтеграції) розглядалась ще мислителями глибокої давнини. Платон та Арістотель, Демокріт та Епікур не просто накопичували окремі факти про природу, але й намагались пояснити

взаємозв'язки між цими факторами та явищами в природі. Приблизно з кінця XVII століття у передових педагогів-гуманістів (Я.А. Коменський, І.Г. Песталоцці, А. Дістервег) з'являється безсумнівний інтерес до даної проблеми. Так, Я.А. Коменський попереджував про шкідливість штучного розгляду різних явищ і процесів в постійній ізоляції один від одного. Ним було поставлено питання про необхідність взаємопов'язаного вивчення того, що фактично в такому зв'язку й знаходиться. «Все, – писав він, – і найбільше, і найменше – так має бути пристосованим між собою та поєднане, щоб створити єдине ціле».

Разом з тим Я.А. Коменський бачив недосконалість сучасної йому системи освіти, яка насаджувала схоластику і формалізм, відмовлення від взаємопов'язаного вивчення об'єктів і явищ. Ним висловлювалось неприйняття відповідного цій системі змісту освіти. «Ні в кого освіта не є цілісною сукупністю знань, які одне одного підтримують, підкріплюють і збагачують, але заключають в собі дещо штучно пов'язане: шматок звідти, шматок звідси, дещо таке, що ніде достатньо не пов'язане і не приносить ніякого ґрунтового плоду».

Ідеї єдності знань можна зустріти у працях Е. Канта, Г. Гегеля, Л. Фейербаха, М.В. Ломоносова, Д.І. Менделєєва, К.Е. Цюлковського, І.П. Павлова та багатьох інших вчених.

Розвиток науки XX століття йде в напрямку все більш об'єктивного відображення єдності світу. Наука набуває властивостей цілісного, синтетичного, інтегрального характеру. В 20-ті роки П.П. Блонський закликав вивчати в школі синтетичний предмет батьківщинознавство, або точніше, людинознавство. Ідеї Блонського підтримала Н.К. Крупська і їх стали втілювати в життя. Ідея інтеграції була покладена в основу комплексних програм, які склались в 20-тих роках. «Побудовані на основі широкої міждисциплінарної інтеграції, вони, на жаль, виявились непродуктивними для навчання і розвитку учнів, бо не давали їм систематичних ґрунтовних знань і вмій». Вони були орієнтовані на практичне виконання певних дій.

Розв'язуючи проблему інтегрованого навчання у нас в Україні, необхідно відзначити, що ідея комплексного підходу до навчання та виховання не є абсолютно новою для нашої дидактики. Вже в 1923 році в практику школи впроваджено комплексні програми, які розроблено науково-педагогічною секцією Державної Вченої Ради (ДВР).

Дореволюційні програми, з цілком зрозумілих причин, не могли задовольнити вимоги, які ставила радянська влада перед школою. Необхідні були нові принципи конструювання змісту освіти. Ці принципи були розроблені науковцями і втілені в нових програмах ДВР. Починаючи з 1921 року, науково-педагогічна секція ДВР взяла за основу комплексний метод навчання. Як відомо, комплексний метод концентрує увагу не на навчальних предметах, а на темах, які за своєю спільністю ґрунтуються в окремі розділи (блоки).

Як свідчать наукові джерела, автори програм пішли шляхом синтетичного узагальнення навчального матеріалу навколо трьох основних блоків: природа, праця та суспільство. В основу програми покладено трудову діяльність людини, яка повинна була розглядатись у зв'язку з природою як об'єктом цієї діяльності та

суспільним життям як наслідком трудової діяльності. При комплексній побудові навчальних програм предметна структура як така, в основному, ліквідувалась.

Можливо, і у нас в Україні школи давно вже працювали б за різними інтегрованими курсами, якби не постанова ЦК ВКП(б) 1931 року «Про початкову та середню школу», яка засудила комплексні і проектні програми та пропонувала проводити заняття на основі суто предметного викладання.

Майже півстоліття до цієї проблеми не поверталися. В практику школи міцно ввійшла предметна (диференційована) система навчання, яка не передбачала інтегрованого навчання школярів.

Цікавою спробою проведення інтегрованих уроків відзначається досвід В.О. Сухомлинського, який у 60-х роках у Павлиській школі проводив «Уроки мислення в природі» для 6-літок. Це, на наш погляд, один із найвдаліших прикладів інтеграції різних видів діяльності з метою навчання, виховання і розвитку дітей молодшого шкільного віку.

У наш час ідея інтеграції змісту навчання приваблює багатьох вчених і вчителів нашої країни, зарубіжних колег.

Спробу сформулювати модель нової школи робить професор Л.В. Тарасов. Його експериментальна модель «Екологія і діалектика» пропонує радикальну перебудову як змісту, так і методів навчання. Реалізація методів навчання на практиці передбачає:

- 1) нову побудову навчального процесу школи;
- 2) послідовне використання в навчальному процесі інтегровано-гуманітарного підходу.

Помітна орієнтація на більш ранній розвиток дітей: іноземна мова з першого класу, цікаві розвиваючі факультативи на початковій ступені, раннє вивчення інформатики. В 1–4 класах вивчається інтегративний предмет «Навколишній світ», який містить в собі різноманітні відомості з багатьох галузей – географії, фізики, астрономії, техніки, хімії, історії, екології. Фактично це не один навчальний предмет, а послідовність із шести цілком самостійних інтегративних предметів, кожний з яких розвиває свою тему.

Савченко О.Я. вказує, що один із напрямків методичного оновлення уроків у початкових класах є інтеграція навчального матеріалу з кількох предметів, які об'єднані навколо однієї теми.

Результати десятирічного широкого експериментального дослідження (Росія, федеральний центр ім. Л.В. Занкова) підтвердили припущення, що система навчання в силу її цілісності може привести до оптимального загального розвитку школярів.

Концепція початкового навчання, яка розробляється під керівництвом Н.Ф. Тализіної та Н.Г. Салміної, передбачає введення комплексних предметів:

- а) природознавство, яке включає фізичні, хімічні, біологічні та географічні знання;
- б) естетичний цикл, який одночасно знайомить з музикою, живописом, художнім словом як різними способами зображення дійсності;
- в) одночасне вивчення рідної та іноземної мови.

Д.Мансфельд пропонує в процесі вивчення мови прагнути до створення цілісної картини світу на основі об'єктивної діяльності (природа, суспільство, духовна культура). Автори експериментальної програми використовували ідеї угорського вченого-педагога доктора Ласло Гашпара; К.Д. Ушинського – методика навчання письмовому та усному мовленню; П.П. Блонського – теорія розвитку особистості; А.С. Макаренка і Шацького – організація розумової життєдіяльності підлітків; Л.С. Вигоцького – проблеми розвитку дитини засобами залучення його до світової культурної спадщини; С.Л. Рубінштейна і В.О. Сухомлинського – гуманізація освіти, пріоритет індивідуальних особливостей дітей; Венцеля – космічне виховання; Л.В. Занкова – розвиваюче навчання.

В останні десятиліття в США, Англії, Франції навчальні програми будуються, в основному, на основі принципу інтеграції. Нерідко інтегровані курси використовуються разом з виконанням окремих предметів. Так, в повних середніх школах Англії всі учні вивчають обов'язковий «Загальногуманітарний курс», який включає в себе відомості з історії літератури, історії релігії, соціології, економіки.

В неповних середніх школах Франції викладається інтегрований курс «Економіка», його програма об'єднує відомості з економіки, історії, географії, включає основні економічні поняття (організація виробництва, види економічної діяльності, питання розподілу, обміну та ін.).

З вищеперерахованих прикладів можна зробити висновок, що інтеграція шкільних предметів в різних країнах знаходить поширення. Пропонуються різні форми інтеграції. Якій з цих форм віддати перевагу? На це запитання дати однозначну відповідь дуже важко. Так, мабуть, обмежитись якоюсь однією б - неправильно. На мій погляд, великі потенційні можливості закладено в комбінованій побудові навчального процесу, коли разом з вивченням окремих предметів пропонується проведення окремих інтегрованих уроків, або блоків, інтегрованих днів, тижнів (в молодших класах).

Освоєння ідеї інтеграції знань, як показує практика зарубіжних країн (Угорщина, Фінляндія, Німеччина) та вітчизняної педагогіки, дає можливість формувати в учнів якісно нові знання, що характеризуються вищим рівнем мислення, динамічністю застосування у нових ситуаціях, підвищення їх дієвості й систематичності. Таким чином, інтегрування є якісно відмінним способом структурування, презентації та засвоєння програмового змісту, що уможливорює системний виклад знань у нових органічних взаємозв'язках.

Особливо актуальним є інтегрування різнопредметних знань у початковій ланці освіти, оскільки для молодших школярів властиве нерозчленоване сприйняття об'єктів навколишнього світу, без усвідомлення їх історичних ознак. Системний аналіз складових цілого, синтезуюче порівняння з іншими становить для учнів значні утруднення. Одночасно ці операції лише формуються у напрямку від загального до конкретного.

Великі можливості для проведення інтегрованих уроків закладені в початковій школі. Вони пояснюються рядом факторів, серед яких є такі:

1. Поряд з диференційованими предметами (математика, мова, читання) введені інтегровані навчальні предмети з природознавства, Я у світі, музичне мистецтво,

2. Природна потреба молодших школярів пізнавати світ цілісно, яким він є насправді (П.П. Блонський)

3. Наявність у початковій школі одного вчителя, що створює умови для його підготовки до здійснення оптимального поєднання інтеграції та диференціації змісту освіти.

Але потреба здійснювати ці завдання не реалізується з причини відсутності обґрунтованої технології проектування інтегрованих уроків у початковій школі.

Актуальність проблеми спонукає сучасних вчителів набувати умінь здійснювати інтеграцію змісту навчальних предметів початкової школи

Аналізуючи різні, існуючі у нас і за кордоном, концепції інтеграції змісту навчальних дисциплін, визріває висновок, що цікавість до даної проблеми з роками зростає. Увага вчених до процесів інтеграції змісту навчальних предметів пояснюється ще й тим, що цілісне знання ставиться в основу розвитку особистості.

Для нашої сучасності характерна інтеграція наук, прагнення отримати найточніше уявлення про загальну будову світу. Ці ідеї знаходять своє відображення як в концепції сучасної шкільної освіти, так і в концепції професійної підготовки спеціалістів. Провідною тенденцією осучаснення і вдосконалення змісту освіти С.У.Гончаренко називає його гуманітаризацію, що передбачає «інтеграцію різнорідних знань про людину, її мислення, про природу і суспільство, одержаних при вивченні різних навчальних предметів, у єдину наукову картину світу».

Поняття «інтеграції» має загальнонауковий зміст і часто використовується у дидактиці. У загальнонауковому аспекті «інтеграція – це процес взаємопроникнення, ущільнення, уніфікації знання, який проявляється через єдність з протилежним йому процесом розчленування, розмежування, диференціації, процес, який об'єктивно детермінується взаємопроникненням різних видів і компонентів матеріальної і духовної діяльності людей, а в своїх найглибших основах – матеріальною єдністю світу, всезагальним зв'язком, ізоморфізмом структур в якісно різноманітних об'єктах».

У сучасній психолого-педагогічній науці активно здійснюються дослідження з проблем інтеграції навчання. Гуманізація освіти неможлива без інтеграції її змісту, формування цілісного мислення. Загальновідомо, що із зростанням об'єму інформації, якою має оволодіти учень протягом навчання у школі, а потім у вищих навчальних закладах і поза ними для адаптації у сучасному суспільстві, на фоні погіршення екологічних умов погіршується і стан здоров'я підростаючого покоління. При цьому інтеграція змісту освіти обумовлює природовідповідність навчання, забезпечує психічне здоров'я дітей, цілісність свідомості тому, що інтегровані знання – цілісні.

Отже, інтеграція – це «процес, який передбачає взаємопроникнення різних частин попереднього цілого, що супроводжується ускладненням, зміцненням

зв'язків, що існують між ними, і обов'язковим створенням нових зв'язків». Такий процес веде до утворення нової цілісності.

Інтеграція – важлива умова сучасної науки і розвитку цивілізації в цілому. Адже нинішня стадія наукового мислення дедалі більше характеризується прагненням розглядати не окремі, ізольовані об'єкти, явища життя, а їх більш чи менш широкі єдності. Тож інтеграція, як «вимога об'єднання у ціле якихось частин чи елементів, вважається необхідним дидактичним засобом, за допомогою якого можливо створити в учнів цілісну картину світу».

Сучасна педагогічна наука стверджує, що «для продуктивного засвоєння учнем знань і для його інтелектуального розвитку важливе значення має встановлення широких зв'язків як між різними розділами курсу, який вивчається, так і між різними дисциплінами в цілому» (внутрішньо-предметна і міжпредметна інтеграція). Досвід показує, що інтегроване навчання, за якого матеріал доповнюється та повторюється іншими напрямками, дає набагато кращий результат у порівнянні з традиційним вивченням дисциплін. Інтегрований підхід сприяє виробленню системи знань, розвиває здібності до їх переносу в інші галузі.

На сучасному етапі окремі елементи інтегрованого підходу до організації навчально-виховного процесу у початковій школі втілені в практичну діяльність. Доведено, що інтегрований підхід у навчанні сприяє розширенню соціально-пізнавального досвіду учнів у руслі поставлених учителем конкретних навчально-виховних завдань, інтенсивному розвитку молодших школярів в аспекті вибраної тематики; формуванню інтересу до подій і явищ дійсності, вихованню особистості, розвиває загальнонавчальні навички дітей.

Але вже сьогодні є очевидним, що «інтегроване навчання як ніяке інше закладає нові умови діяльності вчителів та учнів, є діючою моделлю активізації інтелектуальної діяльності та розвиваючих прийомів навчання».

3. Інтеграція як процес вивчення навчальних предметів початкової школи.

Сучасній людині потрібні теоретичні знання, синтезовані в певну систему для уявлення про цілісний світ, невід'ємною частиною якого є сама людина. Тому інтерес до поняття «інтеграція» сильно зріс у ХХ столітті у зв'язку з посиленням інтегративних тенденцій у виробництві, економіці, науці та інших сферах суспільних відносин.

За тлумачним словником С.О. Ожегова «Інтеграція – об'єднання частин в єдине ціле», хоча вважається, що поняття «інтеграція» було офіційно введено в науковий вжиток в 1957 році англійським вченим Г. Спенсером. Його суть зводилась до механічного об'єднання і комбінації роз'єднаних елементів. В наш час в різних визначеннях це поняття трактують як «єдність яких-небудь елементів, а також як об'єднання елементів, яке супроводиться ускладненням, зміцненням зв'язків між ними».

Змісту і умовам інтеграції притаманні (за визначенням С.Ю. Тюнникова):

- ✓ інформаційні елементи, які мають бути засвоєними;
- ✓ знання об'єктивних передумов, необхідних для об'єднання елементів;
- ✓ таке об'єднання має бути не сумативним, а синтезуючим;
- ✓ в результаті синтезу інформаційних елементів створюється система, якій притаманні якості цілісності.

Виходячи із визначених змісту та умов інтеграції С.Ю. Тюнников визначає її ознаки:

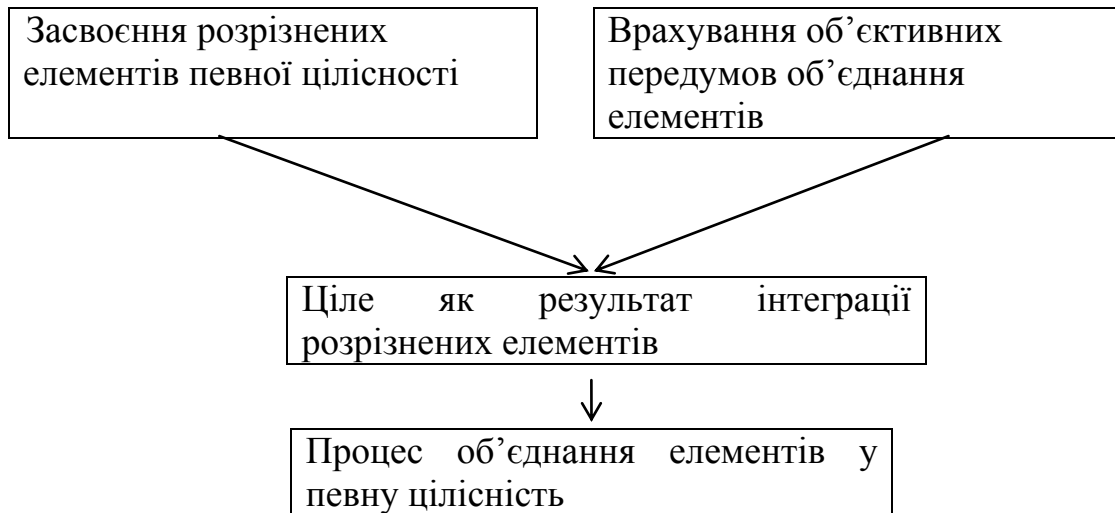
Ознака перша. Інтеграції властива взаємодія різнорідних до цього розрізнених, в чомусь відмінних один від одного елементів, частин фрагментів. На основі інтеграції наявних різнорідних елементів зароджується якісно нове явище. На основі взаємодії різнопредметного знання, що інтегрується, забезпечується об'єднання часткового знання в загальне, систематизуються окремі ознаки, окремі поняття, категорії за допомогою операцій групування, класифікації, типізації.

Ознака друга. В процесі інтеграції здійснюються якісні та кількісні перетворення взаємодіючих елементів, які сприяють становленню цілісності. Об'єднанню елементів у цілісність сприяють акти синтезу, асиміляції та взаємодії. Звідси впливає така логіка пізнання: з певної цілісності виділяється елемент для його вивчення, після чого він повертається в цілісність, вступаючи з іншими елементами у певні стосунки. Утворена цілісність шляхом аналізу, синтезу та взаємодії в умовах нового елементу присвоює його собі, чим попередня цілісність збагачується, розвивається у якісно нову цілісність. Від однієї цілісності на рівні теми, розділу, начального предмету до іншої (іншої галузі) – такий шлях інтеграції міжпредметного чи міжциклового знання.

Ознака третя. Процес інтеграції різних навчальних дисциплін має свою логіко-змістову структуру, яка виникає на базі родо-видової подібності, яка визначається шляхом порівняння, групування і класифікації. В роботах сучасних філософів (Ставської Н.Р., Чепікова М.Г.) показано, що така інтеграція відбувається за допомогою єдиної основи різнорідних елементів знання, пошуку і обґрунтування критеріїв об'єднання різних множин в певну цілісність.

Ознака четверта. Інтегрування змісту навчальних дисциплін має особливу структуру. В ній можна виділити відносно відокремлені і разом з тим співвідлеглі між собою компоненти, яким в цілісності притаманні нові якісні і кількісні характеристики. Вони являють собою ущільнені дидактичні одиниці, засвоєння яких приводить до формування укрупнених способів, які дають можливість практично формувати загально-предметні уміння.

За такого розуміння суті інтеграції її структуру, як процесу, можна подати у такому вигляді:

Наприклад, в початкових класах має місце тематичне вивчення навчального матеріалу. Тема «Весна» розвивається з точки зору природознавства, читання, трудового навчання, математики тощо. Для ефективного поєднання знань з різних предметів за спільною темою важливо визначити передумови, які полягають в тому, що:

- ✓ у дітей є певний досвід, свої погляди на оточуючий світ, які необхідно поглиблювати та розширювати;
- ✓ протиріччя між знаннями і досвідом дитини;
- ✓ необхідність об'єднання розрізнених знань для створення цілісного уявлення про явища та події оточуючого світу.

Дидактично правильно організована інтеграція змісту дисциплін має сприяти підвищенню наукового рівня навчання, бо забезпечує природні зв'язки між виучуваними процесами і явищами оточуючого світу, розкриваючи його матеріальну єдність. При цьому розвивається діалектичне і системне мислення учнів, гнучкість розуму, вміння переносити і узагальнювати знання з різних предметів і наук.

Думка про необхідність встановлення інтегративних зв'язків між елементами системи змісту освіти постійно підкреслюється провідними дидактами сучасності. Так М.М. Скаткін вважає, що: «Предметна структура навчального плану таїть в собі небезпеку того, що ціле буде відтіснене його окремими частинами, що з-за дерев не видно буде лісу. Щоб уникнути цієї небезпеки, необхідно в змісті навчання забезпечити синтез, інтеграцію, об'єднання частин в єдине ціле». При цьому він підкреслює, якщо тенденція диференціації науки знаходить конкретне втілення в предметній структурі навчального плану, то «синтетичний» аспект в змісті освіти в даний час поданий недостатньо, внаслідок чого питання про комплексність і системність в побудові змісту навчання та в організації самого навчального процесу заслуговує дослідження.

Характерною рисою початкової школи більшості зарубіжних країн стало навчання за інтегрованими курсами. Так читання, письмо, усне мовлення об'єднано в мистецтво мовлення; відомості з історії, географії, громадянства - у суспільствознавство; відомості з фізики, хімії, біології, астрономії – в природознавство. Досвід проведення інтегрованих уроків засвідчує, що їх методика вимагає високого професіоналізму й ерудиції вчителів.

Вивчаючи питання інтеграції змісту навчальних дисциплін початкової школи, не можна не згадати протилежного до інтеграції процесу – диференціації. Адже вони дуже тісно пов'язані між собою.

Дослідження тенденцій і закономірностей, які відбуваються в сучасній науці, показує (за визначенням В. Розова), що диференціація і інтеграція протікають в ній як два протилежно спрямовані, але в той же час діалектично взаємообумовлені процеси пізнання оточуючої дійсності.

Диференціація та інтеграція як дві протилежні тенденції в розвитку науки специфічно відображають дію закону єдності та боротьби протилежностей. Але не можна говорити, що в науковому пізнанні ці тенденції можуть лише чергуватися. Згодна з думкою Чепікова М.Г., Кедрова В.М., Ставської Н.Р. та інших дослідників, що ці дві тенденції не лише взаємно виключають одна одну, але й взаємообумовлюють та збагачують одна одну, складаючи діалектичну єдність.

На думку Колягіна Ю.М. та Алексеєнко О.Л., запровадження інтеграційної системи, яка не заперечує диференціацію у навчанні, а доповнює її, можливо, більше, ніж традиційне попредметне навчання, сприяє вихованню широкоерудованої молоді людини, яка володіє цілісним світоглядом, здібністю самостійно синтезувати наявні у неї знання та нестандартно підходити до розв'язання різноманітних проблем.

В чому ж полягає суть інтеграції в навчанні? Стосовно системи навчання поняття «інтеграція» може набувати значення: по-перше, це створення у школяра цілісного уявлення про оточуючий світ (тут інтеграція розглядається як **мета** навчання), по-друге, це знаходження спільної платформи зближення предметних знань (тут інтеграція – **засіб** навчання).

Інтеграція як мета навчання повинна забезпечити ті знання, які відображають єднання окремих частин світу як системи, навчити дитину з перших кроків навчання уявити світ як єдине ціле, в якому всі елементи взаємопов'язані. Реалізація цієї мети вже частково здійснюється в початковій школі. Адже інтеграція такої є засобом знань.

Виходячи із положень П.П. Блонського про раціональну організацію педагогічного процесу в початковій школі, можна вважати, що засобом її реалізації може бути запровадження в початковій школі інтегрованого навчання. Цьому можуть сприяти і переваги класної системи навчання, і наявність в початковій школі одного вчителя, і психологічні особливості дітей, які полягають в природному їх інтересі розбиратися в оточуючих їх явищах.

Варіанти інтеграції змісту предметів різні: природознавство + читання; трудове навчання + читання, письмо + образотворче мистецтво + позакласне читання; математика + трудове навчання; природознавство + трудове навчання; тощо. Кожна з груп уроків має свою мету, але всі вони підпорядковані одній загальній меті, яка передбачає цілісність знань.

У роботі вводимо термін «наскрізна мета» та «блок уроків». Наскрізна мета передбачає інтеграцію знань учнів з різних навчальних предметів. Такі блоки уроків можуть бути одно-, дво-, три- і багатоскладовими. Під цим розуміємо інтеграцію змісту навчального матеріалу під час проведення різних типів уроків.

Якщо відбувається інтеграція змісту навчального матеріалу на одному уроці (40 хв.), тоді такий урок будемо називатися структурно-простим, або однотипним (урок засвоєння нових інтегрованих знань, умінь і навичок, тощо).

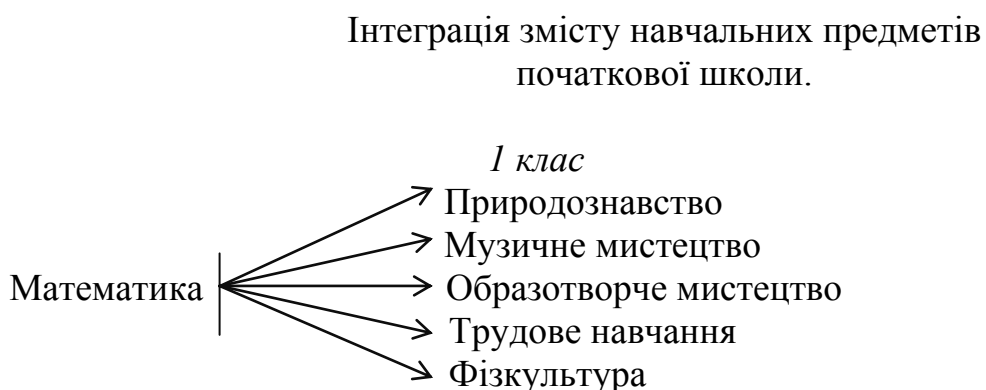
Структурно-складені уроки, метою яких є інтеграція знань в блоці двох, трьох уроків, проводяться в різних комбінаціях. Наприклад: перший урок інтегрованого блоку присвячується засвоєнню нових знань, другий – формуванню умінь і навичок, третій – творчому застосуванню знань, умінь і навичок отриманих на перших двох уроках. В результаті проведення трьох уроків загального тематичного блоку діти пізнають суть якогось явища (наприклад, з природознавства – «Осінь», «Весна» та ін.) та навчаються його відобразити в малюнках, ліпленнях, аплікаціях, конструюванні або складати про вивчене явище казку, вірш, оповідання чи текстові математичні задачі.

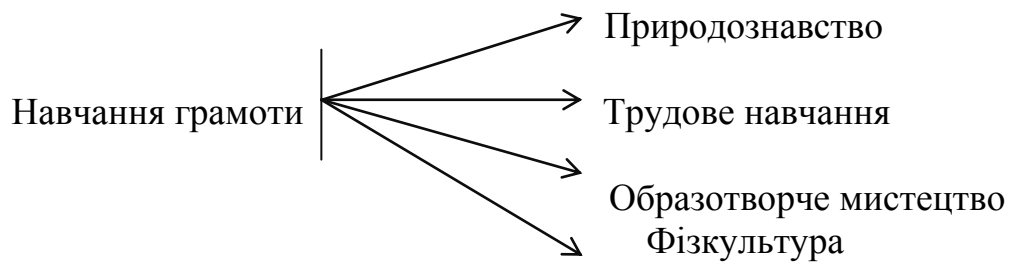
Початкова школа покликана забезпечити основи подальшого становлення особистості дитини, цілеспрямованого розвитку здібностей, формування уміння і бажання вчитись, створення умов для самовизначення в різних видах діяльності, морально-етичного естетичного розвитку, оволодіння основами здорового способу життя. Ці завдання успішніше можуть розв'язуватися за умови організації навчання дітей на інтегрованій основі.

На думку Савченко О.Я. інтегрувати певні предмети в початкових класах можна групами. Цьому сприяє концентрично побудована програма предметів початкової ланки освіти, коли деякі поняття повторюються закріплюються при вивченні кількох предметів (тема «Весна» вивчається на уроках читання, природознавства, образотворчого мистецтва, музики, праці, тощо), і знання дітей розширюються з кожним роком навчання (від 1 до 4 класу).

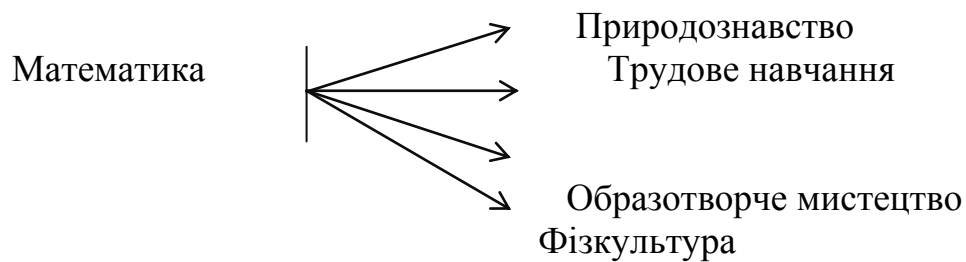
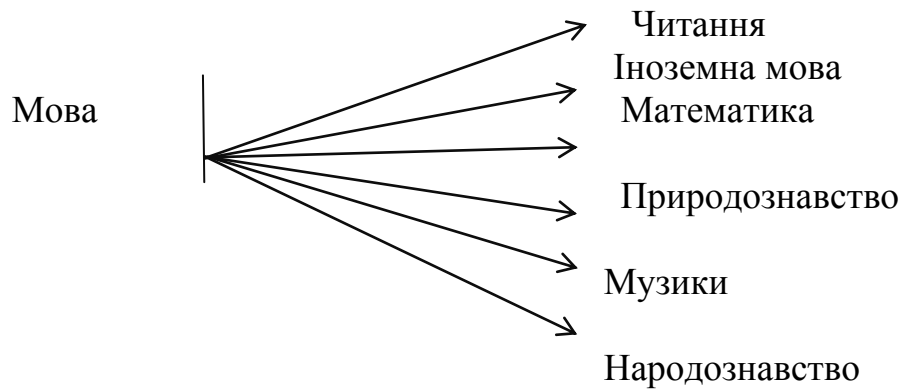
Аналіз діючих програм для 4-річної школи засвідчує широкі можливості для інтеграції змісту навчального матеріалу. Варіантів інтеграції змісту навчальних предметів початкової школи існує багато. Так (за Савченко О.Я.) можна об'єднувати зміст таких предметів (див. схему 1).

Схема 1.

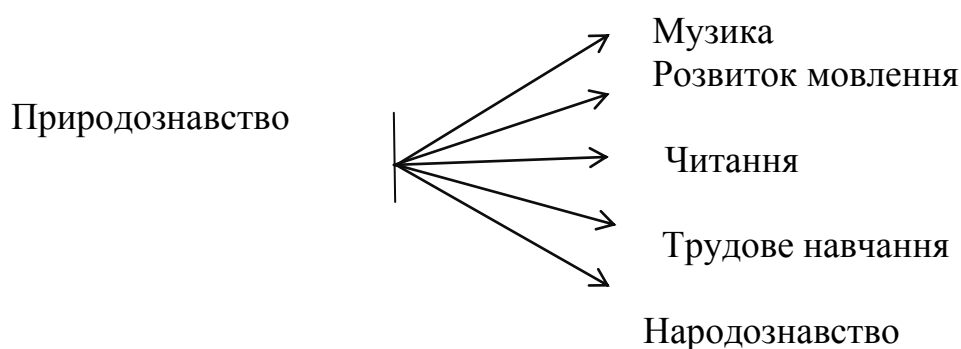
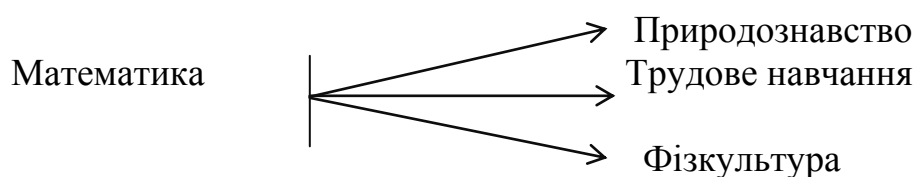
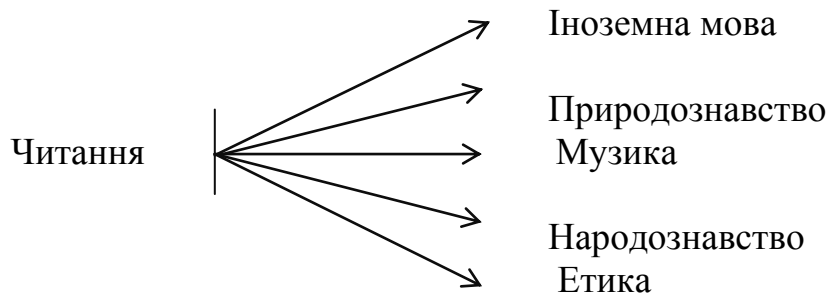

2 клас

3 клас (4 клас)

Мова

Як бачимо, можливості для інтеграції змісту предметів досить широкі.

Таким чином, можна стверджувати, що побудована концентрично програма шкільних предметів дає змогу в умовах диференційованого навчання проводити інтегровані уроки за заздалегідь визначеними темами. То є важливим фактором для заперечення стверджень окремих вчителів про те, що «Інтегровані уроки не можуть дати учням елементарних і стійких знань», адже пропонується інтегрувати не всі підряд уроки, а лише ті, проведенню яких сприяє тематика та вікові особливості учнів.

Для проведення інтегрованих уроків вчителеві доводиться самостійно визначати зміст навчального матеріалу, діяльності, характерні для тих чи інших

предметів. При цьому важливо чітко визначити, яку головну мету переслідує інтегрований урок, як він сприяє цілісності навчання, формуванню знань на якісно новому рівні. Залежно від цього на ньому буде різне співвідношення між матеріалом, який залучається з різних предметів. Інтеграція змісту навчального матеріалу на уроці створює передумови для різнобічного розгляду учнями певного об'єкту, поняття, явища, формування системного мислення, збудження уяви, позитивно-емоційного ставлення до пізнання.

Типи інтегрованих уроків за способами інтеграції

Види діяльності, що інтегруються зі словесною творчістю	Їх пізнавальні можливості
<p>1 вид. Ігрова та предметно-практична діяльність: малювання, інсценізація, відгадування загадок, діалог, хоровий спів з елементами танцю, ознайомлення з навколишнім, народознавство.</p>	<p>Орієнтує на чуттєві способи пізнання, оволодіння уміннями вичленовувати ознаки, знаходити родові, видові ознаки; спільні й відмінні; істотні й неістотні, класифікувати їх; розширення уявлень про значення конкретних слів.</p>
<p>2 вид. Спілкування з природою, народознавство, відгадування загадок, виразне читання віршів, інсценізація, малювання, дослідницька діяльність.</p>	<p>Вводить в процес народження образного вислову, допомагає розкрити сутність зв'язків і залежностей у природі.</p>
<p>3 вид. Сприймання музичного й образного світу; художня праця, народознавство, інсценізація, відгадування загадок, виразне читання віршів.</p>	<p>Спрямований на розвиток уяви, розширення розуміння значення слів, що пояснюють поведінку людей, явища природи, суспільні події.</p>
<p>4 вид. Сприймання та аналіз тексту, художнього та пізнавального(на природничу, історичну, народознавчу тематику); слухання музики; сприймання картин, діафільмів, словесне малювання, інсценізація.</p>	<p>Зіставляє словесний образ із графічним та музичним; активізує розвиток образного сприймання світу, уяви, думки.</p>

Під інтегруванням навчальних предметів розуміємо взаємне узгодження завдань окремих програм, щоб усунути дублювання, з одного боку, та створити умови для поглибленого засвоєння навчального матеріалу – з іншого боку. Інтегрування завдань з різних предметів на змістовому мотиваційному та процесуальному рівнях позитивно перебудовувало весь навчальний процес, сприяло поєднанню в одному шкільному предметі узагальнених знань і вмінь, які раніше формувалися розрізнено – у структурі двох або кількох предметів.

Основними методичними принципами, які забезпечують інтеграцію завдань з різних предметів у рамках однієї теми, одного інтегрованого уроку, є такі:

- постійний взаємозв'язок теоретичних відомостей (знань) з їх застосуванням; знання у системі навчання є не самоціллю, а важливим засобом формування, вираження й удосконалення думки;

- активний характер навчання; опанування виучуваної проблеми має стати активним процесом, який забезпечить органічне поєднання всіх видів діяльності учнів;

- знання, уміння й навички, у тому числі й читання, переказ прочитаного слід розглядати як умову і компонент розвивального навчання.

Готуючись до уроку, вчителі повинні старанно продумувати зміст навчальних завдань і використання різних прийомів їх подачі, щоб забезпечити кожному учневі радість першовідкривача, яка є могутнім стимулом для активізації не лише мислення, а й усієї особистості школяра. Інтегровані уроки мають великі можливості для розвитку творчої особистості, забезпечуючи розвиток у дітей творчого мислення, формування наукового світогляду, розвиток пізнавального інтересу, бажання до самостійного здобуття знань. Учні на інтегрованих уроках активно включаються у діяльність, стають співробітниками вчителя, беруть участь у розв'язанні нових для себе пізнавальних і практичних задач.

Така робота переконливо доводить, що інтеграція навчальних предметів дає змогу кожному учневі розвивати свої здібності, опановувати програму в доступному йому темпі.

Можливості для інтеграції навчального змісту і проведення інтегрованих уроків досить широкі. Усе залежить від уміння вчителя синтезувати матеріали, справді органічно пов'язані між собою, і вміння провести інтегрований урок без перевантаження дітей враженнями, щоб він підпорядковувався головній меті, а не був безладною мозаїкою окремих картин. Тому слід спочатку проаналізувати календарне планування, зіставити матеріал різних предметів, визначити теми, близькі за змістом або метою використання.

Що стосується структури інтегрованого уроку, а в поняття «структура уроку» вкладається три ознаки: склад (з яких елементів або етапів складається урок), послідовність (в якій послідовності ці елементи входять в заняття), зв'язок, то на будь-якому етапі уроку, за задумом і в відповідності до мети уроку можна використовувати навчальний матеріал з інтегрованим змістом. Так само стосовно послідовності, в залежності від мети уроку, інтегрований зміст матеріалу можна застосовувати в певній послідовності.

Слід враховувати те, що до проведення інтегрованих уроків готуватися треба не лише вчителю, а й учням. Для цього їм пропонуються диференційовані завдання. Одні учні за планом, наданим учителем, добирають додаткову інформацію, інші працюють з тематичними словниками. Деякі учні вчать вірші, готують інсценізації уривків з художніх творів тощо. Учитель перед проведенням уроку має перевірити готовність кожного учня.

Інтеграційні зв'язки між навчальними предметами початкової школи ще мало розроблені, викладені суперечливо; багато суперечностей серед вчених в розумінні суті цих зв'язків. Тому вчителі початкових класів, не маючи чіткої

системи методичних рекомендацій з цього питання, змушені розв'язувати вказану проблему на емпіричному рівні.

Сьогодні в масовій практиці школи спостерігається забезпечення вчителями міжпредметних зв'язків, які є передумовою інтегрованих знань. Але, не знаючи теоретичних підходів до інтегрування змісту навчального матеріалу, вчителі уподібнюють інтегровані уроки та уроки з використанням міжпредметних зв'язків.

Чим відрізняються уроки інтегровані (інтегрований зміст) від уроків, побудованих на основі міжпредметних зв'язків? Савченко О. Я. наголошує, що інтегрований урок і урок міжпредметних зв'язків - це **різні методичні поняття**. Насамперед, міжпредметні зв'язки передбачають включення в урок запитань і завдань з матеріалу інших предметів. Ці завдання мають допоміжне значення.

«Це окремі короткочасні елементи уроку, які сприяють глибшому сприйманню й осмисленню понять, що вивчаються. Припустимо, на уроці читання творів з теми «Прийди, весно, з радістю!» (3 клас) вчитель актуалізує у вступній чи узагальнюючій бесіді ознаки різних станів природи, або використовує дитячі малюнки на весняну тематику – у даному разі маємо справу з міжпредметними зв'язками уроків природознавства і малювання. Якщо зміст уроку за темою «Художній образ весни» інтегрований з різних видів діяльності для створення в свідомості та уяві дітей літературно-художнього образу весни, то це урок інтегрованого змісту, тобто «інтегрований урок».

Інтеграція навчальних дисциплін в початковій школі сприяє реалізації всіх функцій навчання: освітньої, розвиваючої, виховуючої.

Саме при здійсненні інтегрованого навчання молодших школярів є можливість в повній мірі виховувати всебічно розвинену особистість, формувати особисте ставлення до оточуючого середовища та подій, які відбуваються в ньому. Учні вивчають інтегровані предмети не тільки з метою оволодіння основами наук, а й з метою пов'язати вивчені поняття з життям, закріпити практичними діями вивчений матеріал, пристосувати його до оточуючого середовища з метою розширити свій кругозір. Вчать аналізувати і синтезувати вивчений матеріал стосовно до оточуючої дійсності.

Більшість вчителів прихильно ставляться до інтегрованого навчання учнів, усвідомлюють актуальність проблеми, вказують на те, що сьогодні школа має переходити на нові, сучасні способи засвоєння змісту освіти. На початку роботи по підготовці і проведенню інтегрованих уроків їм бракувало досвіду визначення теми інтегрованого уроку, підбору матеріалу, складання плану-конспекту уроку, визначеного для уроку часу.

Актуальність проблеми спонукає сучасних вчителів набувати умінь здійснювати інтеграцію змісту навчальних предметів початкової школи.

4. Майстер-клас

Тема. Особливості проведення сучасного уроку в початковій школі з елементами інтеграції.

Мета: ознайомити учасників майстер-класу з особливостями проведення сучасного уроку в початковій школі з елементами інтеграції;
закріпити знання та розуміння поняття «інтеграція»;
ознайомити з типами та видами інтеграції;
вправляти у визначенні мети та завдань інтегрованого уроку;
визначати етапи підготовки до проведення інтегрованого уроку;
практично розробити та відпрацювати етапи інтегрованого уроку з природознавства, образотворчого мистецтва і музики, літературного читання й української мови.

Обладнання: «Ріка Очікувань» з кольорового паперу («береги, русло, витік, гирло»), човники кольорові, черно-білі, роздатковий матеріал, картки із завданнями, двосторонній скотч, наліпки, пазли-написи, папір, акварельні фарби, спецодяг, ручки, фломастери;
мультимедійна презентація
(<https://drive.google.com/open?id=1teZ8C53hcYRZ3r5tFtEILxk-HBOVQSIk>).

Хід заняття

Ніщо не може бути важливішим у світі, ніж уміння бачити предмет з усіх боків і серед тих відносин, у які він поставлений.

Костянтин Ушинський

Вправа «Ріка Очікувань»

Мета: сприяти формуванню побажань учасників щодо участі їх у майстер-класі; формувати їх професійні прагнення; підвищення рівня інформованості щодо даної проблеми.

Обладнання: різнокольорові човники.

Чого очікуєте від участі у нашому зібранні? Пропоную записати їх на човниках, які помістимо на старт – у виток річкового шляху.

Об'єднання учасників майстер – класу в групи за кольорами човників.

Вправа «Методичні пазли»

Мета: закріпити знання та розуміння поняття «інтеграція».

Обладнання: різнокольорові пазли з написами – частинами визначення поняття.

Завдання: кожній групі педагогів пропонується скласти «методичні пазли» (скласти визначення поняття «інтеграція»).

Мета: закріпити знання та розуміння поняття «інтеграція».

Обладнання: різнокольорові пазли з написами – частинами

визначення поняття.

Завдання: кожній групі педагогів пропонується скласти «методичні пазли» (скласти визначення поняття «інтеграція»).

Інтеграція - (лат.integratio – поповнення, відновлення) - об'єднання в ціле будь-яких окремих частин.(За «Словником іншомовних слів»).

У довідковій літературі:

Інтеграція - об'єднання в єдине ціле раніше ізолюваних частин, елементів, компонентів, що супроводжуються ускладненням і зміцненням зв'язків та відношень між ними.

Типи інтеграції:

✓ Побудова інтегрованих навчальних курсів, що об'єднують кілька дисциплін одного циклу.

✓ Побудова інтегрованих навчальних курсів, що об'єднують кілька дисциплін одного циклу.

Види інтеграції:

✓ зовнішня міжпредметна, внутрішньопредметн;

✓ інформативна;

✓ педагогіко-технологічна;

✓ інституціональна;

✓ психологічна.

Вправа «Хмаринки»

Мета: визначення мети інтегрованого уроку.

Обладнання: різнокольорові хмаринки – стікери з написами.

Завдання: кожній групі педагогів пропонується визначити складову мети інтегрованого уроку та прикріпити на дошку.

Мета інтегрованих уроків:

- ✓ формування в учнів цілісного світогляду про навколишній світ;
- ✓ активізація пізнавальної діяльності учнів;
- ✓ формування навичок самостійної роботи школярів з додатковою літературою;
- ✓ підвищення якості засвоєння сприйнятого матеріалу;
- ✓ виявлення здібностей учнів та їхніх особливостей;
- ✓ створення творчої атмосфери в колективі учнів;
- ✓ ефективна реалізація розвивальної функції навчання.

Вправа «Промінці»

Мета: визначення завдань інтегрованого уроку.

Обладнання: промінці-стікери з написами.

Завдання: кожній групі педагогів пропонується визначити завдання інтегрованого уроку та прикріпити на дошку.

Завдання інтегрованих уроків:

- ✓ створення передумов для всебічного розгляду учнями певного об'єкта, поняття, явища;
- ✓ формування системного мислення;
- ✓ збудження уваги;
- ✓ створення позитивного емоційного ставлення до пізнання.

Інтегрований урок вимагає:

- ✓ розуміння ролі підготовки в навчальному процесі;
- ✓ психологічної підготовки до проведення уроку на інтегрованій основі;
- ✓ готовності дітей дидактично і психологічно до проведення таких уроків;
- ✓ визначення мотивації інтегрованого уроку;
- ✓ доцільності інтегрування даних предметів чи тем;
- ✓ шляхів активізації опорних зв'язків, що будуть синтезувати знання про явище в нових умовах;
- ✓ практичного спрямування уроку, сприяння розширенню ерудиції і світогляду учнів.

Необхідно, щоб даний урок був **єдиним цілим**, мав один “колір”, а не був схожим на ковдру, що зшита з клаптиків.

Вправа «Загадкові квіти»

Мета: зі слів деформованого тексту сформулювати етапи підготовки до проведення інтегрованого уроку.

Обладнання: картки з завданнями з деформованим текстом, квіти – стікери з написами учасників.

Завдання: кожній групі педагогів пропонується визначити завдання інтегрованого уроку та прикріпити на дошку.

Підготовка до проведення інтегрованого уроку:

- ✓ аналіз програм;
- ✓ зіставлення матеріалу навчальних програм із предметів для виявлення можливих варіантів побудови інтегрованих уроків;
- ✓ складання річного календарного планування;
- ✓ визначення мети (з кожного предмета окремо) та завдань уроку;
- ✓ вибір форм та методів реалізації навчального матеріалу;
- ✓ підбір дидактичного матеріалу;
- ✓ “конструювання” уроку (заняття), розподіл часу.

Структура інтегрованого уроку

1 етап

Організаційний

2 етап

Ознайомлення з темою та метою (мотивація)

3 етап

Актуалізація опорних знань з усіх предметів (вступна бесіда).

*Наступні етапи проводяться по - різному, залежно від теми й мети конкретного уроку.

Вправа «Рибки»

Мета: вибрати із запропонованих назв типів уроків нестандартні уроки (вибіркова робота).

Обладнання: рибки – стікери з написами типів уроків.

Завдання: кожній групі педагогів пропонується визначити нестандартні типи уроків та прикріпити їх на дошку.

Інтегровані уроки за формою організації:

- ✓ традиційні (комбіновані уроки);
- ✓ нетрадиційні (уроки-

подорожі, уроки-казки, уроки-проекти, урок-гра, урок-конкурс, урок-інтерв'ю, уроки-фантазії і мислення).

Блок практичних завдань

Мета: розробити етапи інтегрованого уроку з природознавства, образотворчого мистецтва і музики.

Обладнання: картки із завданнями, аркуші паперу А4, кулькові ручки, кольорові олівці.

Завдання: кожній групі педагогів пропонується виконати завдання одного з етапів інтегрованого уроку.

1. Організаційний етап уроку

Завдання: виразно прочитати акровірш, відгадавши об'єкт-загадку.

Акровірш

Вона є на Землі в усьому.

Он в небі хмаркою летить.

Дає життя всьому живому.

А от без неї нам не жить.

2. Повідомлення теми уроку. Мотивація навчальної діяльності учнів.

Завдання: відгадати загадки та об'єднати слова – відгадки узагальнюючим словом.

Мене просять і чекають, а як їду, то всі тікають. (Дощ.)

Намистиночки нові ніч згубила у траві, вранці сонечко встало – намистинки позбирало. (Роса.)

Круглий, ніби горох, з хмар торох, торох. Падає – сонцю не рад, кризі й дощику – брат. (Град.)

Я падаю на ваші хати, я білий-білий, волохатий, я прилипаю вам до ніг і називаюсь просто ... (сніг).

Не дід, а сивий, не спить, а стелиться, вкриває землю й океан і називається ... (туман).

Само з води і по воді плаває. (Крига.)

3. Актуалізація опорних знань.

Завдання: Пригадати. Які властивості має вода?

Використовуючи слова-помічники, скласти розповідь про її властивості.

Асоціативний куш

безбарвна

прозора

текуча

вода

набуває форми посудини

без запаху

розчинник (!)

4. Сприймання і усвідомлення навчального матеріалу

1 група

Завдання: скласти опору «Види водойм» (поверхневі та підземні) за даним визначенням і словами з довідки.

Водойма – природне або штучне місце накопичення або зберігання вод, що не мають стоку.

Слова для довідки: річка, озеро, ставок, водосховище, море, океан, джерело, криниця, артезіанська вода.

2 група

Завдання: написати есе на тему:

«У чому різниця між морською та річковою або джерельною водою?»

5. Формування уявлень про водойми України

Завдання 1. Виписати із поданого вірша слова з ненаголошеними голосними [е], [и]. Довести свою думку щодо написання ненаголошених голосних.

Гарна, велика країна моя

Є в ній озера, річки і моря,

Гори високі, степи та ліси –

Скільки багатства і скільки краси!

Завдання 2. Навчитися виразно читати вірш «Скільки рік на Україні» та виконувати пісню з даними словами.

<https://drive.google.com/open?id=1pTRz6WIOCC-WO-pzQ613WDTn8Xlf0dDK>

6. Використання техніки монотипії під час художнього відтворення водойми

Завдання: поетапно виконати композицію «Водойма» за поданим алгоритмом.

Алгоритм

1. Взяти аркуш білого паперу, зігнути навпіл.
2. Малювати на одній стороні аркуша – «книжки».
3. Спочатку намалювати берег водойми, ріку (зліва – направо), хвилі; дерево на березі; хмаринку в небі.
4. Згорнути «книжечку», міцно притиснути сторінки та прогладити виріб долонькою.
5. Розгорнути аркуш, розглянути зображення на обох сторінках.
6. Домалювати деякі деталі.

7. Осмислення учнями набутих знань

1) Гра «Стрічковод»

Весь водний покрив Землі, а також його частини між материками. (...)

Великий водяний простір з гірко-солоною водою, оточений з трьох сторін сушею (...)

Природна велика водойма, оточена з усіх сторін сушею. (...)

Мимо копанки-криниці, Кучерявої вербиці,

Мимо скошених отав Білі гуси йшли на.... (...)

Грузьке, багнисте, місце зі стоячою водою (...).

Постійний водяний потік з природною течією по руслу від витoku вниз до гирла. (...)

Хмарка сонцю підморгнула, І з дощем з небес линула.

І побіг в ярочок Веселий ... (...).

У полі при долині, Як вийти за село,

В живій криниці б'ється Прозоре ... (...).

Найдовша ріка в Україні. (...).

Слова для довідок: океан, море, озеро, став, болото, ріка, струмочок, джерело, Дніпро.

Завдання. Екологічна хвилинка.

Із виділених літер складіть прохання водойм (Не забрудніть!)

8. Осмислення учнями набутих знань

2). «Збери камінчики» (Зібрати по складах прислів'я, ніби камінчики на березі річки). хваль, бить, Рі, лю, не, ка, ків.

3). Знайти пари антонімів, ніби брід через річку.

Високий, лівий, крутий, зарослий, голий, пологий, правий, низький;
повноводна, широка, стрімка, рівнинна, гірська, повільна, вузька, мілка.

9. Підведення підсумків уроку. (Колективно виконують всі групи.)

Завдання: дібрати влучні слова у іграх творчого характеру (відновити прислів'я).

«Загублене слово» (Дібрати влучні слова)

- ✓ Весна до нас спішить – про це струмок...
- ✓ (шумить, дзвенить, бринить).
- ✓ Як радо щодня і щоночі весняна водичка...
- ✓ (хлюпоче, дзюркоче, плескоче).
- ✓ Розляглася земля неозора, а найкраща вода – (прозора).
- ✓ На землі – калинове намисто, а найкраща вода – (чиста).
- ✓ Тут діброва шумить невмируща, а найкраща вода – (цілюща).
- ✓ Ось і день проминув. Ніч коротка, а найкраща вода – (солодка).

Висновки

Інтегрований урок відрізняється чіткістю, компактністю, стислістю, логічною взаємообумовленістю навчального матеріалу на кожному етапі заняття, великою інформативною місткістю тематичної інформації, що використовується на уроці.

Такі уроки – це стимулятори розумової діяльності учнів. Вони супроводжуються відкриттями, знахідками, а в ролі дослідників учні. Учителю на таких уроках розкриває свій творчий потенціал і виходить на новий рівень відносин з класом.

Вправа «Ріка Очікувань»

Мета: сприяти формуванню висновків учасників щодо участі їх у майстер-класі.

Обладнання: різнокольорові човники.

Чи здійснилися Ваші очікування від участі у нашому зібранні? Пропоную записати їх на човниках, які помістимо на фініш – у гирлі річкового шляху.

Учасники розфарбовують чорно-білі човники кольорами, які їм до вподоби під впливом вражень від майстер-класу.

“ Змістовні, цілеспрямовані інтегровані уроки вносять у звичайний плин шкільного життя новизну, певною мірою знімають суворі кордони предметного викладання і допомагають дітям емоційно й системно сприймати деякі поняття, явища”

О.Я. Савченко

Висновки

Результати здійснення інтеграції змісту навчальних предметів у початкових класах підтвердили припущення про ефективність пропонованої методики навчання. В результаті її впровадження учні показували високий рівень засвоєння знань та практичного застосування умінь з даної проблеми, одержали достатні знання. В існуючій системі диференційовано-інтегрованого навчання молодших школярів є можливість проводити не тільки прості інтегровані уроки, а й уроки-блоки.

Уроки з різних предметів, зміст яких дозволяє інтегрувати знання учнів за спільними темами, доцільно групувати в блоки з метою цілісного засвоєння навчального матеріалу учнями. Такі структурно – складені уроки оформлені в поняття «інтегровані блоки уроків», структура і результати яких залежать від наскрізної мети та цілей кожної складової всього блоку.

Відповідно інтегровані уроки дають відчутні результати у розвитку пізнавальних здібностей молодших школярів: вносять у звичайну систему уроків новизну, знімають суворі кордони предметного викладання, допомагають дітям сприймати важливі поняття, явища цілісно й водночас різнобічно.

5. Зінтегровані уроки у сучасній початковій школі. З досвіду роботи автора.

Змістовні й цілеспрямовані інтегровані уроки вносять у звичну структуру уроків привабливу для учнів новизну, знімають суворі кордони предметного викладання, а найголовніше – допомагають дітям сприймати важливі поняття, явища цілісно й водночас різнобічно.

5.1. Клас 2. Предмет. Літературне читання.

Урок позакласного читання. Тема. Збережи цей дивний світ.

Галина Ткачук. «Гойдалка під кленом».

Зінтегровано зміст навчальних предметів: літературне читання, природознавство, образотворче мистецтво, трудове навчання, музичне мистецтво.

Мета: формування ключових компетентностей:

вміння вчитися – самоорганізовуватись до навчальної діяльності у взаємодії; виконувати практичні дії щодо поставленої мети, виконувати завдання за алгоритмом;

громадянська – усвідомлення себе, як частини природи, усвідомлення впливу людини на стан навколишнього середовища, здатність екологічно мислити; бережливе ставлення до природи, до людей, до самого себе;

здоров'язбережувальна – взаємозв'язок людини з навколишнім середовищем;

соціальна – конструктивне розв'язання конфліктів, вміння брати на себе відповідальність за наслідки вчинків; співпрацювати з однокласниками в групі, бути активним і толерантним.

формування предметних компетентностей:

вчити працювати над літературним твором, аналізувати прочитане; пробуджувати та формувати інтерес до самостійного читання книг;

розширити знання учнів про види рослин дельфініїв в Україні, ознайомити учнів з особливостями тварин дельфінів; розкрити залежність між діяльністю людини в природі та зміною її стану;

вчити працювати над музичним твором, аналізувати прослухане;

закріпити вміння працювати з папером, з акварельними фарбами;

розвивати спостережливість, мислення, творчу уяву, фантазію;

виховувати дбайливе ставлення до природи, бажання її зберегти, екологічну культуру; виховувати позитивне ставлення школярів до читання за власною ініціативою.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу.

Вид уроку: інтегрований урок.

Обладнання: мультимедійний проектор, презентація до уроку, таблиці з читання, ілюстрації, зразки виробів «Дельфінії», «Дельфіни», аудіозапис пісень; альбом для малювання, акварельні фарби, пензлі, стаканчик; кольоровий картон, кольорові серветки, клей ПВА, ножиці, спецодяг.

Аудіозапис «Дельфіни» (Скрябін).

<https://drive.google.com/open?id=1774oOOjXTIS9fO7FCE7IQGWI8ka80C7q>

Аудіозапис «Дельфіни» (дитячі пісні)

<https://drive.google.com/open?id=1yTZsGCd1-TpRoYcvozbPkPFt2toR7HGj>

Хід уроку

I. Організаційний момент.

От і знову дзвінок лунає,
Мелодійно і срібно звучить.
Він до класу дітей закликає,
Щоб успішно вас знову вчить.

II. Оголошення теми та мети уроку.

III. Мотивація навчальної діяльності учнів.

1. Горішок знань твердий, та ми не звикли відступать!
Нам розколоть його pomoже девіз: «Хочу все знати!»
2. Загадка про книгу.

II. Підготовча робота.

1. Вступна бесіда «Книги – морська глибина»
 - Як ви розумієте, що книги мають глибину?
 - Чи впливає книга на життя людини?

2. Робота з виставкою книг з теми.

III. Сприймання та усвідомлення навчального матеріалу.

1. Читання вчителем уголос художнього твору. Г.Ткачук. «Гойдалка під кленом».

2. Бесіда – міркування про прочитане.

- Де найкраще місце у дворі?
- Чому «політ» на гойдалці приносив героїні задоволення?
- Які квіти висаджував Марків дідусь?
- Чому дівчинці подобалась назва квітів?
- Поясни вислів «Заводимо дельфінів». Чому так висловлювалась дівчинка?
- Що неприємного трапилося з дівчинкою? Що вона накоїла?
- Якими були пошуки квітів-дельфінів?
- Як донька з татком виправили ситуацію на краще?
- Як змінилося ставлення оточуючих до героїні?

Прислів'я. Праця прикрашає людину.

3. Самостійне ознайомлення учнів з новою книжкою, яку вони мають читати (розглядання книжки до читання, визначення її орієнтовного змісту).

4. Різновиди читання.

а) Самостійне читання учнями мовчки запропонованого вчителем твору.

б) Читання ланцюжком, в парах, індивідуально.

5. Виявлення та оцінка вчителем якості самостійного читання-розглядання книжки та прочитаного з неї твору (шляхом проведення колективної бесіди).

- Чому удвох краще літати?
- Про що мріє дівчинка?

Фізкультхвилинка. Вправи для очей.

IV. Довідкове бюро. Подорож сторінками природи.

Розповідь учнів, вчителя.

1. Що це за квіти – дельфінії? (Додаток 1.)

2. Цікаве про дельфінів.

Загадка. Хто живе у синім морі, у бурхливім, незорім?

Хто між хвиль, серед блакиті, робить трюки знамениті?

Щоб цей дивний світ збагнуть, спостережливим ти будь!

V. Виразальні можливості ліній та кольору.

Практичне завдання: Малюнок «Дельфін» (акварельні фарби).

Практична робота за вчителем (алгоритм дій).

Синє небо, синє море, білий парус в далині.

Понад морем – диво-трюки й білі хмари, наче сніг.

Фізкультхвилинка.

VI. Різання паперу. Стиснення паперу.

Створення об'ємної аплікації із серветок. Практична робота. «Гілочка дельфінії». Правила безпечної роботи з ножицями.

VII. Музичний калейдоскоп.

1. Слухання пісні К. Скрябіна «Дельфіни».

Аудіозапис «Дельфіни» (Скрябін).

<https://drive.google.com/open?id=1774oO0jXTIS9fO7FCE7lQGWI8ka80C7q>

Бесіда.

- Чим вам сподобалась пісня?

2. Розучування дитячої пісні «Дельфіни» (Муз. Тетяна Ярова, сл. Мих. Гром).

Аудіозапис «Дельфіни» (дитячі пісні)

<https://drive.google.com/open?id=1yTZsGCd1-TpRoYcvozbPkPFt2toR7HGj>

***3. Хвилинка фантазії.**

- На що схожа хмаринка?!

Живе у небі казка, погляньте: гори-хвилі...

Не думайте, будь ласка, що то хмарини білі.

Багато їх, багато – все небо полонили –

Пухнастих і лілових, на фантастичних крилах.

VIII. Підсумок уроку.

Коллективне складання пам'ятки «Збережемо цей дивний світ».

- Де можна застосувати дані знання?

IX. Домашнє завдання.

1. Рекомендації до позаурочної діяльності на наступні 2 тижні (за планом).
2. Поспостерігати за різновидами квітів - дельфініїв.
3. Підготувати цікаву інформацію про дельфінів.
4. Дотримуватись правил збереження природи.

5.2. Клас 2. Предмет. Літературне читання.

Урок позакласного читання.

Тема. Фантазуй, вигадуй, твори добро. Збережи цей дивний світ.

Леся Воронина. «Слон Гудзик і вогняна квітка».

Зінтегровано зміст навчальних предметів: літературне читання, природознавство, образотворче мистецтво, трудове навчання, музичне мистецтво.

Мета: формування ключових компетентностей:

вміння вчитися – самоорганізовуватись до навчальної діяльності у взаємодії; виконувати практичні дії щодо поставленої мети, виконувати завдання за алгоритмом; вчитись фантазувати;

громадянська – усвідомлення себе, як частини природи, усвідомлення впливу людини на стан навколишнього середовища, здатність екологічно мислити; бережливе ставлення до природи, до людей, до самого себе;

здоров'язбережувальна – взаємозв'язок людини з навколишнім середовищем;
соціальна – співпрацювати з однокласниками в групі, бути активним і толерантним; вміння брати на себе відповідальність за наслідки вчинків; вчитися дружити, довіряти друзів;

формування предметних компетентностей:

вчити працювати над літературним твором, аналізувати прочитане; пробуджувати та формувати інтерес до самостійного читання книг; орієнтація у часі та збереження його;

розширити знання учнів про види голубів (поштові голуби), про Музей каміння в Україні;

ознайомити учнів з особливостями змін пір року; повторити ознаки зими та весни;

розкрити залежність між діяльністю людини в природі та зміною її стану;

вчити працювати над музичним твором, аналізувати прослухане;

закріпити вміння працювати з папером, з акварельними фарбами;

розвивати мислення, творчу уяву, фантазію;

виховувати дбайливе ставлення до природи, бажання її зберегти, екологічну культуру; виховувати позитивне ставлення школярів до читання за власною ініціативою; виховувати допитливість, бажання фантазувати.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу.

Вид уроку: інтегрований урок.

Обладнання: мультимедійний проектор, презентація до уроку, таблиці з читання, ілюстрації, зразки виробів «Слоник», малюнок «Дивні пташки», шаблони силуетів слона, пташки; аудіозапис пісень; альбом для малювання, акварельні фарби, пензлі, стаканчик; кольоровий картон, кольоровий папір, клей ПВА, спецодяг.

Аудіозапис «Зелене слоненя»

<https://drive.google.com/open?id=1UVestwqiKkKFB1kQgJMO8bunaWlJO7aC>

Хід уроку

I. Організаційний момент.

Час настав вже працювати, до роботи швидко взятись.

Вчись лише фантазувати, будеш на науках знатись.

II. Оголошення теми та мети уроку.

III. Мотивація навчальної діяльності учнів.

Живе навколо казка, ти лише в неї вір!

Вона допомагає здолати безліч гір.

Фантазуй, мрій, та не забувай:

Світ цей прекрасний ти оберігай!

II. Підготовча робота.

1. Вступна бесіда

- Чи впливає книга на життя людини?

- Як ви розумієте слово «фантазувати»?

2. Робота з виставкою книг з теми.

III. Сприймання та усвідомлення навчального матеріалу.

1. Читання вчителем уголос художнього твору. Леся Воронина. «Слон Гудзик і вогняна квітка» (Уривок с.137-141).

2.. Бесіда – міркування про прочитане.

- Чому дівчинці було приємно прокидатися?
- Який таємний друг з'явився перед героїнею?
- Де опинилася Яся після чарівного перетворення?
- За якої умови можна побачити каштанових листонош?
- У що обов'язково потрібно вірити?
- Чому друзі прибули (перенеслися) в дивний світ?
- Чи змінилася пора року? Вкажіть ознаки зими, весни. Порівняйте.
- Чому Слоник не ображався на Ясю за невміле письмо?
- Чи вдалося Ясі написати листи?

Висновки. Дружба долає всі перешкоди, лише будь терплячим та слухняним. Довіряй другові, вір у чудеса, фантазуй!

3. Самостійне ознайомлення учнів з новою книжкою, яку вони мають читати (розглядання книжки до читання, визначення її орієнтовного змісту).

4. Різновиди читання. (Уривок с. 142-143).

а) Самостійне читання учнями мовчки запропонованого вчителем Уривку твору.

б) Читання ланцюжком, в парах, індивідуально.

5. Виявлення та оцінка вчителем якості самостійного читання-розглядання книжки та прочитаного з неї твору (шляхом проведення колективної бесіди).

- Які дива трапилися на Кам'яній галявині?
- Які доручення роздавав Володар?
- Чому це було важливо?
- В чому сила цих героїв? (В любові до природи, повазі, послуху, терпінні.)
- Чому Ясі вдалося все це побачити?

Висновки.

Фізкультхвилинка. Вправи для очей.

IV. Довідкове бюро. Подорож сторінками природи.

Розповідь учнів, вчителя.

1. Що це за ПТАШИНА пошта? Хто такі поштові голуби?

2. Цікаве про слонів.

Висновок. Щоб цей дивний світ збагнуть, спостережливим, допитливим будь!

V. Рвання паперу. Створення аплікації із рваних частин паперу. Практична робота. Аплікація «Слоник» (за шаблоном-контуром, рваний кольоровий папір, клей).

VI. Виразальні можливості ліній та кольору.

Практичне завдання: малюнок «Дивні пташки» (шаблон-силует пташки, акварельні фарби). Декорування пташки.

Самостійна практична робота учнів.

**Можна замінити на інший вид роботи. Практичне завдання: ліплення природної форми за зразком. «Барвистий метелик» (пластилін).

Фізкультхвилинка.

VII. Музична сторінка.

1. Слухаємо музичні твори (на вибір).

А. Вівальді. «Весна».

Аудіозапис «Весна» Вівальді.

https://drive.google.com/open?id=16PP6HreG_YGTHaDp3isn6UpJuwC4EGzO

П. Чайковський. «Пори року. Весна.» («Березень. Пісня жайворонка»).

Аудіозапис «Весна» Чайковський.

https://drive.google.com/open?id=1qOAm8f_lwThLjUQluofJUMuvDI23-vcY

Аудіозапис «Березень» Чайковський.

https://drive.google.com/open?id=1zFrwiBn8UqXZ_LGxqUMXA--x7jdMZU-L

Е. Гріг. «Навесні».

Аудіозапис «Навесні» Гріг.

<https://drive.google.com/open?id=1AA5b3Kv4bkrfABdNJGZpjamLMcr3cbUq>

Е. Гріг. «Похід гномів». («У печері підземного короля»).

Бесіда.

- Який настрій передає мелодія?

- Чим вам сподобалась пісня жайворонка?

2. Розучування уривку дитячої пісні «Зелене слонення» (Муз. Ірина Кириліна, сл. Олександр Вратарьов).

Аудіозапис «Зелене слонення»

<https://drive.google.com/open?id=1UVestwqiKkKFB1kQgJMO8bunaWIJO7aC>

***3. Хвилинка фантазії.**

а) - Уявіть різнокольорові дорогоцінні камінці. Чи могли б вони перетворитись на живих істот і допомагати природі, людям?

б) Коротка розповідь про Музей каміння (Житомир). «На службі у людей» Використання коштовного каміння в різних галузях виробництва.

VIII. Підсумок уроку.

- Як повинен поводитись справжній друг з тим, з ким дружить?

- Чи так важливо охороняти природу? Доведіть.

IX. Домашнє завдання.

1. Рекомендації до позаурочної діяльності на наступні 2 тижні (за планом).

(За бажанням) Прочитати твір В.О. Сухомлинського «Маленьке макове зернятко». Про що ж воно хвилювалося?

2. Поспостерігати за поведінкою птахів - наших помічників. (Повідомлення «Охорона насаджень»).

3. Підготувати цікаву інформацію про використання коштовного каміння у виробництві.

4. *Як дружать слони.

5. Пофантазуй! Я відправляюсь із Гудзиком у мандрівку.

5.3. Предмет. Українська мова, 4 клас.

Тема. Займенники 3-ої особи однини і множини.

Зінтегровано зміст навчальних предметів: українська мова, літературне читання, природознавство.

Мета. Формування ключових компонентностей:

I. вміння вчитися - формування умінь:

а) навчально-організаційних (розуміти визначену вчителем мету навчальної діяльності, організувати робоче місце, раціонально розподілити час, планувати послідовність виконання завдання, само організуватися до навчальної діяльності у взаємодії з іншими її учасниками у парі, у малій групі);

б) навчально-інформаційних (самостійно працювати з підручником; шукати нову інформацію з різних джерел, в тому числі з Інтернет ресурсів дитячої бібліотеки; зосереджено слухати матеріал; зв'язно, послідовно, доказово відповідати, вести діалог);

в) навчально-інтелектуальних і творчих (аналізувати мовні явища, порівнювати, виділяти, узагальнювати, встановлювати і пояснювати причиново-наслідкові зв'язки, вилучати зайве, групувати й класифікувати за певними ознаками, висловлювати аргументовані критичні судження, доводити власну думку, переносити знання і способи діяльності в нові обставини, застосовувати аналогію);

г) контрольно-оцінних (використовувати різні способи перевірки контролю своєї діяльності; знаходити і виправляти помилки, оцінювати власні навчальні досягнення).

II. загальнокультурної - вчити дітей використовувати мовленнєву етику в усному та писемному мовленні;

III. Формування етики ІКТ

✓ навчати дітей отримувати інформацію з різних джерел - не лише з комп'ютерних, аз довідкової літератури;

✓ утримувати, аналізувати та застосовувати інформацію.

IV. соціальної - формування вміння будувати стратегію свого життя (відкривати в собі та розвивати творчі здібності для самореалізації в житті майбутньому)

V. громадянської - викликати інтерес до рідного слова, прагнення вивчати українську мову, виховувати любов до рідної мови.

Мета. Формування предметних компетентностей:

1. навчальної:-

- ✓ ознайомити учнів із відмінюванням займенників 3-ї особи однини і множини, з'ясувати їх роль у реченні;
- ✓ формувати навички роздільного написання займенників із прийменниками;
- ✓ вчити уникати повторення слів у тексті, замінюючи їх займенниками; вчити

вдало вживати займенники у мовленні;

- ✓ вдосконалювати вміння визначати граматичні категорії займенника як частини мови(особу, число, рід, відмінок);

2. розвивальної:

- ✓ розвивати вміння вживати особові займенники в усному й письмовому мовленні, висловлювати судження;
- ✓ розвивати вміння узагальнювати, систематизувати, спів ставляти.
- ✓ робити висновки;
- ✓ У розвивати мислення, увагу, творчу уяву;

3. виховної:

- ✓ виховувати спостережливість, відчуття слова у художніх текстах;
- ✓ виховувати любов до природи рідного краю, до рідної мови;
- ✓ виховувати прагнення розвивати власні творчі здібності, успішно діяти.

Обладнання: таблиці з теми «Займенник», «Частини мови», картки із завданнями, аудіо запис звуків стрепета, ілюстрації, мультимедійний проектор, презентація

(https://drive.google.com/open?id=1tLoVUb4Z-qaknPf5DAIKI2xF_1eNSJUG)

Хід уроку

I. Повторення вивченого.

1. (Фронтально) - На які дві групи поділяються частини мови?
(Самостійні і службові) Приклади.

2. Каліграфічна хвилинка.

Уу на од емьш йо огов

У народу немає скарбу більшого, як його мова.

3. Робота над помилками.

Написання іменників та займенників з прийменниками. Виправ помилки.

Усаду, на землю, з любов'ю, домови, здерев, надолоні, серед степу, у нас, зі мною, знами, серед нас, намені, нанас.

*Ввести в речення, визначити граматичну основу.

З любов'ю до Батьківщини, до рідної мови зростають юні українці.

II. Актуалізація опорних знань учнів.

1. Технологія „Мозковий штурм”.

- ✓ Що таке займенник?
- ✓ Яку групу займенників вивчаємо? (Особові).
- ✓ Чому вони так називаються?
- ✓ На кого вказують займенники 1-ї особи?
- ✓ На кого вказують займенники 2-ї особи?
- ✓ На кого вказують займенники 3-ї особи?
- ✓ Яку особливість мають займенники 3-ї особи? (Рід)
- ✓ Як змінюються займенники?

2. Провідмініайте займенник.

III. Мотивація навчальної діяльності учнів.

1. Проблемна ситуація.

- ✓ Чи правильно вжито займенники?

Він - його

Ми прийшли до **його***.

Вона – її

Подруги прийшли до **її***.

Він - йому, вони – їм

Я зустрівся з **їм*** нещодавно.

Ми відпочивали з **їми*** в Криму.

2. Повідомлення теми і мети уроку.

Наші завдання:

- ✓ на сьогоднішньому уроці ознайомитися із відмінюванням займенників 3-ї особи однини і множини;
- ✓ з'ясувати їх значення у мовленні;
- ✓ дослідити особливості відмінювання займенників 3-ї особи однини і множини;
- ✓ вчитися вдало вживати займенники у мовленні.

Технологія „Мікрофон”

- ✓ Чого ви очікуєте від уроку ?

Очікувані результати.

Після цього заняття учні зможуть:

- ✓ пояснити, що таке займенник;
- ✓ визначати особу, число, відмінок займенника;
- ✓ роздільно писати займенники з прийменниками;
- ✓ вживати особові займенники в усному й писемному мовленні.

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Вправа 246,247 (П. - ст.125 -127.)

а) Робота з текстом.

- Чи утворюють текст прочитані речення? Обґрунтуйте свою відповідь.

б) Вибіркова робота (завд. 2).

Знайдіть у тексті займенники 3-ї особи, визначте їх відмінок.

Він – Н. в.

Йому (кому?) – він – Д.в.

По ній (по чому?) – вона – М.в.

2. Спостереження за відмінюванням займенників 3-ї особи за таблицею (вправа 248, ст. 127.).

– Яку особливість мають форми займенників орудного відмінка, а також ті, що вжиті з прийменниками? (Букву „єн”)

3. Правило (ст.128).

4. Вирішення проблемної ситуації. Коментоване письмо.

Ми прийшли до нього.

Подруги прийшли до неї.

Я зустрівся з ним нещодавно.

Ми відпочивали з ними в Криму.

5. Первинне закріплення. Самостійна робота в групах.

(Вправа 248, ст. 127, завд. 2).

Випиши з тексту займенники 3-ї особи, визнач їх відмінок.

Вона – Н.в.

У нього – він - Р.в.

Її (підняв – кого? що?) – вона – 3.в.

Його – він – Р. в.

Він – Н.в.

6. Бесіда.

✓ Яка співуча пір'їнка є у кожної людини?

Основна думка тексту.

Стрепет був особливим через співучу пір'їнку.

Кожна людина неповторна. Вона має певні здібності.

Розвиваючи їх, вона щаслива.

*Показ слайду „Стрепет.(хохітв)”. Прослуховування аудіозапису співу та звуку крил стрепета.

(<https://drive.google.com/open?id=1ZVo3glp4dXpo0qXxyw7aAjm6uJUlj3ki>)

Фізкультхвилинка.

V. Осмислення нових знань. Інтерактивна частина.

1. Розвиток умінь вживати особові займенники у мовленні.

Робота в групах. Об'єднання в групи.

I група.

Написання твору-мініатюри на тему „ Моя співуча пір'їнка” (Вправа 250, с.128).

1. Словникова робота:

пір'їнка, у кожної, своя, звучання, різне, найтонші струни, хлопчик, грати, скрипка, розливатися, пісня, дзвінкоголоса, співати, дівчинка, з під пензля, барвисті квіти, розцвітають, струни душі, забринять, поринаю, акварелі.

2. Твір-мініатюра

У кожної людини є своя співуча пір'їнка. Тільки звучання її різне.

Ось лунуть до нас звуки найтоншої струни. Як майстерно цей хлопчик грає на скрипці. І розливається пісня над рідним краєм. Гарно співає дзвінкоголоса дівчинка Оленка!

А з під мого пензля барвистими квітами розцвітають акварелі. І я поринаю в казковий світ.

Прислухайтесь до найтонших струн своєї душі і ви знайдете свою співучу пір'їнку.

II група.

СТРЕПЕТ

Стрепет - степовий птах, розміром з курку. У (він) велика голова з коротким дзьобом. (Він) спина сірувато-вохриста, черево біле. Довга чорна шия. На (вона) дві білі смуги. Крила з великою білою плямою.

В польоті птах (вони) видає мелодійний свист.

III група. Прочитай і відредагуй текст, щоб не було повторень.

КРИНИЧКА

У лузі - криничка. Криничка тут давно. Хто криничку викопав - невідомо. Над криничкою верба схилилася. Не лишають люди криничку. А криничка щедро пригощає водицею.

Перевірка виконання завдань. Висновки.

3. Перехід у «домашні» групи.

4. Робота над загадками.

I група.

Виписати займенники 3-ї особи.

Нас не було – **воно** було,

Нас не буде – **воно** буде.

Ніхто ні в кого **його** не бачив,

А в кожного є. (Ім'я).

II група.

Визнач, який займенник використано у тексті.

ПРО ДАВНІЙ ПРЕДМЕТ

Цей іменник означає предмет

для зрізання злаків і трави.

Прочитаєш ззаду наперед –

будь-що тисни ним чи сік дави.

Який це іменник? (Серп-прес).

III група. До виділених слів добери синоніми.

Хто слово цікаве мені наведе?

Нехай **обізветься кмітлива** душа.

В цім слові – подвоєна літера Д

І в ньому ж подвоєна літера Ш.

(Піддашся).

Обізветься – відгукнеться, озветься, відкликнеться, відповідь, заговорить.

Кмітлива – тямуща, розумна, недурна, хитромудра, толкова, тямовита, здогадлива.

5. Поради „Умій розмовляти”.

✓ Мовлення має бути правильним, чітким, зрозумілим.

✓ Використовуй слова ввічливості.

✓ Уникай повторень в мовленні.

✓ Збагачуй свій словник.

✓ Не «засмічуй» рідну умову «чужими» словами.

VI. Підсумок уроку.

Технологія «Незакінчене речення».

✓ Сьогодні на уроці я дізнався...

✓ На уроці я навчився...

VII. Завдання додому. Вивчити правило — ст. 128, таблиця.

I група – ст. 127, вправа 253 (завдання 2 - виписати займенники, визначити відмінок).

II група – скласти розповідь за малюнком «Зимові дитячі розваги», використовуючи займенники.

III група – скласти невеликий твір-міркування «Що було б, якби всі українці були як одна сім'я?».

5.4. Інформатика, 3 клас.

Тема. Вставлення зображень і тексту. Форматування текстових і графічних об'єктів слайду. Збереження презентацій.

Зінтегровано зміст навчальних предметів: інформатика, літературне читання, українська мова.

Мета. Формувати ключові компетентності: *вміння вчитися* – організувати робоче місце, дотримуватись правил безпеки під час роботи за комп'ютером, виконувати практичні дії щодо поставленої мети, виконувати завдання за алгоритмом; *здоров'язберігаюча* – виробляти навички дбайливого ставлення до здоров'я.

Формувати предметні ІКТ компетентності: *ознайомити* учнів з алгоритмом вставлення зображень і тексту під час створення презентації; *навчати* вводити текст, вставляти зображення та текст до слайда презентації; *дати уявлення* про форматування зображень на слайді та форматування тексту на слайді – зміна розміру літер, їх кольору та виду накреслення, вирівнювання по горизонталі; *закріпити* знання про складові комп'ютерної презентації; *вдосконалювати* уміння відкривати та переглядати презентацію; *навчити* алгоритму збереження презентації; *розвивати* алгоритмічне мислення, пам'ять, увагу, творчу уяву; *розвивати* навички самоконтролю, *формувати* вміння аналізувати й робити висновки; *виховувати* пізнавальний інтерес до предмета, бажання вчитися; *виховувати* культуру праці.

Особливості проведення уроку. Урок розроблений з використанням мультимедійної презентації, тестів, інтерактивних технологій.

Обладнання. Підручник для 3 класу загальноосвітніх навчальних закладів «Сходинки до інформатики» О.В.Коршунова. – К.: Генеза, 2014. – 176 с. (§19, §21, §22); робочий зошит для 3 класу «Сходинки до інформатики»; картки, таблиці, малюнки, мультимедійна презентація

(<https://drive.google.com/open?id=1jo8XyEHsmEyI9DUwYFs8NTcWnEbWu0Z8>)

Тип уроку: Урок вивчення нового матеріалу.

ХІД УРОКУ

I. Організація класу.

Повторення правил техніки безпеки та правил поведінки в комп'ютерному класі.

*Правил безпеки дотримуйся, друже!
Тоді із комп'ютером будеш у дружбі!*

Гра «Так. – Ні.»

- В клас комп'ютерний спітнілі ми вбігаємо щосили... (–)

- Витри старанно взуття, нам не потрібне сміття! (+)
- За улюблений комп'ютер падаєм, мов спілі фрукти... (-)
- А щоб сісти нам за парту вчитель нам дає команду! (+)
- Ти підсунь дисплей близьенько і поправ шнура хуленько! (-)
- Від екрана ти відсядь... сантиметрів п'ятдесят! (+)
- Голова болить моя, потерплю годину я! (-)
- Я дротів не зачіпаю, правило це добре знаю! (+)
- Як відчую щось горіле, промовчу я всім на диво... (-)
- В електронний клас науки сміло входи! Лиш вимий руки! (+)

II. Актуалізація опорних знань учнів

1. Розминка. Продовж речення.

- ✓ Демонстрування чогось – це ... (презентація)
- ✓ Окрема екранна сторінка з різними об'єктами – це ... (слайд)
- ✓ Щоб відкрити презентацію, потрібно на комп'ютері мати ... (програму)
- ✓ Режими перегляду змісту презентації... (у звичайному режимі; у режимі показу слайдів).

2. Комп'ю'шка запитує:

- ✓ Які дії можна виконувати над слайдами у звичайному режимі? (Можна редагувати об'єкти)

III. Мотивація навчальної діяльності.

Бесіда.

- ✓ Чи потрібно на слайді удосконалювати вигляд напису тексту та зображення? Чому? Поясніть.

IV. Повідомлення теми і мети уроку

- Сьогодні на уроці ми ознайомимося із способами вставлення зображень і тексту до слайда презентації; з форматуванням зображень і тексту на слайді; навчитися зберігати презентацію.

V. Вивчення нового матеріалу. Спільне відкриття нових знань.

1. Вступна бесіда.

- Чи важливо для створення презентації вміти розміщувати різні об'єкти на слайді?

- Як ви вважаєте, чи впливає розмір літер, колір, малюнки на засвоєння інформації зі слайду?

2. Пояснення вчителя.

а) Як створити перший слайд – титульний. Два об'єкти – напис слайду. (Слайд 1)

б) Створення нового (наступного) слайда. Два об'єкти – напис слайду. Кнопка додавання малюнків. (Слайд 2)

в) Алгоритм додавання малюнка до слайда (Слайд 3)

г) Зміна значень властивостей малюнка на слайді (Слайд 4)

3. Первинне закріплення. Бесіда.

- Які об'єкти розташовано на титульному слайді презентації?
- Як додати новий слайд? Які об'єкти розташовані на ньому?

- Як додати до слайда малюнок?
- Які властивості малюнка можна змінювати? Як це зробити?

4. Зразок учнівської презентації (Слайд 5)

5. Пояснення вчителя.

- а) Форматування об'єктів слайда. (Слайд 6)
- б) - Кнопки-помічники
 - Приклади форматування об'єктів. (Таблиця)
 - Алгоритм форматування об'єкта. (Слайд 6)

6. Завдання.

Знайди відмінності в значеннях властивостей текстових символів. (Слайд 7)

7. **Зразок презентації.** «Ігри зі словами» (Аналіз зображених об'єктів) (Слайд 8)

Висновки

8. Пояснення вчителя.

- а) Що таке вирівнювання? (Слайд 9)
- б) Збереження презентації (Слайд 10)

9. Робота з підручником (ст. 122)

- а) Алгоритм збереження презентації.
- б) Які дії потрібно виконати для збереження презентації?

10. Фізкультхвилинка (рухлива)

VI. Практична робота за комп'ютером

1. **Інструктаж до роботи** (Пояснення з опорою на підручник – ст. 103-104, ст. 122)

Завдання:

- ✓ Створити перший титульний слайд.
- ✓ Створити наступний слайд. Додати малюнок.
- ✓ Зберегти презентацію.

Як це зробити:

- ✓ Відкрити програму Microsoft Power Point.
- ✓ Ввести назву презентації, прізвище, ім'я учня.
- ✓ Створити наступний слайд (текст - заголовок); додати малюнок – за алгоритмом. (підручник – ст. 103)
- ✓ Зберегти презентацію – за алгоритмом. (підручник – ст. 122)

2. **Робота I групи за комп'ютером** (під керівництвом учителя).

3. **Робота II групи** – в зошиті з друкованою основою.

- Завдання 1 – індивідуально.
- Завдання 2 – робота в парах / Розгадування ребусів.
- Робота в групах. Завдання: записати алгоритм збереження презентації.

*** Перехід – зміна місць роботи:**

I група – в зошиті;

II група – за комп'ютером.

4. **Фізкультхвилинка** (Гімнастика для очей) Релаксація.

Очки вліво подивились –

Там нічого не змінилось!

*Вправо поведем зінички...
Ні зайчика, ні лисички...
Ми нікого там не бачим?
Знову вліво,... і направо...
Це не вправа, а забава!
Очі вгору, очі вниз!
Не лілуйся! Посміхнись!
Ще раз вгору, знову вниз.
І на цьому – зупинись!
Оченьтам зняли втому,
До роботи, нумо, знову!*

VII. Узагальнення і систематизація знань.

1. Тестові завдання. (матеріал – у окремому файлі)
2. Завдання для розумників і розумниць.

Розгадати анаграми

ТАПРЕЦІЯЗЕН (презентація)	СТИТЕК (тексти)
ДИСАЛЙ (слайд)	ЄКТОБ' (об'єкт)
ГЛЯРЕПЕД (перегляд)	НОКЛЮАМ (малюнок)

Добери синоніми

Вставляння (розміщення, розташування, вкладання)
Інформація (відомості, новина, повідомлення)

Добери антоніми

Пам'ятати – ... (забувати)
Упорядковувати – ... (розкидати)
Зберігати – ... (втрачати)
Передавати – ... (ховати)

VIII. Підсумок уроку. Рефлексія.

- Що нового дізналися на уроці?
- Яке завдання найбільше сподобалося?
- Де можна використати ці знання?

5.5. Математика. 1 клас.

Тема. Лічба в межах 20. Попереднє та наступне числа. Додавання і віднімання виду $13+1$, $15-1$. Розв'язування задач.

Природознавство. 1 клас.

**Тема. Різноманітність природи України. Рослинний і тваринний світ.
Червона книга України.**

Зінтегровано зміст навчальних предметів: математика, літературне читання, природознавство.

Мета: вчити читати і записувати числа другого десятка цифрами, визначати попереднє та наступне числа, складати числові нерівності;

пояснити способи додавання і віднімання виду $13+1$, $15-1$;

формулювати вміння розв'язувати задачі;

організувати діяльність учнів для сприймання, осмислення і запам'ятовування знань про тварин як частину живої природи, розширити знання учнів про представників Червона книга України;

розвивати логічне мислення, пам'ять, увагу;

викликати інтерес до пізнання природи, інтерес до математики; виховувати любов до світу тварин, бережне ставлення до природи.

Тип уроку. Інтегрований урок-подорож.

Обладнання: таблиці «Лічба в межах 20», «Додавання і віднімання виду $13+1$, $15-1$ », картки-завдання, малюнки із зображенням тварин і рослин Червоної книги України.

Хід уроку

I. Організаційний момент.

Дзвоник всім нам дав наказ –

До роботи швидше в клас.

Біля парти станьте чемно –

Хай мине час недаремно!

II. Повідомлення теми та мети уроку.

III. Мотивація навчальної діяльності

— Сьогодні урок математики у нас буде незвичайний. Ви любите подорожувати? Тоді я пропоную здійснити подорож до лісу, який уже зовсім скоро почне прокидатися від зимового сну. Цікаво, а як же почувуються там звірі після холодної, сніжної зими?

Хто з них потребує допомоги? Які вони? Дослідити допоможе математика.

III. Актуалізації опорних знань учнів

1. Фронтальна бесіда

— На які групи можна поділити тварин? (Звірі, птахи, комахи, риби, павукоподібні, плазуни, земноводні).

— Назвіть істотні ознаки звірів (птахів, комах, риб, павукоподібних, плазунів, земноводних).

2. Усна лічба.

А) Яке число пропущене?

11, ..., 13, ..., 15, ..., 17, 18, ..., 20.

Б) Гра «Заблукало число»

— На дошці записані числа, прочитайте їх: 12, 17, 15, 20, 7, 19.

— Яке число зайве? Чому?

в) «Сусіди» чисел 12, 16, 19.

г) Назви число, в якому 1 дес. 2 од., 2 дес., 1 дес. 5 од., 1 дес. 7 од..

д) Порівняйте. «Обчислювальний центр»

12 – 10 * 3 7+3 * 7 (Логіка!) 19 -1 * 10

9-8 * 2 20 -1 * 18 20 -10 * 16

3. Каліграфічна хвилинка. 17 777 111 17 17 17.

Число 17 – 1 дес. 7 од.

4. Математичний диктант.

- Знайди: різницю чисел 8 і 2, 10 і 7;

- суму чисел 8 і 2, 4 і 5;

- зменшуване 6, від'ємник 4, знайди різницю;

- знайди різницю чисел 9 і 2;

- порівняй різницю і від'ємник (7 і 2).

6, 3, 10, 9, 2, 7, 5.

П е л і к а н (букви на звороті).

Додатково.

- Запишіть - на скільки число 8 більше від числа 6?

- число, в якому 1 дес. 5 од.;

- число, наступне за числом 16;

- число, яке передує числу 20.

2, 15, 17, 19.

К р а б (букви на звороті).

АБО без математичного диктанту

Гра «Заблукало число»

12, 17, 15, 20, 7, 19, 13, 10.

— Яке число зайве? Чому?

П е л і к а н (букви на звороті).

5. Розповідь про рожевого пелікана та краба.

IV. Пояснення нового матеріалу.

1. Додавання і віднімання виду 13+1, 15-1. Попереднє та наступне числа.

13 + 1 15 – 1

1 дес. 3 од. + 1 од. 1 дес. 5 од. - 1 од.

10 + (3 + 1) 10 + (5 – 1)

Наступне - 14 Попереднє - 14.

2. Первинне закріплення. **Гра «Шифрувальники».**

Вирази 4 (Підручник, с.97).

11 + 1 Н 10 + 3 Р

13 + 1 О 17 – 7 О

16 – 1 І 6 – 6 К

20 – 1 П 16 – 6 С

3. Розповідь про скорпіона кримського.

V. Фізкультхвилинка «Угорі пливе хмаринка».

VI. Закріплення вивченого.

Розв'язування задач.

1. Робота в групах (різнорівневих).

I група. Задача 1.

Розмах крил метелика МАХАОНА – 8см, а метелика голуб'янки – на 4см менша.

Який розмах крил метелика голуб'янки?

2 група. Задача 3.

Маса пелікана – 14кг, а маса птаха БАЛАБАНА – 1кг. На скільки кілограмів маса БАЛАБАНА менша, ніж маса пелікана?

3 група. Задача 2.

Маса глухаря – 6кг, а маса дрохви – 20кг. На скільки кілограмів маса дрохви більша, ніж маса глухаря?

4 група. Задача 4.

Довжина вухатого їжака – 21см, а довжина тіла тушканчика – на 1см коротша.

Яка довжина тіла тушканчика?

Перевірка завдань.

«Листаємо сторінки природи». Розповідь про тварин.

VII. Перехід у групи (рівнорівневі). Об'єднання за кольорами.

I група. «Юні дослідники»

Задача 5.

Довжина тритона карпатського – 5см, а тритона гребінчастого – 15см. На скільки сантиметрів довжина тритона карпатського коротша, ніж довжина тритона гребінчастого?

2 група. «Юні математики»

Задача 7.

Польська модрина має шишки довжиною - 2см, а кедрова сосна – на 6см довші.

Якої довжини шишки кедрової сосни?

3 група. «Природолюби»

Задача 8.

Висота стебла зозулиних черевичків – 20см, а висота едельвейсу – 10см. На скільки сантиметрів висота зозулиних черевичків більша, ніж висота едельвейсу?

4 група. «Екологи»

Задача 6.

Степовий боривітер відкладає 9 яєць у гніздо, а беркут – на 6 яєць менше.

Скільки яєць відкладає самка беркута?

Перевірка завдань.

«Листаємо сторінки природи». Розповідь про рослини, про тварин.

***«Створення картини природи» Після виконання завдань вчитель та учні клеять наліпки – зображення цих рослин, тварин на ватман з пейзажем.

VIII. Фізкультхвилинка (Вправи для очей).

IX. Логічні задачі.

I група. «Юні дослідники» Знайди «ключ» (П. – с.100, завд. 4)

- Які рівності можна скласти?

10.....1.....11.....12....1

3.....10.....?.....14....1

2.....5.....?.....10....3

*** $10 + 1 = 11$ *** $12 - 1 = 11$

2 група. «Юні математики» Логічна задача 1.

Визнач закономірності. Продовж ряди.

1, 3, 5, 7, ...

20, 18, 16, 14, ...

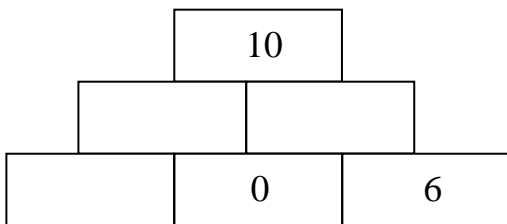
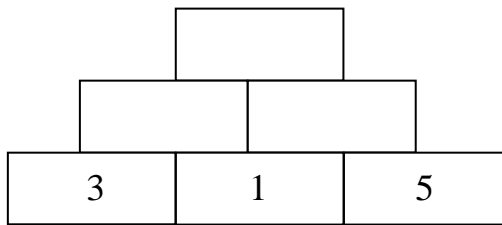
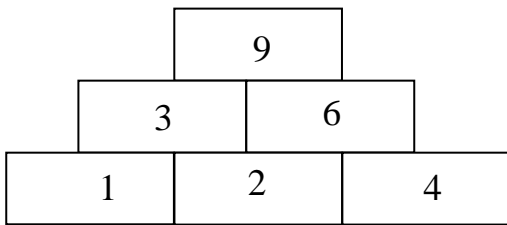
3 група. «Природолюби» Логічна задача 3. (П. – с.93, завд. 3*)

Маса 1 песика та 1 кота дорівнює масі 3 котів.

Чия маса більша - 1 кота чи 1 песика?

4 група. «Екологи» Логічна задача 2. (П. – с.101, завд. 5*)

Встанови закономірності. Заповни пусті клітинки.

***Фішки – нагороди командам.

X. Підсумок уроку.

Задача 1

*****Додатково.** Довжина жука-оленя – 7см, жука – вусача уссурійського – на 2см довша. Яка довжина жука вусача?

Накресли відрізки. Порівняй.

5.6. Математика. 4 клас.

Тема. Повторення й узагальнення вивченого. Ділення багатоцифрових чисел на одноцифрове число. Розв'язування задач.» (4 клас)

Зінтегровано зміст навчальних предметів: математика, літературне читання, природознавство.

Мета: закріпити одержані знання з математики з даної теми через цікаві форми роботи;

вдосконалювати обчислювальні навички;

вправляти учнів у розв'язуванні задач на рух, задач з логічним навантаженням;

розвивати мислення, пам'ять, увагу, вміння спілкуватись, працювати в групах;

виховувати інтерес до математики, почуття дружби, бережне ставлення до водойм, до води.

Обладнання: столи для груп, стіл і ватман для загального завдання; наліпки-краплинки; конверти із завданнями для груп, картки з ребусами, картки з загадками; ватмани, фломастери, ручки; презентація.

Хід уроку

I. Організаційний момент.

Вчитель. Увага! Увага! Запрошуємо всіх хлопчиків та дівчаток на цікавий урок. Не забудьте взяти з собою швидкість, винахідливість, увагу, кмітливість.

Сучасну і давню
Науку чудову
Сьогодні у дії
Побачимо знову.

Питання серйозні
Та є й жартівливі.
То ж будьте уважні
І будьте кмітливі!

В нас сьогодні день незвичний, Веселий він, математичний.

II. Мотивація навчальної діяльності учнів.

Загадка. (Вода. Водойми.) Екологічна задача.

III. Повідомлення теми та мети уроку.

Проблема – дослідження - висновок.

IV. Актуалізація опорних знань учнів.

1. Усна лічба.

Як називають числа при множенні? Як називають числа при діленні?

Повторення правил та законів дій множення та ділення. (П. – с.87, с.104)

$$a \cdot v = v \cdot a \quad (a \cdot v) \cdot c = a \cdot (v \cdot c) \quad (a + v) \cdot c = a \cdot c + v \cdot c$$

Застосування законів та правил. Знайти добуток зручним способом.

$$(8 \cdot 4) \cdot 50 \quad 3 \cdot 4 \cdot 25 \cdot 30 \quad 263 \cdot 3$$

- Як застосувати розподільний закон множення?

Властивості частки. Застосування законів та правил.

$$120 : (2 \cdot 3) \quad 144 : 6 \quad 216 : 4 \quad 276 : 6 \quad 194 : 4 = (200 - 4) : 4$$

2. «Розминка» Гра «Шифрувальники»

$$19187:7 \quad 120865:5 \quad 148460:4 \quad 57128:8$$

$$39ц:5кг \quad 9т48кг:4кг \quad 10т5ц:5 \quad 97м \ 20см : 9$$

3. Цікаві задачі.

А) У Києві на одного жителя припадає 72м^2 зелених насаджень, а в столиці Японії Токіо – 12м^2 . У скільки разів менше припадає зелених насаджень на одного мешканця Токіо, ніж на одного киянина?

Б) У 100кг морської води міститься 2500г солі. Скільки грамів солі міститься у 20кг морської води?

V. Навчально-пізнавальна діяльність учнів.

1. Об'єднання в рівнорівневі групи.

Капітан I групи.

Наша команда «Коло».

Наш девіз:

Ми для друзів у пригоді, Всім допомагаємо.

І команду нашу дружну «Коло» називаємо.

Капітан II групи.

Наша команда «Промінь».

Наш девіз:

До математики ми не байдужі, міркувати любимо дуже.

Успіх вирішує не доля, а тільки міцні знання.

Капітан III групи.

Наша команда «Квадрат».

Наш девіз:

У нашого квадрата Всі сторони рівні.

У нашому класі Всі дружбою сильні.

Капітан IV групи.

Наша команда «Еврика».

Наш девіз:

Горішок знань твердий, та все ж не звикли ми так відступать.

Нам розколоть його допоможе девіз: «Хочу все знати!»

Вчитель. «Серед чисел існує досконалість і злагода». Бажаю вам, діти, щоб досконалість і злагода проникли і в ваші душі, щоб у людини з природою була злагода завжди.

2. Задача. (Усно)

Чотири хлопчики вирушили з міста в село, а назустріч їм – троє дівчат. Скільки всього дітей ішло з міста в село?

3. Розв'язування задач на рух. Робота в групах (Об'єднання в групи.)

1 група

Від пристані одночасно у протилежних напрямках відпливли два моторних човни. Через 6 год відстань між ними була 378км. Знайдіть швидкість другого човна, якщо швидкість першого 35 км/год.

2 група

Від двох пристаней, відстань між якими 120км, одночасно назустріч один одному відійшли два катери. Швидкість одного катера 18км/год, а іншого – 22км/год.

Через скільки годин катери зустрінуться?

Складіть і розв'яжіть обернену задачу.

3 група

У океані від скель відпливла риба-меч, а назустріч їй одночасно відпливла від коралових рифів акула-катран. Відстань між рибами – 480км. Риба-меч рухалась

зі швидкістю 130км/год. З якою швидкістю рухалась акула-катран, якщо через 2год об'єкти зустрілися?

4 група

Від пристані «Київ» до пристані «Кременчук» відчалив теплохід. Одночасно йому назустріч від пристані «Кременчук» відчалив катер. Теплохід ішов зі швидкістю 30км/год, а катер – 24км/год. Через 5 годин об'єкти зустрілися. Яка відстань між пристанями?

Фізкультхвилинка («ПіснеЗнайка» – таблиця множення). Вправи для очей.

VI.Застосування набутих знань і вмінь.

1.Робота в групах. Об'єднання в різнорівневі групи (Перехід за кольором)

1 група

У річковий порт доставили 24 168т пшениці. Усю пшеницю вивантажили за 4 дні, кожного дня порівну. Третину пшениці, яку вивантажили першого дня, відправили до млина. Скільки тонн пшениці відправили до млина?

2 група

Довжина Південного Бугу 806 км. Дністер на 556км довший за Південний Буг. Дніпро на 839км довший за Дністер. Знайдіть довжину Дніпра.

3 група

Сквер має прямокутну форму. Його довжина – 50м, а ширина – 20м.

2/5 площі скверу займає ігровий майданчик, а решту відведено під дерева й кущі. Знайди площу, відведену під дерева й кущі.

4 група

Маса 8 однакових білуг дорівнює масі 12 осетрів. Маса однієї білуги – 1ц 23кг. Яка маса 1 осетра?

2.Повернення в первинні групи. Розв'язування рівнянь.

$$8 \cdot x = 44824$$

$$34521 : x = 3$$

$$x : 3 = 2046$$

$$x \cdot 9 = 4599$$

Розгадати ребуси.

100 вп (стовп)

100 лиця (столиця)

і 100 рія (історія)

ті 100 (тісто)

мі 100 (місто)

3 (кут) ник (трикутник)

Створення «веселки» (із наліпок-нагород).

Пісня «Скільки рік на Україні». (авторська – слова Піотровська С.В., музика В.Шаїнського «Вместе весело шагать»). Додаток 2.

<https://drive.google.com/open?id=1pTRz6WIOCC-WO-pzQ613WDTn8Xlf0dDK>

VII. Підсумок уроку. Рефлексія.

VIII. Домашнє завдання.

П. – с.135, вирази 832.

1група – с. 135, з. 829 (подібну).

2група – с.135, з. 827.

3 група – с.137, з. 847.

4 група – с.137, з. 846.

1-й ведучий. Все умійте розв'язати: Про складне й просте сказати.

Наш девіз – усе узнати, Вміти добре рахувати.

Виростаєте ж і у путь! Хай знання із нами йдуть!

2-й ведучий. Математика – наука точна і серйозна,

І прожити без неї навіть дня не можна,

То ж вивчайте цю науку старанно, серйозно,

І тоді усі завдання виконати буде просто.

1-й ведучий. До різних ми наук охочі –

Нехай ведуть нас до вершин,

Та зараз ми сказати хочемо:

«Наш математиці уклін!»

5.7. Клас 1. Предмет. Природознавство.

Тема. Звірі.

Зінтегровано зміст навчальних предметів: природознавство, літературне читання, українська мова.

Мета: формування *ключових компетентностей*: вміння вчитися - самоорганізовуватися до навчальної діяльності у взаємодії; *загальнокультурної* – засвоєння наукової картини світу, зв'язно висловлюватися в контексті змісту; *соціальної* – проектувати стратегії своєї поведінки з урахуванням інтересів та потреб інших; *громадянської* – здатність екологічно мислити, бережливе ставлення до природи;

предметних компетентностей: вчити розрізняти звірів серед інших тварин за зовнішнім виглядом, розширити й уточнити знання учнів про різноманітність тварин, середовище їхнього існування, зокрема звірів, які мешкають у даній місцевості; розвивати уважність та спостережливість, кмітливість; , удосконалювати вміння аналізувати власні вчинки, спонукати допомагати тваринам, розвивати вміння доводити свою думку, визначати значення звірів у природі, виховувати співчутливе ставлення до звірів та бажання піклуватися про них, любов до природи.

Тип уроку: урок - презентація.

Особливості проведення уроку: урок розроблений з використанням інтерактивних технологій, мультимедійної презентації, фотосюжетів.

Обладнання: мультимедійний проектор, відеозаписи, мікрофон, ілюстрації.

Конкретизовані навчальні цілі уроку

<i>Когнітивні рівні</i>	<i>Конкретизовані навчальні цілі</i>	<i>Перелік завдань – запитань, які забезпечують досягнення конкретизованих цілей</i>	<i>Навчально-методичне забезпечення</i>
<i>Знання</i>	<p>Знає, кого можна назвати звіром;</p> <p>називає істотні ознаки, які притаманні звірям;</p> <p>вибирає тлумачення лексичного значення слова.</p>	<p><i>Інтерактивна технологія «Мікрофон».</i></p> <p>– Яку тварину можна назвати звіром?</p> <p><i>Об'єднати у творчі групи за кольорами.</i></p> <p><i>Технологія «Загадка».</i></p> <p><i>Дібрати пояснення до слова «тварина», «звір».</i></p>	<p>Відеосюжет</p> <p>Різнокольорові фігури</p> <p>Роздатковий матеріал</p>
<i>Розуміння</i>	<p>порівнює значення слів «тварина» і «звір»;</p> <p>розрізняє належність до тварин чи лише звірів;</p> <p>пояснює свій вибір у запропонованому завданні;</p> <p>тлумачить важливість та унікальність кожного тварини.</p>	<p><i>Робота в групах.</i> Порівняння значень слів «тварина» і «звір».</p> <p><i>Ситуативні завдання.</i> «Вибери зайве» (птахів від звірів)</p> <p><i>Вибір тварини, яка відповідає за істотними ознаками птаха.</i></p> <p><i>Технологія «Що спільне?».</i></p> <p>Пояснення значення вислову «Які тварини називаються звірами? Яких звірів ти знаєш? Розкажи про них.»</p>	<p>Мультимедійний проектор</p> <p>Роздатковий матеріал</p> <p>Роздатковий матеріал</p> <p>Підручник (с.62)</p>
<i>Застосування</i>	<p>Використовує практичний досвід і зіставляє із прочитаним текстом;</p> <p>узагальнює істотні ознаки звірів, робить висновки.</p>	<p>Ознайомлення з текстом «Звірі.»</p> <p>Читання тексту-статті.</p>	<p>Підручник (ст. 62)</p>

<p style="text-align: center;">Аналіз</p>	<p>Аналізує малюнки із зображеннями звірів, ділиться життєвим досвідом, що знає про них; вирішує проблеми, які порушують завдання підручника (миша-хом'як-кажан); дискутує про середовище їхнього існування; зіставляє описані факти із реальним життям.</p>	<p><i>Рольова гра (імітаційні ігри)</i></p> <p>Робота в групах. «Чому звір має таке середовище існування?»</p>	<p>Роздатковий матеріал</p> <p>Підручник (с.63)</p>
<p style="text-align: center;">Синтез</p>	<p>Складає фразеологізм із запропонованих частин;</p> <p>досліджує вплив середовища на поведінку звіра;</p> <p>доводить важливість бережного ставлення до тварин людини;</p> <p>характеризує рівень вихованості дитини через почуття милосердя, турботи до звірів.</p>	<p><i>З'єднати частини фразеологізму.</i></p> <p><i>Робота в групах. Скласти опис середовища звіра за даними малюнками у логічній послідовності.</i></p> <p><i>Технологія «Ходимо навколо – говоримо навколо».</i></p> <p><i>Гра «Пантоміма-імпровізація»</i></p>	<p>Презентація</p> <p>Роздатковий матеріал</p> <p>Презентація</p>
<p style="text-align: center;">Оцінювання</p>	<p>Оцінюють свою роботу на уроці; висловлюють судження відносно почутого на уроці; зіставляють власні дії із діями однокласників.</p>	<p><i>Технологія «Незакінчене речення».</i></p> <p><i>Рефлексія уроку.</i></p>	<p>Презентація</p>

Хід уроку

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

1. Повторення вивченого

- За якою ознакою птахів відрізняють від інших тварин?

- Яким є значення птахів для природи?

2. Робота із загадками

Хто із хвостиком і вушками?

У кого лапки із подушками?

Як ступа, ніхто не чує,

Тихо, крадучись, полює,

І маленькі сірі мишки

Утікають геть від ... (кішки).

В темнім лісі проживає,

Довгий хвіст пухнастий має,

Їй на місці не сидиться,

А зовуть її ... (лисиця).

Ходить хмуρο між дубами,

Хижо клацає зубами.

Зачаївся ось, примовк,

Грізний звір цей, звісно ... (вовк).

3. Технологія «Мікрофон»

- Яких тварин можна назвати звірами?

III. Мотивація навчальної діяльності учнів

Бесіда

- Що спільне мають ці тварини? (Вони вкриті шерстю, мають по чотири лапи.)

IV. Повідомлення теми та завдань уроку

Очікувані результати:

- усвідомити, що звірі – частина живої природи;

- розрізнати поняття «звірі» і «птахи», порівнювати їх;

- визначати істотні ознаки звірів;

- розуміти важливість бережного ставлення до тварин.

V. Спільне відкриття нових знань

1. Бесіда

- Про яких тварин ви щойно дізналися на уроці?

- Усі вони віднесені до окремої групи, яка називається «Звірі», оскільки схожі між собою за зовнішнім виглядом – вкриті шерстю, мають чотири лапи та вигодовують своїх малят молоком.

2. Робота з малюнками та енциклопедіями

Виберіть зображення тварин, які не живуть в Україні. (Тигр, лев, мавпа, білий ведмідь, панда.)

3. Розповідь учителя.

Тигр – це великий хижий звір. Смути на тілі роблять його непомітним у заростях під час полювання.

Леви – живуть великими сім'ями (прайдами), мають свою територію. Найбільше в прайді левиць, які разом виховують потомство. А «цар звірів» тільки захищає територію та продовжує рід.

Мавпи – бувають різних видів, тому і розміри в них різні. Найменша – ігрунка, такого розміру, як шкільна лінійка. Найбільша – горила, важить, як двоє великих

чоловіків. Багато мавп мають довгий хвіст, який допомагає їм триматися за гілки дерев.

Білий ведмідь – найбільший хижак на суходолі. Він живе в найвіддаленіших холодних краях, де постійно лежать сніги. Він є чудовим плавцем. Його великі лапи служать йому веслами під час плавання.

Велика панда – це бамбуковий ведмідь, одна з найрідкісніших тварин, яка занесена до міжнародної Червоної книги. Улюблена їжа тварин – молоде листя та паростки бамбука.

4.Робота з підручником (с.62)

А)Розгляньте малюнки та назвіть тварин.

Б)Істотні ознаки звірів.

Фізкультхвилинка (імітація рухів звірів - зайця, ведмедя, лисиці, песика).

VI.Закріплення вивченого.

1.Ситуативні завдання. «Вибери зайве» (птахів від звірів).Робота в парах.

2.Робота за підручником (с.63). Розкажіть про ознаки польових мишей та хом'яків.

- Чому звір має таке середовище існування?

3.Технологія «Мозковий штурм». Скласти фразеологізми із частин.

Злющий як ... осел

Полохливий як ... вовк

Вайлуватий як ... заєць

Впертий як ... ведмідь.

4.Робота в групах. Скласти опис середовища існування звіра в логічній послідовності за даним малюнком. (Наприклад, кажана,..., вовка.)

Порівняйте кажана з іншими звірами.

-Чому вовк – санітар лісу?

5.Робота в зошиті з друкованою основою.

Завдання 2. «Об'єднайте звірів за місцем існування» (у лісі, у полі).

Хом'як, заєць, лисиця, миша.

6.*Технологія «Ходимо навколо, говоримо навколо»

-Як потрібно ставитись до звірів?

Фізкультхвилинка (гімнастика для очей).

7.Гра – порівняння

-Чим подібні і чим відрізняються кролик і кішка?

-Що спільного й відмінного у кішки й кошеняти?

-Що спільного у кішки з тигром?

-Чим схожі кінь і корова? Що у них є відмінного?

8.Пантоміма – імпровізація. «У світі тварин»

Ведучий викликає когось із учнів, які імітують рухи тварини, вибраної для цієї гри. Інші доповнюють цікавою інформацією, коментують та оцінюють дії тих, хто зображував тварин.

9.*Поміркуйте.

-Чому тварини є героями українських казок? -Яка вдача у цих героїв?

VII.Підсумок уроку.Рефлексія.

Технологія «Незакінчене речення»

- Сьогодні на уроці я дізнався...
- Я вже вмію порівнювати...
- Я вже знаю...

5.8. Природознавство. 4 клас.

Тема: Де в природі міститься вода?

Водойми, їх різноманіття.

Демонстрування: виявлення води в рослинах та в ґрунті.

Зінтегровано зміст навчальних предметів: природознавство, математика, літературне читання, українська мова, музичне мистецтво.

Мета: формування ключових компетентностей:

- *вміння вчитися* – самоорганізовуватися до навчальної діяльності у взаємодії;
- *здоров'язбережувальна* – сприяти емоційному гармонійному розвитку учня;
- *громадянська* – здатність екологічно мислити, бережливо ставитися до природи і самого себе, до оточуючих;
- *інформаційно-комунікаційна* – знаходити у матеріалах уроку необхідну інформацію з певних питань, використовувати її у творчій роботі;
- *соціальна* – формувати вміння співпрацювати у групах;
- формування предметних компетентностей:
 - *навчальна* – сформувати уявлення про місце води в природі; навчати розрізняти види водойм;
 - ознайомити з водоймами рідного краю; виробляти вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, взаємозв'язки “жива-нежива природа”;
 - формувати цілісне сприйняття природничо-наукової картини світу, впроваджуючи елементи музико-терапевтичної технології “ПіснеЗнайка”;
 - вправляти в опануванні прийомами пізнавальної діяльності;
 - розвивати спостережливість, мислення, вміння досліджувати особливості даного об'єкту;
 - виховувати допитливість, бережне ставлення до природи, прагнення її охороняти та примножувати.

Обладнання: таблиці з теми «Водойми», аудіо запис «Гідросфера», аудіо запис пісень з теми; енциклопедія для дошкільних та загальноосвітніх закладів «Всесвіт» (серія “ПіснеЗнайка”), прилади для дослідів: спиртівка, чаша з ґрунтом, скляна кришка (люстерко), склянки з водою, цукром, сіллю, 2 аркуші паперу, листок, стебло рослини; фотоілюстрації з теми «Водойми рідного краю», матеріал для завдань в групах (прислів'я, загадки, фразеологізми, тощо), мультимедійна презентація

(<https://drive.google.com/open?id=1yLqOjygvPsUAc590cXjtr3yLj2Yxuz-3>)

Хід уроку.

I. Організаційний момент.

1. *Звучать музичні позивні* «ПіснеЗнайки» (учні співають)

*“ПіснеЗнайці” завдяки
ми вчимося залюбки.
Нам знання даються легко!
Нами тішаються батьки.*

II. Хвилинка спостережень.

- Яка зараз пора року?
- Який місяць?
- Що ви можете сказати про стан неба?
- Яка сьогодні температура?
- Чи є надворі вітер? Опади?
- Які зміни сталися в неживій природі?
- Як поводять себе тварини?
- Які роботи виконують люди?

III. Перевірка набутих знань.

- Як вимірювати температуру?
- Які є види термометрів? Які термометри є в тебе вдома?
- Чому температура повітря в кімнаті вища, ніж температура повітря на вулиці?

2. Висновки

IV. Повідомлення теми і мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності учнів.

*Так хочеться вам показати, діти,
чарівний світ у крапельці роси.*

*І наші серденька відкрити
для радості і сприйняття краси.*

*- Ой, що це? Білесенька сніжиночка
вродилася з води, легенька, як пушиночка,
спустилася сюди. На своїх промінчиках
Принесла нам завдання.*

Ось загадки відгадайте.

- ✓ Мене просять і чекають, а як їду, то всі тікають. (Дош.)
- ✓ Намистиночки нові ніч згубила у траві, вранці сонечко встало – намистинки позбирало. (Роса.)
- ✓ Круглий, ніби горох, з хмар торох, торох. Пада – сонцю не рад, кризі й дощику – брат. (Град.)
- ✓ Я падаю на ваші хати, я білий-білий, волохатий, я прилипаю вам до ніг і називаюсь просто ... (сніг).
- ✓ Не дід, а сивий, не спить, а стелиться, вкриває землю й океан і називається ... (туман).
- ✓ Само з води і по воді плаває. (Крига.)

2. Бесіда.

- Що спільного в цих словах?

(Дош, лід, сніг, град, туман, пара, роса – це вода)

- ✓ Загадка.

Відома здавна рідина,

усяк її вживає.
Буває хмаркою вона,
сніжинкою буває,
Бува, як скло,
крихка, тверда,
звичайна... Підкажіть... (Вода).

3. **Ти дізнаєшся**, що найбільше води у вигляді рідини міститься до складу ґрунту, рослин, тіла тварин і людини.

V. Актуалізація опорних знань учнів.

1. Пригадай. Які властивості має вода?

Використовуючи слова-помічники, склади розповідь про її властивості.

Асоціативний куш

безбарвна	вода	набуває форми посудини
прозора		без запаху
текуча		розчинник (!)

2. Які стани води ти знаєш?

Звучить аудіозапис «ПіснєЗнайки» - «Гідросфера».

https://drive.google.com/open?id=1Ss0Q_tydZd-djTEzonZsh3rJVxLbUAm

*Отже, вода три стани має,
в газоподібному – літає,
та тільки пару остуди –
враз стане краплею води;
В рідкому – вже перетікає,
З високих гір мерщій тікає,
Збігає з пагорбів в долини
І до морів широких лине.
Коли вода в твердому стані –
Це сніг і лід при замерзанні.
На полюсах Землі холодних*

Лежать запаси снігу й льоду.

Висновок: вода – особлива речовина, може перебувати в різних станах.

IV. Первинне сприйняття й усвідомлення нового матеріалу.

1. Довідкове бюро:

гідросфера – (грец. – шар води) – водна оболонка Землі.

2. Звучить аудіозапис «ПіснеЗнайки» - «Гідросфера»

https://drive.google.com/open?id=1Ss0Q_tydZd-djTEzonZsh3rJVxLbUAm

*Давай, мій юний друже,
розправим крила дужі:
на мить пташками станем,
з-під хмар на землю глянем –
ми з вод земних простори
побачим неозорі.
Поглянь, біжать річки блакитні,
довкола них міста і села.
Там, де вода, - живи все й квітне,
а де безводдя – там пустеля.
Тож воду шанувати слід –
вона собою поїть світ.
А океан такий багатий,
що може ще й нагодувати.*

3. Пояснення вчителя.

Земля – єдина з планет Сонячної системи, де є вода. Гідросфера вкриває 71% поверхні Землі. Саме завдяки воді нашу планету називають блакитною. Вода є повсюди – річки й озера, джерела й криниці, болота й льодовики, хмари й водяна пара, моря й океани – з них складається гідросфера.

Без води гине життя – в’яне квітка, страждає звір, змовкає пташка. Все живе на Землі потребує води. Кожна її крапля є її дорогоцінним даром природи. Вода напуває землю, а земля годує людину.

Вода унікальна тим, що є прекрасним розчинником.

У воді повністю розчиняються вапняки, солі, цукор, гіпс; гази – кисень та вуглекислий газ; пісок і глину вона тільки розмиває.

(На столі склянки – вода, цукор, сіль).

Довідкове бюро.

Вода в річках, озерах, колодязях – **прісна**. В ній розчинена мала кількість солі. Морська та океанічна вода – **гіркувато-солоня**. У ній крім солі можна знайти майже всі хімічні елементи, які тільки знають люди. Не тільки натрій, калій, а також мідь, залізо, навіть срібло й золото. Мінеральна вода також є розчином багатьох солей.

- Ти любиш її пити?

4. Звучить аудіозапис «ПіснеЗнайки» (учні співають).

*Є води лікувальні,
І звуться – мінеральні,
А поблизу вулканів*

*Джерела б'ють термальні.
Беруться прісні води
З річок, озер і льоду.
Є у води важливий чинник –
Вона відома, як розчинник.
І речовин твердих, і газів,
Сіль із земної глибини
Вода несе з собою разом.*

5. **Висновок:** вода має унікальну властивість – розчиняти різні речовини.

Фізкультхвилинка.

*У горі пливе хмаринка
Унизу росте травинка.
Тваринка стежкою біжить,
У листі вітер шелестить.
Ми нагнулись до струмка.
- Ой, вода у ній яка!
- Миєм ручки, миєм личка!
- Акуратність – наша звичка!*

Згадайте народні казки, в яких йдеться про «живу» і «мертву» воду. Чистота та смак джерельної води сприяли тому, що народ вірив у те, що «жива» вода зцілювала, повертала до життя – цілюща вода, а «мертва» вода – забруднена, несе людям хвороби й біди.

6. Дослідницька лабораторія Де ж в природі міститься вода?

Вода – основа життя й здоров'я. Вона є всюди. Не віриш? Перевір, подивившись на розрізаний лимон або понюхавши цибулю... Що потекло, слюзи чи слинка? От – у тобі й вода!

Всі живі істоти на Землі потребують води для того, щоб жити. Ти зміг би прожити без їжі протягом багатьох тижнів, а без води – всього 3-4 дні. Отже, вода – це життя!

Твій організм, друже, теж переважно складається із води (65 %). 2/3 частини тіла. А кров, лімфа, слина, шлунковий сік – це теж розчини. Організм тварин також містить воду.

Проведення дослідів на виявлення води в рослинах та вміст води у ґрунті.

Дослід 1.

Між аркушами паперу покласти листок рослини зі стеблом. Міцно притиснути аркуші до твердої поверхні.

- Що ви помітили на аркушах паперу? Про що свідчить цей дослід?
На папері з'явилися вологі плями.

Висновок: у рослинах міститься вода (в листках, стеблах);
Доказом цього є активний рух соку у деревах навесні (у берези, клену).

Дослід 2.

Нагріємо ґрунт на вогні. Потримаємо над ним скло або дзеркало.

- Що ви помітили? (Скло стало вологим.)
- Чому на склі з'явилися краплинки води?
- Який висновок можна зробити з цього досліді?

Висновок: у складі ґрунту міститься вода.

7. Пояснення вчителя. Водойми, їх різноманіття.

а) Довідкове бюро

Водойма – природне або штучне місце накопичення або зберігання вод, що не мають стоку.

б) Звучить аудіозапис «ПіснеЗнайки» - «Гідросфера» (учні співають)

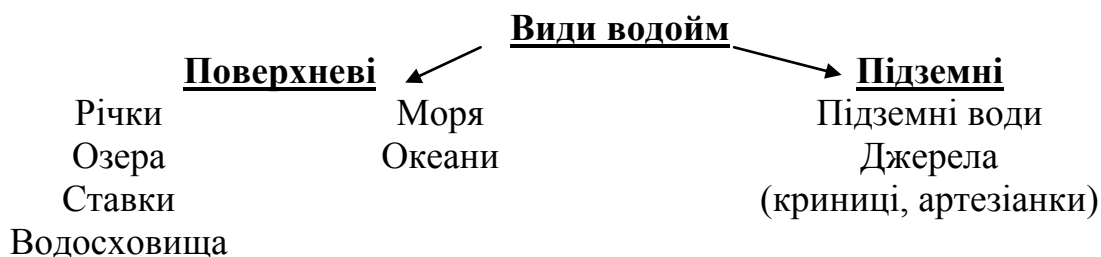

*А скільки їх, кур'єрів
В земної гідросфери?
А ще цікаво знати,*

*Як цих кур'єрів звати!
 Цікаво знати, хто вони?
 Щодня ви чуєте про них:
 Озера, ріки, болота,
 Льодовики, ставки й струмочки,
 Підземна і морська вода
 І та, що з хмари випада:
 Це сніг, і град, і теплий дощик.
 Одна турбота в них завжди –
 Як воду в світі берегти.*

в) Складання опори «Види водойм» під керівництвом вчителя.

Дніпро	Рось	Мінеральна вода «Гальнівська»
Дунай	Тясмин	
Дністер	Вільшанка	Родонове джерело (між м. Ватутіне, м. м. Звенигородка)
Десна	Сурій	
Сіверський Донець	Сула	
Тиса	Гнилий Тікич	
Прут	Гірський Тікич	
Південний Буг	Ятрань	
	Уманка	

Водосховища

Київське	Чорне море
Канівське	Азовське море
Кременчуцьке	
Каховське	
Запорізьке	Осташівський став

Озера

Світязь
Пулемецьке
Ялпуг
Кагул
Сасик
Синевір

Інформація про водойми України – вибірково. (Додатки 4, 5, 6).

VII. Осмислення учнями набутих знань.

1. Робота за підручником. Опрацювання статті (с. 21)

2. Відповіді на запитання (с. 21)

- Як довести, що у складі тіла людини є вода?
- Які є види водойми?

3. Довідкове бюро. Робота з енциклопедією «Всесвіт», ч.2, ст.155-160.

Річка – це природний водний потік, що протікає в зниження є рельєфу, створених її рухом. Кросворд «Водойми. Річка». (Додаток 15).

Озеро – це природна западина, яка заповнена водою.

Ставок – штучна водойма, створена людьми.

Висновки. Вода у природі є всюди. Усі водойми поділяють на поверхневі і підземні.

Фізкультхвилинка (музична)

Пісня дощика

Хмара теплим дощем поїть землю суху.

Тук-тук-тук, тук-тук-тук,

Дощ іде по даху.

Вмились квіти усі польові й лугові.

Кап-кап-кап (2 рази)

Дощ іде по траві.

Буде лан в колосках, буде гречка в меду,

Буль-буль-буль (2 рази)

Озеречко в саду.

Хмара русу косу розпустила й пішла.

І веселку-красу замість стрічки вплела.

Тук-тук-тук, кап-кап-кап,

Буль-буль-буль, заплела.

4. «Банк цікавинок»

а) Чи знаєш ти?

«Кринице, дай мені водиці». Така звична у нашому повсякденному побуті вода є одним із найбільших див природи. Без неї все живе на Землі неминуче загинуло б. Тому в усі часи люди побожно ставились до води – і до річкової, і до морської. А надто до криничної. Криниця у нас в Україні завжди була в особливій пошані. Біля неї обов'язково садили калину чи вербу, насівали квітів, оздоблювали різьбленими дошками, розмальовували, як писанку, вішали іконку, вишивані рушники.

б) Скільки рік на Україні? Повідомлення учнів про ріки. (Учні співають пісню.) Пісня «Скільки рік на Україні». (**авторська – слова Піотровська С.В.**, музика В.Шаїнського «Вместе весело шагать»). Додаток 2

<https://drive.google.com/open?id=1pTRz6WIOCC-WO-pzQ613WDTn8Xlf0dDK>

VIII. Узагальнення та систематизація знань учнів.

1. Екологічна хвилинка

Гра «Стрічковод» (Робота в групах)

I група

1. Весь водний покрив Землі, а також його частини між материками. (Океан)

2. Великий водяний простір з гірко-солоною водою, оточений з трьох сторін сушею (Море.)

II група

3. Природна велика водойма, оточена з усіх сторін сушею. (Озеро)

4. *Мимо копанки-криниці,*

Кучерявої вербиці,

Мимо скошених став

Білі гуси йшли на.... (став)

III група

5. Грузьке, багнисте, місце зі стоячою водою (Болото).

6. Постійний водяний потік з природною течією по руслу від витoku вниз до гирла. (Ріка)

IV група

7. Хмарка сонцю підморгнула,
І з дощем з небес линула.
І побіг в ярочок
Веселий ... (струмочок).

8. У полі при долині,
Як вийти за село,
В живій криничці б'ється
Прозоре ... (джерело).

9. Найдовша ріка в Україні. (Дніпро).

Завдання. Екологічна хвилинка.

Із виділених літер складіть прохання водоюм (**Не забрудніть!**)

Повітря, земля і
Вода – це Природа
Природа – це Я.
І ти – це Природа.
У нашому світі
Під сонцем одним
Повинні ми жити у згоді.

2.Інтерактивна гра (Пізнавальні ігри творчого характеру)

А зараз ми поп'єм водички

Із поетичної кринички.

До неї в гості завітаєм.

Секрети творчості згадаєм.

«Загублене слово» (Дібрати влучні слова)

1. Весна до нас спішить – про це струмок...

(шумить, дзвенить, бринить).

2. Як радо щодня і щоночі весняна водичка...

(хлюпоче, дзюркоче, плескоче).

3. Розляглася земля неозора, а найкраща вода – (**прозора**).

4. На землі – калинове намисто, а найкраща вода – (**чиста**).

5. Тут діброва шумить невмируща, а найкраща вода – (**цілюща**).

6. Ось і день проминув. Ніч коротка, а найкраща вода – (**солодка**).

3.Робота в групах (Об'єднання у групи –різнорівневі, за кольором)

І група Гра «Добери риму»

Течуть річки у майбуття, а в них вода – саме... (*життя*).

Бо без води не можна жити і нею треба ... (*дорожити*).

То ж хай біжить, у добрий час, хай напува здоров'ям ... (*нас*).

II група

✓ Зібрати по складах прислів'я, ніби камінчики на березі річки.

ХВАЛЬ (3)	РІ (1)	НЕ (5)	КІВ (4)
БИТЬ (7)	ЛЮ (6)	КА (2)	

(Ріка хвальків не любить.)

Бесіда про безпеку життя на водоймах.

III група

✓ Знайти пари антонімів, ніби брід через річку.

Високий	Голий
Лівий	Пологий
Крутий	Правий
Зарослий	Низький

Повноводна	Гірська
Широка	Повільна
Стрімка	Вузька
Рівнинна	Мілка

- Що це? [Річка \(повноводна, широка, стрімка, повільна, гірська, мілка\).](https://drive.google.com/open?id=1yLqOjygvPsUAc590cXjtr3yLj2Yxuz-3)

Природознавство 4 клас. Рівнинні та гірські річки України.

(<https://drive.google.com/open?id=1yLqOjygvPsUAc590cXjtr3yLj2Yxuz-3>)

IV група

✓ Робота в зошиті з друкованою основою.

Де у природі перебуває вода?

5. Прислів'я, фразеологізми зі словом «вода» (Додаток 3).

6. Скласти порівняльну характеристику гірських і рівнинних річок.(Додаток14).

IX. Підсумок уроку.

- Де можна застосувати набуті знання?

X. Домашнє завдання: ст. 20-21, вивчити, розповідати;

I група – дібрати художній твір (вірш, казку, оповідання) про воду в природі;

II група – дібрати прислів'я чи фразеологізми, в яких є слово «вода»;

III група – скласти розповідь про зміни стану твоєї улюбленої водойми (річки, озера, ставка тощо) восени.

5.9. Клас 4. Предмет. Природознавство.

Урок 50. Тема. Природні та штучні водойми (річки, озера, ставки, водосховища, болота, моря, джерела).

Зінтегровано зміст навчальних предметів: природознавство, математика, літературне читання, українська мова, музичне мистецтво.

Мета: формування ключових компетентностей:

вміння вчитися – самоорганізовуватись до навчальної діяльності у взаємодії; виконувати практичні дії щодо поставленої мети, виконувати завдання за алгоритмом;

громадянська – усвідомлення себе, як частини природи, усвідомлення впливу людини на стан навколишнього середовища, здатність екологічно мислити;

здоров'язбережувальна – взаємозв'язок людини з навколишнім середовищем;

соціальна – співпрацювати з однокласниками в групі, бути активним і толерантним;

формування предметних компетентностей:

розширити знання учнів про природні та штучні водойми України, їхні види та істотні ознаки;

ознайомити учнів із значенням води в житті людини, з її раціональним використанням; показати важливість створення штучні водойм для забезпечення потреби у воді та для господарської діяльності людини;

розкрити залежність між діяльністю людини в природі та зміною стану водойм, стану навколишнього середовища;

розвивати спостережливість, мислення, творчу уяву;

виховувати дбайливе ставлення до водойм, екологічну культуру,

бажання зберегти водойми в належному стані для прийдешніх поколінь.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу.

Обладнання: мультимедійний проектор, відеозаписи, таблиці, ілюстрації, роздатковий матеріал, фізична карта України, презентація до уроку

Природознавство 4 клас. Природні і штучні водойми

(https://drive.google.com/open?id=1ZwmvKVK9aK-jw4zFr_15XiZthFBrc7)

Конкретизовані навчальні цілі уроку

Когнітивні рівні	Конкретизовані навчальні цілі	Перелік завдань-запитань, які забезпечують досягнення конкретизованих цілей	Навчально-методичне забезпечення
Знання	<p>Знає, що таке водойма; визначає вивчені види водойм, вибирає значення вмісту води для потреб людини; називає види річок (за зміною рельєфу), розрізняє види річок за певними особливостями, наводить приклади; показує природні об'єкти на карті;</p> <p>формулює теорію; констатує факти; вибирає, тлумачить значення термінів; відтворює структуру;</p>	<p>Повторення вивченого. Бліц-опитування</p> <ul style="list-style-type: none"> - Якою може бути вода? <ul style="list-style-type: none"> – Що таке водойма? – Види річок . Робота з фізичною картою України. Показ основних річок. Кросворд «Озеро» Інтерактивна технологія «Мозковий штурм». - Чому у людей в різні часи виникала потреба створювати штучні водойми? 	<p>Презентація, слайди. Ілюстративний матеріал</p> <p>Фізична карта України. Роздатковий матеріал.</p> <p>Презентація, слайди</p>
Розуміння	<p>пояснює, тлумачить власну думку;</p> <p>тлумачить значення термінів;</p> <p>порівнює, фіксує наслідки впливу людини на природу; переказує своїми словами; наводить приклади; переструктурує (у скороченому вигляді) інформацію;</p> <p>розташовує її у певному порядку;</p>	<p>Технологія «Мікрофон»</p> <ul style="list-style-type: none"> - Сьогодні я очікую від уроку... <ul style="list-style-type: none"> - Я хочу поглибити... -Я прагну більше дізнатися... Довідкове бюро (річка, озеро, ставок) Пояснення вчителя. .Перегляд відеоматеріалу «Утворення болота» Штучні водойми: ставки, водосховища, канали. Господарська діяльність людини. Охорона 	<p>Фотоілюстрації різних видів рік.</p> <p>Фізична карта України. Презентація, слайди.</p> <p>Відеосюжет.</p> <p>Презентація (мультимедійний проектор), слайди.</p>

		<p>водойм. Бесіда. -Поясніть взаємозв'язок між діяльністю людини і її впливом на стан водойм, стан навколишнього середовища. Опрацювання статті. Робота в групах.</p>	<p>Підручник, ст.116 - 118.</p>
Застосування	<p>демонструє, показує, використовує засвоєні поняття; застосовує знання теорії до ситуації практики; використовує набуті знання для пояснення причинно-наслідкових зв'язків у природі;</p>	<p>Інтерактивна технологія «Ажурна пилка» («домашні» та експертні групи) Обмін інформацією. - Як пояснити мету застосування цієї технології до навчального матеріалу?</p>	<p>Підручник, с.116 – 118. Інформація про господарську діяльність людини, охорону водойм. Фізична карта України.</p>
Аналіз	<p>добирає відповідні поняття, розрізняє природні об'єкти за істотними ознаками; класифікує; розпізнає подібність і відмінність; пояснює ознаки;</p>	<p>Робота в парах. Доповни таблицю назвами видів природних та штучних водойм. – У чому відмінність у різних групах ознак?</p>	<p>Роздатковий матеріал (картки)</p>
Синтез	<p>сумує знання у план для складання опису, робить висновки з конкретної інформації, досліджує, стисло характеризує; добирає потрібну інформацію; розробляє, опрацьовує схему для класифікації інформації; доводить істинність суджень;</p>	<p>Інтелектуальна вікторина. Наукова лабораторія. Робота в групах. Склади опис водойми за планом.</p>	<p>Роздатковий матеріал (цікаві запитання). Роздатковий матеріал (картки).</p>

Оцінювання	<p>висловлює судження; оцінює інформацію, відповідність висновків умові; порівнює ідеї, підсумовує, протиставляє, критикує (або підтверджує); аргументує; відстоює власну відповідь.</p>	<p>Інтерактивна технологія «Мікрофон». – Як потрібно використовувати природні багатства водойм? - Які водойми у твоєму населеному пункті потребують охорони? - Як можна очистити річку? - Що ви запропонуєте? - Які заходи для збереження природного об'єкта необхідні терміново? - Чи погоджуєтеся ви з даною думкою?</p>	Презентація, слайди.
------------	--	--	----------------------

Хід уроку

I. Організаційний момент.

Паперовий кораблик щодня
Перевозить у трюмах знання.
Після плавання цей корабель
Повертається в рідний портфель.

II. Актуалізація опорних знань учнів.

1. Повторення вивченого. Бліц-опитування

- А) - Якою може бути вода? Чому? (Додаток 7).
Б) – Що таке водойма? Види водойм (поверхневі і підземні).
В) Види річок.(За зміною рельєфу - рівнинні та гірські). Приклади.

2. Робота з фізичною картою України. Показ основних річок України.

3. Кросворд «Озеро» . (Додаток 8).

III. Мотивація навчальної діяльності учнів.

1. Інтерактивна технологія «Мозковий штурм».

- Чи всі існуючі водойми створені природою?
– Чому у людей в різні часи виникала потреба створювати штучні водойми?
Доведіть.

2. Оголошення теми і мети уроку.

3. Інтерактивна технологія «Мікрофон»

- Діти, чого ви очікуєте від уроку?
- Сьогодні я очікую від уроку...
- Я хочу поглибити свої знання...
- Я прагну більше дізнатися...

Очікувані результати:

- отримати знання про природні та штучні водойми України, їхні види та істотні ознаки;
- зрозуміти значення води в житті людини, необхідність її раціонального використання;
- усвідомити важливість створення штучних водойм для забезпечення потреби у воді та для господарської діяльності людини;
- поглибити знання про озера (прісні, солоні);
- вивчити назви найбільших озер України;
- розрізняти поняття «озеро», «болото», порівнювати їх;
- мати уявлення про такі штучні водойми, як водосховища та канали, їхнє значення;
- навчитися визначати шляхи охорони та збереження водойм, щоб вміти втілити їх у життя.

IV. Вивчення нового матеріалу..

1. Довідкове бюро (Річка, озеро, ставок.) Порівняйте.

2. Пояснення вчителя.

А) Розповідь учителя. (Додаток 4).

Все живе на Землі потребує води. Вона покриває 2/3 поверхні Землі. Найбільше її у водоймах.

Водойми поділяють на природні та штучні. Ті водойми, які утворилися самостійно, без втручання людини, є природними: джерело, річка, озеро, море. А ті водойми, які створила сама людина, називаються штучними: ставки, водосховища та канали.

Б) Озеро – це водойма, яка виникла в природних западинах на поверхні Землі. (Додаток 5).

Види озер:

великі	малі
прісні	солоні
стічні	безстічні.

Слов'янські солоні озера (у басейні Сіверського Дінця)

Солоні озера Криму

Лимани - водойми озерного типу (Дністровський, Дніпровський).

В) Озера, з яких витікають річки, є прісними, бо ріки несуть разом з водою в моря та океани ще й солі. А якщо з озера не витікає жодна річка, то солі осідають на дно.

В Україні понад 3 тисячі озер, створено понад 800 водосховищ, понад 20 тисяч ставків .

Природні озера розміщені:

на Поліссі: Світязь (площею 242 км²), Пулемецьке (16,3 км²), Турське (13,5 км²);

в басейні Дунаю: Ялпуг (149 км²), Кагул (90 км²), Кугурлуй (82км²);

на узбережжі Чорного моря: Сасик або Кундук (210 км²),

на Кримському півострові: Сасик – Сиваш (76,3 км²),
Донузлав (48,2 км²);

в Карпатах: Синевір (700 км²).

3. Перегляд відеоматеріалу «Утворення болота». Схема. (Додаток 9).

Поступово озера, особливо мілкі, замулюються, заростають рослинами і з часом перетворюються на болота.

Болото – ділянка надмірно зволоженої земної поверхні. На ній ростуть вологолюбні рослини.

Болота становлять тільки 2% території України. Поширені на Поліссі, невеликі за площею (50 – 100 га).

4. Фізкультхвилинка.

5. Штучні водойми: ставки, водосховища, канали. (Додаток 6).

Канал – штучна ріка.

Судноплавний Дніпро сполучається з річкою Західною Двіною – Березанською водною системою (з 1805р.), з Німаном – Дніпровсько-Німанським каналом (з 1784р.), з басейном Західного Бугу – Дніпровсько-Бузьким каналом (з 1848р.).

Північнокримський канал забезпечує водою весь Кримський півострів.

Каховський канал.

Канал Дніпро – Кривий Ріг

Канал Дніпро – Донбас.

Канал Сіверський Донець – Донбас

Канал Дніпро – Інгулець.

Сучасний Дніпро від гирла Прип'ять до Нової Каховки – це каскад водосховищ: Київського, Канівського, Кременчуцького, Дніпродзержинського, Дніпровського та Каховського. З їх створенням були затоплені природне річище і частина заплави Дніпра. Сьогодні це важливе джерело прісної води (70% водних ресурсів країни), яка використовується на різні водогосподарські потреби.

Водні шляхи Середнього і Нижнього Дніпра з'єднує трикамерний шлюз. Шлюзи, як ліфти, підіймають й опускають судна на висоту 15-поверхового будинку. Коли судно виходить зі шлюзу, то воно вже перебуває в Нижньому Дніпрі – Каховському морі.

6. Господарська діяльність людини. Охорона водойм.

Використання водойм

Судноплавство

Гідроелектростанції

(річковий і морський транспорт)

(на Дніпрі – 6)

Джерело питної води

Зрошування

Окраса нашої Землі

сільськогосподарських угідь

Сплав лісу

Народне господарство

Місце відпочинку

Рибальство

7. Первинне закріплення.

Бесіда.

– Які водойми є штучними? Чому?

– Види штучних водойм, їх призначення.

– Поясніть взаємозв'язок між діяльністю людини і її впливом на стан водойм, стан навколишнього середовища.

V. Осмислення набутих знань.

1. Опрацювання статті (підручник, с. 116 – 118).

Робота в групах.

I група – опрацьовує матеріал про озера.

II група – опрацьовує матеріал про болота.

III група – опрацьовує матеріал про штучні водойми.

IV група – опрацьовує матеріал про значення водойм та їх охорону.

2. Інтерактивна технологія «Ажурна пилка» (Перехід: «домашні» групи - експертні групи - «домашні» групи).

Обмін інформацією. Перевірка набутих знань.

– Як пояснити мету застосування цієї технології до навчального матеріалу?

– Де ви можете застосувати набуті знання?

3. Робота в парах. (Додаток 10).

Доповни таблицю назвами видів природних та штучних водойм.

– У чому відмінність у різних групах ознак?

VI. Узагальнення та систематизація знань учнів.

1. Інтелектуальна вікторина. (Додаток 11).

2. Фізкультхвилинка.

3. Наукова лабораторія.

Робота в групах.

Склади опис водойми за планом. (Додаток 12).

(Осташівський став.) (Додаток 13).

4. Інтерактивна технологія «Мікрофон».

– Як потрібно використовувати природні багатства водойм?

– Які водойми у твоєму населеному пункті потребують охорони?

– Як можна очистити річку?

– Що ви запропонуєте?

– Які заходи для збереження природного об'єкта необхідні терміново?

– Чи погоджуєтесь ви з даною думкою?

VII. Підсумок уроку.

– Де ви можете застосувати набуті знання?

Оцінювання .

VIII. Домашнє завдання.

I група – підручник, с.116 – 118, розповідати, с.119 – відповіді на запитання.

II група – дослідити, які водойми є у твоєму населеному пункті. Дізнайся, які рослини ростуть, які тварини мешкають у водоймах твоєї місцевості.

III група – Які з водойм твоєї місцевості потребують охорони? Склади план заходів щодо їх збереження.

5.10. Природознавство.4 клас.

Тема. Материка Землі. Урок-подорож. Урок-презентація.

Зінтегровано зміст навчальних предметів: природознавство, математика, літературне читання.

Мета: закріпити знання учнів про карту півкуль, поняття «материк», «острів», «півострів»;

вдосконалювати знання учнів про розміщення материків на глобусі і карті півкуль, поглибити знання (про материки);

розвивати мислення, творчу уяву, увагу, вміння працювати в групах;

виховувати любов до рідної планети, допитливість.

Обладнання: фізична карта півкуль, глобус, фізична карта України, індивідуальні фізичні карти півкуль; контурні карти, картки із завданням (схеми, ребуси, кросворди), виставка довідкової літератури, магнітофон, колокол-ринда, безкозирки, моряцькі комірці, мультимедійний проектор, презентація

(https://drive.google.com/open?id=1CIRcVXLDvIU_5wsYiJJQ1x7gT6TkkgBt),

Аудіозапис «Мрії про море».

(https://drive.google.com/open?id=1vuefY8HmS2PxEtTnhUUp2eDTUL4_GAfV)

Відео-урок. Материки. Природознавство 4 клас

<https://drive.google.com/drive/folders/1MaxHQMw43hY6Nfz7GBoFE8ieAQGyw18u?usp=sharing>

Хід уроку.

I. Організація класу.

II. Підсумок фенологічних спостережень.

1. Синоптик повідомляє.
2. Народні прикмети.

III. Мотивація навчальної діяльності.

1. Оголошення теми та мети уроку. Завдання уроку.
2. Технологія «Мікрофон»
 - Чого ви очікуєте від уроку? («плавання»)
3. Підсумок вчителя. - Нас очікують... Очікувані результати.

Після цього уроку учні зможуть:

- пояснити, що таке «материк»;
 - розрізняти материки за розміром, формою та розташуванням;
 - показати (знайти) материк на карті півкуль, на глобусі;
 - розповісти про клімат, рослинний та тваринний світ природи материка;
 - розказати про населення материка, види діяльності людей;
 - використати різноманітну довідкову літературу.
4. Робота над виставкою довідкової літератури.

(Вчитель ознайомлює з літературою, яку опрацювали групи в процесі пошуку інформації).

IV. Актуалізація опорних знань. Підготовка до «плавання».

- Що необхідно для вдалого «плавання»?

1. Фронтальне опитування (Усно).

1) Що таке географічна карта? (Зменшене у багато разів зображення на площині всієї поверхні Землі або її частин за допомогою масштабу й умовних знаків).

2) За допомогою якого приладу можна орієнтуватися на місцевості? (Компас).

3) Що показує, у скільки разів зменшено або збільшено територію? (Масштаб).

4) Уявна лінія на глобусі чи карті, яка вказує напрям північ-південь і з'єднує Північний і Південний полюси? (Меридіан).

Показ. (Малюнок – фотоілюстрація «0° меридіан Гринвіч»)

Гринвіцька обсерваторія.

5) Простір землі, який можна охопити оком. (Горизонт)

6) Зображення на папері вигляду предмета зверху. (План).

7) Одна з основних сторін горизонту (де тепліше). (Південь).

8) Яку форму має Земля? (Кулі) Доведіть. Малюнок (картка)

9) Скільки полюсів має Земля? (2) – назви.

10) Уявна лінія, що поділяє земну кулю на 2 однакові півкулі. (Екватор).

11) Модель Землі. (Глобус).

12) – Як ще по іншому називається глобус? (Куля).

13) Уявна лінія, що вказує напрям – захід-схід. (Паралель) (зліва – направо).

14) Що таке материки? (Великі ділянки суші, оточені з усіх сторін водою, називаються материками).

2. Завдання для капітанів екіпажів. Картка - «Квітка» (Додаток 1.).

Позначте основні та проміжні сторони світу.

Перевірка виконаних завдань.

Вчитель.

– Знання маєте, погода сприяє плаванню.

– Екіпажі, до плавання готові?

– Віддати швартові. Повний вперед! (Б'є колокол -ринда).

V. Поглиблення вивченого матеріалу. Надання необхідної інформації.

Презентація набутої інформації, власних карт материків; показ слайдів-ілюстрацій (мультимедійний проектор).

«Подорож материками» (виступи екіпажів).

1. Екіпаж «Пінгвін» - Євразія.

Вчитель. – На якому материку ми живемо?

Члени екіпажу повідомляють:

Материк Євразія – найбільший з шести материків земної кулі, складається з двох частин світу: Європи та Азії. Кордон між ними утворюють Уральські гори.

Омивається материк чотирма океанами: на заході – Атлантичним, на сході – Тихим, на півночі – Північним Льодовитим, на півдні – Індійським. Біля берегів Євразії знаходиться незліченна кількість островів.

Євразія – єдиний материк, де гірські вершини підіймаються на висоту понад 7000м над рівнем моря. Найвища гірська система – Джомолунгма (Еверест) – досягає висоти 8848м і є найвищою вершиною на Землі. Євразія – це єдиний материк, який знаходиться у всіх кліматичних поясах – від арктичного до екваторіального. На півночі континенту панує зона вічної мерзлоти, у південно-західній і центральній частинах – спекотні пустелі та напівпустелі.

У Євразії знаходиться найбільше озеро – Каспійське море і найглибше озеро – Байкал.

Європу з півночі омиває Балтійське море, а з півдня – Середземне. Найдовша ріка – Волга, найбільший гірський ланцюг – Альпи, засніжені вершини яких досягають 5 тисяч метрів.

Клімат тут змінюється з півночі на південь: від найхолоднішого до найспекотнішого. Майже всі великі річки Азії беруть початок у Гімалаях і течуть на південь, де бувають тропічні ліси, які належать до найдавніших у світі.

Тундра простягається на півночі материка. Зима сувора, триває 8 – 9 місяців, температура повітря коливається від 20° до 50° морозу. Панує вічна мерзлота. Невеликі прісні озера і річки промерзають узимку до дна. Літо холодне, триває 2 – 3 місяці. Тільки встигне розтанути сніг, як ґрунт укривається зеленою травою та яскравими квітами.

Рослинність тундри бідна, переважають мохи і лишайники. Багато ягідних чагарників: брусниці та морошки, з-поміж дерев тут ростуть карликова береза та карликова полярна верба. Всі рослини і тварини добре пристосувалися до сурових умов існування. Сильні вітри перешкоджають росту дерев, тому рослини невисокі, притиснуті до землі, мають коротке коріння, яке використовує теплу ґрунтову вологу. Деякі переносять заморозки навіть під час цвітіння.

Тайга займає величезний простір від берегів Балтійського моря до тихого океану.

Зима сувора, а літо помірно тепле.

За тайгою розташовані зони мішаних лісів, листяних лісів та степів. За степами розкинулися пустелі. У пустелях дуже сухо, немає запасів води, бо опади тут бувають дуже рідко. Пустелі вкриті барханами, які простягаються на багато кілометрів, камінцями, щебенем і навіть горами. Бархани – це горби висотою від 3 до 8 м. Улітку температура повітря досягає до +40 – 50°, а ґрунт нагрівається на поверхні до +70°.

Рослинний і тваринний світ досить різноманітний. Тут ростуть хвойні й листяні ліси, тягнуться безкраї степи.

В Азії ростуть банани, кокосова пальма, бамбук тощо.

У Європі мешкають лисиця, заєць-русак, вовк, лось, сарна, дика свиня, білка, олень благородний, козуля, рись, зубр та багато інших тварин.

В Азії мешкають тисячі видів тварин: бурий ведмідь, джейран, двогорбий верблюд, індійський слон, пантера, гібон, орангутанг, павич, кобра, мангуст, сніговий барс, тигр, кулан тощо.

Євразія – найнаселеніший материк. Тут же знаходяться найбільші країни світу: за площею – Росія, за населенням – Китай. У Євразії представлені всі раси, тут проживає величезна кількість різних народів, племен, національностей. Тут говорять декількома сотнями мов.

У Європі родючі землі, тут вирощують пшеницю, овес, ячмінь, картоплю, цукровий буряк, цитрусові тощо. Багато добувають тут корисних копалин: газ, нафта, вугілля, залізна руда, торф, вапняки та ін.. В Європі розвинена промисловість, виробляють автомобілі, турбіни, електронні прилади, побутову техніку, космічні супутники і кораблі, трактори, тепловози, велосипеди і багато ін..

Більшість населення займається землеробством. В Азії вирощують найціннішу культуру – рис, а також чай, каву, тютюн, какао-боби, цукрову тростину.

2. Екіпаж «Дельфін» - Африка.

- На горизонті земля? Та це ж Африка!

Члени екіпажу повідомляють:

Африка – другий за розмірами після Євразії материк, що має площу 30,3млн кв. км і розташований між Середземним і Червоним морями, Атлантичним і Індійським океанами.

Є думка, що назва «Африка» виникла від латинської «африкус», тобто без морозний, той, що не знає холоду. Це найспекотніший материк, опадів тут дуже мало. Сніг в Африці надзвичайно рідкісне явище, але його можна побачити на найвищих вершинах гір, що підіймаються на висоту понад 5 000м. Тут знаходиться найбільша у світі пустеля Сахара, протікає найдовша в світі ріка – Ніл, протяжність якої 6 671км. Річки Африки швидкі й порожисті, з багатьма водоспадами.

Із рослин переважають різні види акації заввишки 3 – 15м, мімози, височать дерева – баобаби, олійні та віялові пальми, бамбук.

Дуже багатий і різноманітний світ Африки. У тропічних лісах, степах-саванах та пустелях пристосувалися жити птах-секретар, чорний носоріг, крокодили, жирафи, хамелеони тощо. Численних тварин оберігають у заповідниках.

Вздовж узбережжя Атлантичного океану побудовано багато промислових міст та морських портів. На узбережжі Індійського океану особливо розвинуте рибальство, тут вирощують кокосові пальми, агаву, займаються скотарством.

В Африці розташовано 53 країни, чисельність населення досягає 600млн. Основну частину населення материка становить негроїдна раса.

Населення Африки вирощує банани, арахіс, чай, какао, каву, цитрусові рослини, маслини, виноград, ячмінь, кукурудзу, рис, фініки, інжир. Крім того, тут здобувають алмази, золото, срібло, нафту, залізну та мідну руду.

До XIX століття Євразія й Африка складала один материк. 1869 року через вузький перешийок був проритий Суецький канал, який роз'єднав ці два материки.

3. Екіпаж «Кашалот» - Південна Америка.

- Бачу на горизонті ...

- Цей материк досліджував наш екіпаж.

Члени екіпажу повідомляють:

Формою вона нагадує величезну неправильну краплю, яка ніби «падає» на північ. Анди – найдовша у світі гірська система, що протягнулася на 9 000км з півночі на південь. Анди величезною стіною відгородили велику частину материка від Тихого океану.

У Південній Америці є найбільш високогірне озеро у світі – Тітікака, яке знаходиться на висоті 3 812км над рівнем моря.

На схід від Анд розташовані найбільші низовини і плоскогір'я, серед них – найбільша у світі Амазонська низовина. Амазонка – найповноводніша ріка

планети. В її басейні розташовані найбільші у світі тропічні ліси, де росте близько 40 тисяч видів рослин, мешкають тисячі видів комах, екзотичних птахів, звірів.

Південна Америка – найбільш дощовий материк. Велика частина його розташовується в екваторіальному і тропічному поясах. На західних схилах Анд дощі виливають за рік стільки води, що вона могла б покрити землю шаром до 15м.

Основне багатство Південної Америки – її рослинний світ. У тропічних лісах росте безліч видів рослин. Крони дерев, чагарників і трави розташовані на 12 поверхах-ярусах, найвищі з них підіймаються над землею до 100м. Головна окраса материка – Амазонська секвоя. Ростуть тут також шоколадне дерево (какао), бразильська гевея, кокосова пальма, бразильський горіх, ліани, орхідеї тощо.

У Південній Америці рідко зустрічаються великі тварини. Найбільш поширеними представниками тваринного світу є лінивці, панцерник, мурахоїди, ягуари, а також величезна кількість екзотичних птахів – таких як страус нанду, колібрі, папуга ара, тукан; є вампіри, змії, ящірки і незчисленні полчища комах. Річки Амазонки небезпечні, багаті на крокодилів і піраній.

У Південній Америці живе понад 300млн населення. Найбільшою і найрозвиненішою країною материка є Бразилія, за нею – Аргентина і Перу.

Населення Південної Америки складається з представників 3х основних рас людства.

Бразилія має розвинуту промисловість: лідер з виробництва кави, какао, бананів, цукру, бавовнику. Аргентина належить до найбільших виробників вовни, м'яса, шкур, зерна.

4. Екіпаж «Косатка» - Північна Америка.

Члени екіпажу повідомляють:

Північна Америка – третій за величиною континент, розташований у Західній півкулі. Омивається з півночі Північним Льодовитим океаном, зі сходу – Атлантичним, а із заходу – Тихим. Найбільший острів – Гренландія. На заході материка розташовані високі гори – Кордильєри, Скелясті гори, а на схід від них – Аппалачі.

Найдовші річки Північної Америки – це Міссісіпі, Міссурі і багато ін. Тут знаходиться велика кількість озер, найбільше озеро – Верхнє (84 130кв. км). Клімат помірний і холодний, а на півдні – тропічний. Північ північноамериканського континенту вкрита хвойними лісами. Це середовище проживання і тварин, які там живуть.

Рослинний і тваринний світ тут різноманітний. Ростуть цукровий клен, канадська ялина, великоквіткава магнолія, секвоя. Секвоя – вічнозелене дерево висотою понад 100м і діаметром до 8,5м.

Із тварин тут мешкають летяги, карибу, скус, ведмідь грізлі, гримуча змія, також тут можна зустріти пуму, алігаторів, ягуарів, бізонів, червону рись тощо.

Північна Америка багата на корисні копалини, такі, як мідь, природний газ, кам'яне вугілля, нафта. Тут вирощують зернові культури, льон, цукровий очерет, банани, каву, різноманітні фрукти, розвинене сільське господарство.

Велику частину території займають такі держави, як Канада, США і Мексика. Сполучені Штати Америки – це одна із найбільш розвинених сьогодні країн. Найбільше у світі місто США – Нью-Йорк. Найпоширеніша мова серед населення – англійська.

5. Екіпаж «Альбатрос» - Австралія.

Члени екіпажу повідомляють:

Австралія – найменший материк на Землі, розташований у східній півкулі між двома океанами: Індійським і Тихим.

В Австралії сухий клімат, і вона вважається найспекотнішою частиною суші в Південній півкулі. Дві третини її території займають тропічні пустелі і напівпустелі. Дуже мало річок та озер, більшість із них зникають сухої пори року і наповнюються водою тільки після злив.

Австралія – це материк-заповідник. Він значно віддалений від інших материків, і це позначилося на його рослинному і тваринному світі.

Найпоширенішою рослиною в Австралії є евкалипти, яких налічується понад 350 видів. Окремі дерева досягають висоти 150м і більше. Найвища рослина на земній кулі – це австралійський евкалипт. Евкалипти – вічнозелені рослини. Ростуть тут й акації. Часто зустрічаються «пляшкові» дерева з товстим стовбуром, який вбирає з тканини воду.

Тільки в Австралії можна побачити таку різноманітність сумчастих ссавців, тут мешкають яйцеродні качкодзьоби й ехидна, ківі, страус ему, собака Дінго, лірохвіст, терміти, плащоносна ящірка, казуар, папуга какаду, гатерія та ін..

Австралія – найменш населений материк. Більшість сучасного населення – це нащадки переселенців з далекої Європи (з Британських островів). Головні галузі промисловості Австралії – це хімічна, деревообробна, паперова, а також туризм. В Австралії здобувають руду, вугілля, золото, уран, мідь. Населення вирощує банани, картоплю, кокоси, каучук (виготовляють гуму).

6. Підсумок.

• Фізкультхвилинка (грамзапис «Моряцький танець»)

Аудіозапис «Мрії про море».

https://drive.google.com/open?id=1vuefY8HmS2PxEtTNhUUp2eDTUL4_GAfV

7. «Повернення» на Україну.

VI. «Дослідження» Антарктиди. Технологія «Ажурна пилка»

1. Вчитель.

- Наукова експедиція «повернулася» з материка Антарктида з цікавою інформацією. (Перед класом група учнів-дослідників).

2. Перехід членів експедиції у «домашні» групи (повторення інформації).

Учасники «домашньої» групи мають позначки різних кольорів.

I група

Антарктида – крижаний материк, який знаходиться на протилежній від Арктики стороні земної кулі. Площа – 35 000 000 кв. км. Це найхолодніший з усіх материків, зимовими місяцями морози досягають до - 90°, а влітку – -20°.

Середня товщина крижаного панцира – понад 2км, максимальна – більше 4км. Це більше 90% всіх запасів прісної води на Землі, які зберігаються в замороженому вигляді. Якби внаслідок потепління лід розтанув, то він підняв би рівень Світового океану на 60м, що призвело б до затоплення багатьох великих міст, розташованих на узбережжі.

II група Антарктида – крижана пустеля, лише біля берегів, де виступають з-під криги скелі й острівці, існує нечисленне життя. Рослинний і тваринний світ дуже бідний. Із рослин це рідкісні мохи, лишайники, гриби і водорості.

III група

Зовсім немає літаючих комах, сухопутних ссавців і прісноводних риб. Для тварин важливо пристосуватися до сурових умов життя і на материку, де вони живуть і розмножуються, і в морі, яке служить їм джерелом їжі. Вони мають товстий підшкірний жировий шар, тепле хутро, а птахи – густе пір'я.

Пінгвіни – головні представники тваринного світу Антарктиди, окраса берегів крижаного континенту. Поряд з ними мешкають морський леопард, морські котики, південний морський слон, тюлені, альбатроси.

IV група

В Антарктиді ніхто не проживає постійно, але простори материка не зовсім безлюдні: 17 країн світу заснували тут свої 38 наукових станцій, на яких ведуться різні дослідження крижаного континенту, вивчаються погодні умови, проводяться спостереження за змінами клімату, рівнем забруднення атмосфери.

V група

На узбережжі материка виявлені родовища нафти, металів і кам'яного вугілля, але здійснювати їхню розробку поки неможливо. Уряди 42 держав уклали угоду про захист природи Антарктиди.

3. Перехід у «експертні» групи (передача інформації, обговорення, обмін).

Учасники у кожній «експертній» групі мають позначки однакового кольору.

4. Повернення у «домашні» групи (передача одержаної інформації).

5. Перевірка. Метод «незакінченого речення»

«В процесі роботи я дізнався...»

«Тепер я знаю, що...»

6. * Цікава інформація. (Повідомляють учні).

А) Наприкінці 1911 року до південного полюса наввипередки прямували 2 експедиції:

норвезька

та

англійська

Руаля Амундсена

Роберта Скотта

Шлях сміливцям заступали жорстокі морози, шалені вітри, небезпечні тріщини провалля в кризі. 14 грудня 1911 року Р.Амундсен з товаришами досяг Пд. Полюса.

Через 34 дні, 18 січня 1912 року і п'ятеро відважних англійців на чолі Р.Скотта дісталися до Пд. Полюса теж. Проте, побачивши норвезький прапор, були пригнічені, що не перші. Невдовзі на зворотному шляху вони загинули. На місці загибелі заgonу Р.Скотта встановлено 3-и метровий хрест із червоного дерева і викарбувано слова «Боротися і шукати не знайти і не здаватися».

У допоміжному заgonі, що на I етапі супроводжував Р.Скотта до полюса і повернувся на узбережжя, був і українець Антон Омельченко. Відтоді одна з бухт в Антарктиді має назву Омельченко.

Б) Українська наукова станція «Академік Вернадський» в Антарктиді.

VII. Закріплення вивченого.

Повернення у початковій групі-екіпажі.

1. Робота в групах – за картками

I група. Картка. Зображення материків. (Додаток 2.)

Підпишіть назви.

II група. Ребуси. (Додаток 3.)

- Які слова можна об'єднати?

- Чому? (Глобус. – Земля.)

III група. Карта півкуль (контурна). (Додаток 4.)

Напишіть на материках їх назви.

IV група. Кросворд «Сонечко». (Додаток 5.)

Впишіть у «промінці» назви материків.

V група. Картка «Глобус - модель Землі» (кросворд). (Додаток 6.)

Впишіть назви за малюнком глобуса (за позначками).

Перевірка.

2. Картка-головоломка "Шість "А". (Додаток 7.)

(Виконують всі команди-екіпажі – одночасно).

Перевірка.

VIII. Підсумок уроку. Рефлексія.

- Чи здійснились ваші очікування?

- Чого ви набули?

IX. Оцінювання знань та вмінь учнів.

5.11. Предмети курсу за вибором (1-4кл.)

«Християнська етика в українській культурі»

Заняття гуртка «Християнська етика в українській культурі», 3 клас.

Тема. Людина починається з добра. Золоте правило життя.

Зінтегровано зміст навчальних предметів: літературне читання, природознавство, образотворче мистецтво, трудове навчання, музичне мистецтво.

Мета: розкрити учням зміст золотого правила життя, розширити знання про людські чесноти, зокрема поняття "добро", "доброта", вчити вирізняти дане поняття серед інших на конкретних прикладах; вчити порівнювати своє вміння творити добрі справи з прикладами з Біблійних оповідей та літературних творів; розвивати вміння вибирати між позитивними та негативними рисами; виховувати прагнення творити добро, прищеплювати бажання удосконалювати свій внутрішній світ.

Обладнання: оповідання та казка (навчальний посібник “Дорога доброчинності”, 3 клас), слайди-вислови, словникові слова, слайди ілюстрації, мультимедійний проектор, плакати-вислови зі Святого Письма, музичний супровід (аудіозапис музичних творів), картки для роботи в групах, презентація (<https://drive.google.com/open?id=1dWI1CoNeptgQq3kEcYUdAy0u3Ozc99zY>)

Музичний супровід, аудіо записи.

(<https://drive.google.com/open?id=1xaSfcqCOCTdjfhEPrM1ssTR9H2oZzXzg>)

Хід заняття

I. Підготовка до заняття.

Добрий день, шановні друзі,
Ми вас щиро запросили
Розказать, чому нас вчили,
Щоб ви всі переконались, -
Ми науки – не цурались.

Осінь золотом іскриться,
Учням в класі не сидиться.
На подвір'я вибігаєм,
Все довкола розглядаєм.

Ось листочки опадають,
Ось комашки виповзають,
Відлітає зграя птиць,
Скільки в світі таємниць!

Хто ж створив цей світ казковий,
Добрий, щирий, загадковий?
Це створив якийсь мудрець?
Так! – Небесний наш Отець!
Ти цим даром дорожи
І світ Божий бережи!

II. Актуалізація опорних знань.

1. Дидактична гра «Хто чим славиться?»

Соловейко - ... (співом);	колосок - ... (зерном);
сонце - ... (теплом);	собака - ... (вірністю);
джерельце - ... (чистою водою);	людина - ... (працею, розумом,
квітка - ... (красою і запахом);	спілкуванням, мовою, добротою,
	щедрістю, дружною...).

2. Бесіда.

- Чим же людина відрізняється від інших істот і неістот?
(Добротворенням, моральністю, ...)

3. Бліц-опитування.

Словничок:

- Світ –
- Божа любов –
- Божий світ –
- Людська душа –
- Образ Божий –
- Отець Небесний –
- Отче наш –
- Ісус Христос –
- Християни –
- Жити по-християнськи –

- Совість –
- Шанувати свій рід –
- Милосердя –
- Благодать –
- Вдячність –
- Храм, церква –
- Біблія (Святе Письмо) –
- Євангеліє –
- Спаситель –
- Прощення –

III. Мотивація навчальної діяльності.

1. Технологія “Мікрофон”.

- Чи важливо людині творити добро?

2. Оголошення теми й мети уроку.

3. Очікувані результати.

- Що ви очікуєте від уроку (вислови учнів)

4. Підсумок вчителя.

- Нас очікують...

Очікувані результати.

Після цього уроку учні зможуть:

- пояснити, що таке “добро”, “доброта”;
- розрізняти поняття “добротворення”, “милосердя”, “вдячність”, “прощення” серед інших понять;
- вибрати між позитивними й негативними рисами;
- довести, що кожна людина повинна творити добро, дотримуватись культурної поведінки (високих морально-етичних норм);
- прагнутимуть виробляти в собі кращі людські якості;
- бажатимуть творити добро.

IV. Пояснення нового матеріалу.

1. Надання необхідної інформації (вчителем).

*Словничок

Довідкове бюро:

а) **Чесноти** – позитивні моральні риси особистості, що спонукають людину до творення добрих справ.

б) **Добро** – все, що позитивно оцінюється Богом, що є важливим для людського життя, дає можливість людині морально, розумово та духовно жити, зростати.

в) **Доброта (добра справа)** – добродієвість, позитивна моральна якість людини.

г) **Зло** – відсутність добра – через порушення Божого закону (заповідей).

2. Вірш Л. Забайти “Людина починається з добра!”

Людина починається з добра!

Людина починається з добра,
Із ласки і великої любові,
Із батьківської хати і двора,

З поваги, що звучить у кожному слові.
Людина починається з добра,
З уміння співчувати, захистити.
Це зрозуміти всім давно пора,
Бо ми прийшли у світ добро творити.
Людина починається з добра,
Із світла, що серця переповняє.
Ця істина, як світ, така стара,
А й досі на добро нас надихає.

3. Розповідь вчителя.

Ще з давніх часів у традиціях нашого народу цілком природним і закономірним вважалося допомогти знедоленому, нещасному, поділитися шматком хліба, дати притулок бездомному, захистити скривдженого.

Милосердя й доброта – як два крила, на яких тримається, людство. Здавна людину шанували за такі якості як працьовитість, чуйність, щедрість, чемність, сміливість, відповідальність.

В народі кажуть: чеснота – приємна, підлість – гірка, заздрість – чорна, смута – глибока, туга – солонка, любов – безмежна, щирість – неприхована, підступність – мінлива.

4. Бесіда.

- Що таке добро?
- Чи шануватимуть людину за доброту?
- Чи зміниться сама людина, творячи добро?

V. Опрацювання та первинний аналіз змісту казки.

1. Читання та інсценізація “Казки про трьох братів” (показ слайду).

- Чи правильно вчинив молодший син?

Було у батька три сини. Один – розумний, другий – завзятий, енергійний, а третій – ні такий, ні сякий: і не дуже розумний, і не дуже завзятий.

Якось покликав батько дітей до себе та й каже:

- Даю вам кожному гаманець золота. Ідіть по світу та здобудьте найцінніше.

Хто здобуде – передам тому найкраще, що в мене є.

Узяли сини гроші та й рушили по світу шукати найцінніше.

Пройшло три роки. Усі троє повернулися додому і зібралися у батька.

- Ну як, - запитав батько найстаршого сина, - що ти приніс мені?

- Найцінніше у світі, тату, це – знання. Тому я витратив твої гроші на добру освіту, на мудрі книжки, вивчився, і тепер я багато знаю, - відповів старший син.

- Добре, синку, - похвалив батько, - цінний плід ти приніс. А що скажеш ти? – питає він середульшого сина.

- Я вирішив, тату, що найцінніше – це добробут, статки. Тому твоє золото я вклав у торгівлю, став торгувати й розбагатів. Отож я приніс тобі найцінніше – багатство.

- Може, синку, і твій плід на щось добре знадобиться, - сказав батько середульшому сину. – А що ти приніс? – запитав він наймолодшого. – Чому ти прийшов з порожніми руками?

- Я, тату, старався жити так, як ти нас навчав. Працював, як треба було – допомагав, чим міг, старим, хворим, убогим. Тому вибач, витратив твої гроші і нічого не приніс. Не можу я прийняти твого дару, бо не заслужив. Віддай усе старшим братам.

- Ну що ж, діти, з радості, що ви прийшли, влаштую для вас завтра свято і на святі вручу вам свій дар. А ви допоможете мені прибрати дім, підготуватися, - попросив батько.

- Ні, тату, час нам їхати у важливих справах, - відповіли два старші сини. – Ми вже самостійні, не бідні, і без твого дару якось обійдемося...

Засмутився старий батько. Усю ніч у нього боліло серце. А молодший син ніч і наступний день доглядав батька, турбувався про нього та лікував його. Навів порядок у старому домі, відремонтував і прикрасив його, приготував святкові страви.

Відлягло від серця батькові. І коли вони сіли за святковий стіл, старий сказав:

- Любий сину! Ти не здобув ні багатства, ні освіти. Але ти навчився чогось набагато дорожчого – чуйності, турботи, працьовитості. Це – найцінніше, що ти отримав. А мій дар тобі – це батьківське благословення: любов, підтримка, моя молитва за тебе. І з цим благословенням ти будеш щасливий. І, якщо треба, здобудеш і добробут, і освіту.

***Зупинка** **2. Репродуктивні запитання для первинного обговорення змісту**

запитань

розповіді:

- Що здобули старші сини? (Освіту й багатство)

- Що здобув молодший син? (Нічого; навчився бути турботливим, чуйним, добросердечним).

VI. Інтерактивна вправа за змістом казки .

Технологія “Займи позицію” (Так. Ні. Не знаю.)

1. Робота в групах.

***Вулиця** Підтвердіть чи спростуйте думку, що молодший син образив батька своїм вчинком (або ... молодший син добре вчинив).

завдань

2. Кожен підходить до напису, що відповідає його позиції. Обтрунтовує свій вибір за методом “Прес”:

- Я вважаю, що...

- ... тому, що ...

- ... наприклад ...

- Таким чином ...

2. Рефлексія.

- Чим молодший син багатший за старших?

- Чому батько засмутився через вчинок старших братів? Чого їм бракувало?

3. Висновок.

Щоб допомагати іншим творити добро людям, треба багато чого навчитися. А найперше – навчитися бути турботливим, чуйним, добросердечним.

Ми ще не завжди буваємо такими, але треба намагатись виправляти свої недоліки і бажати стати кращими.

*Скарбничка

для душі

на Землі, а збирає

На Дорозі Доброчинності людина не збирає багатства скарби для своєї душі.

Найщасливіші ті люди, які думають не про себе, а про інших, і творять їм добро.

Вірші.

Спитай у долі строгої,
Якою йти дорогою.
Чи серце наше шлях в життя
Правдиво обира?

Іди за Богом слідом,
Хоча цей шлях незвіданий,
Іди мій друже, йди завжди
Дорогою Добра.

*Правила Дороги Добра

- Твори добро, де тільки можеш.
- Шануй своїх батьків.
- Люби свою рідну землю.

VII. Подорож історичними шляхами.

Чому навчали дітей в давнину.

1. Завдання: уважно слухати і запам'ятовувати, щоб відтворити зміст повчання.

- Чому повчав князь Володимир Мономах?

2. Доповідь групи “Науківці” (показ слайду).

Київський князь Володимир Мономах (900 років тому) дуже багато зробив для нашої Батьківщини. Також він піклувався про своїх дітей і написав для них повчання про те, як їм жити.

“При їді й питті без галасу великого бути, при старих – мовчати, премудрих – слухати, старшим – покорятися, з рівними й меншими – приязнь мати; без лукавства розмовляти, багато розуміти; не лютувати словом, не надміру сміятися, долу очі мати, а душу – вгору.”

(Вчитель: “Душу вгору” – означає прагнути душею до Бога, молитися Йому.)

“Добре поведячись, не лінуйтеся ж ні до чого доброго, а насамперед до церкви ходити. Хай не застане вас сонце на постелі,- так-бо отець мій діяв блаженний і всі добрі люди достойні. Вранішню воздавши Богові хвалу, і потім, коли сходить сонце, і побачивши сонце, слід прославити Бога з радістю.”

Вчитель: *Це ж треба так рано вставати! У народі кажуть: “Хто рано встає, тому Бог дає.” Князь Володимир так усе життя робив і тому встиг так багато зробити для Батьківщини.*

А найбільше потрібно творити добро бідним, сиротам.)

“Більше за все – убогих не забувайте, але наскільки є змога, по силі годуйте і подавайте сироті, і за вдовицю вступайтеся самі, і не давайте сильним погубити людину.”

Вчитель: *Отже, діти, тому так важливо в житті вчитися не тільки грамоті й наукам, але і навчати душу добру, так, як це робили наші славні предки.)*

2.Бесіда

- Які слова характеризують князя В. Мономаха?

Вибери:

Працелюбний, уважний, скромний, лінькуватий, мудрий, сміливий, ввічливий, непосидючий.

- Як потрібно себе поводити під час їжі та з людьми?
- Коли варто прокидатись та як починати день?
- Кому найбільше потрібно творити добро?

***Вулиця** 4. *Робота в групах (колективно) “Хто швидше?”*

завдань

Картка.

При _____ і _____ без галасу великого бути,
при старих – _____, премудрих – _____,
старшим – _____, з рівними й меншими – _____; без _____ розмовляти, багато _____; не лютувати _____, не надміру _____, долу очі мати, а душу – вгору.

4. Перевірка завдання.

Підсумок.

- Чи використаєте ви повчання Володимира Мономаха у своєму житті?

***Скарбничка** У школі ми набуваємо різних знань, які нам будуть потрібні у житті.

для душі А ще нам треба навчати добра свою душу. І в цьому нам допомагає багатий досвід наших мудрих і побожних предків-християн.

Вірш.

Золоте серце

Сказав Господь: «Збирай скарби на небі».

А як їх там збирати, знаєш те? -

В журбі і в щасті, в будь-якій потребі

Плекай свій скарб: це – серце золоте.

Роби добро і не чекай подяки,

Шукай повсюди чисте і святе,

Та обминай спокуси усіляки –

Отак здобудеш серце золоте.

Бог бачить твоє серце золоте!

* Бесіда за “Притчею про сіяча”

VIII. Інтерактивні вправи. Робота в групах.

*Вулиця
завдань

1. Об'єднання учнів у групи.

2. Завдання (кожній групі).

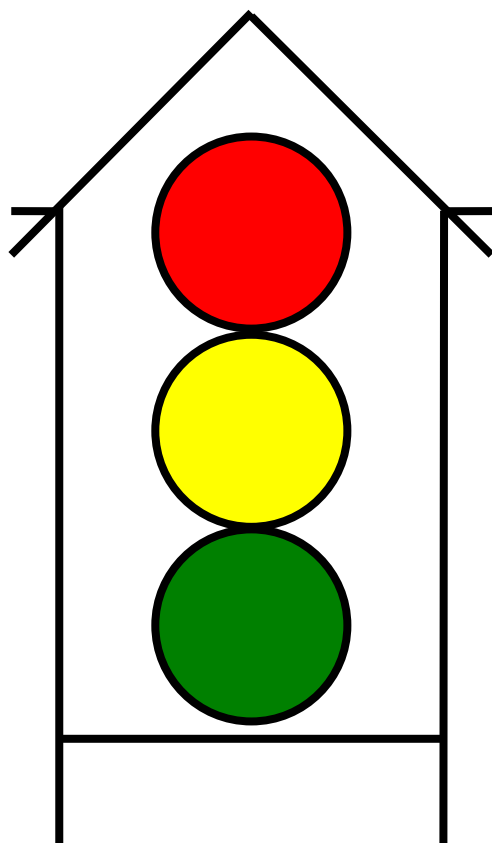
3. Виконання завдання. Обговорення. Висновки.

I група. Завдання “Світлофор”.

Розфарбуй світлофор, який розпізнає добро і зло.

З'єднай стрілочками українські народні прислів'я з відповідними кольоровими кружечками: червоний – зло, жовтий – не знаю, зелений – добро.

І сам не дам, і другому не дам

Поспішиш – людей насмішиш

Знайко біжить, а незнайко лежить

Скромність – сестра таланту

На язиці густо, а на ділі пусто

Доброму всюди добре

Сім п'ятниць на тиждень

II Група. Технологія “Реставрація тексту”.

Віднови вірш Петра Романенко

Поради дідуся

У дідуся після _____

Я несміливо _____:

“Як праведно у світі _____?”

На що мені _____ сказав:

“Чини _____ - й тобі воздасться,

жити

молитви

запитав

добро

дідуся

Дух свій і помисли тримай
У _____. Відчуй це _____.
Те, що собі, - _____ жадай.

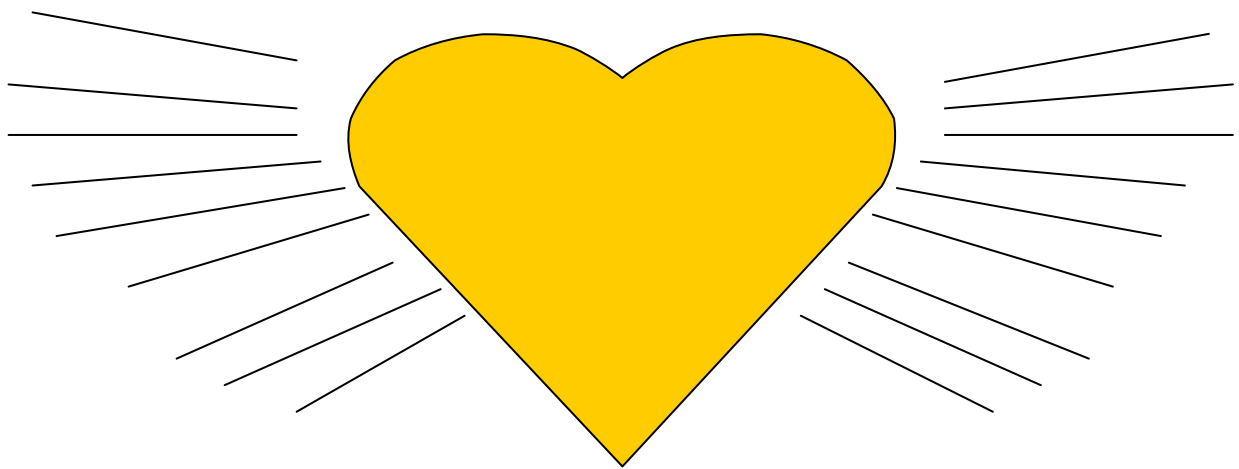
чистоті
усім
правдиво

Живи шляхетно і _____,
Та не соромся _____ стать.
Люби _____ й відчуєш дивну
Його _____ благодать.”

щастя
ласкаву
кращим
Творця

III Група. Завдання “Золоте серце”.

Вибери ті якості – позитивні риси, які роблять серце людини золотим.

Любов
Мудрість
Щедрість
Милосердя
Лінь
Терпіння
Справедливість
Надійність
Лагідність

Стриманість
Скромність
Сміливість
Доброта
Брехливість
Гордість
Правдивість
Відповідальність
Доброзичливість

Віра
Злість
Гнів
Чуйність
Терпимість
Слухняність
Байдужість
Вдячність
Старанність

IV Група. Завдання-гра “Знайди пару”.

(Скласти поради)

Будь прикладом...

- остерігайся зла!

Роби добро...

- для інших людей.

На зло завжди...

- своїх батьків.

І все, що чините, робіть від душі,...	- як хочеш, щоб вони ставилися до тебе.
Завжди слухайся і поважай...	мов Господові, а не людям!
Стався до людей так,...	- плати добром.

4. Слухання результатів обговорення.

5. Рефлексія.

- Чи сподобалось вам працювати в групах?
- Чого ви навчилися?

Висновок (вчитель).

Поради з кожного завдання ми можемо використати у життєвих ситуаціях, щоб чинити добро.

ІХ. Практична робота “Творення добра”.

*Вулиця 1. Об’єднання учнів у групи (за наліпками).

завдань 2. Завдання (кожній групі). (Створення природничої композиції – аплікації за допомогою предметних фігур) – на дошці чи ватманах (виставити – наліпками).

- І група – створює ліс;
- ІІ група – створює водойму;
- ІІІ група – створює квітник.

3. Виконання завдання. Обговорення. Висновки.

Х. Технологія ситуативного моделювання.

*Хвилинка 1. Розігрування ситуацій за ролями. (“Програвання сценки”)

веселинка Вірш І.Кульської

Добрий вчинок

На автобусній зупинці
 Зустріча бабуся внук.
 Із села везе гостинці,
 То нехай не трудить рук,

Внучок зробить добрий вчинок:
 Він зустріне, привіта,
 Піднесе важку корзину,
 Бо така ж кругом сльота...
 На зупинці все у русі:
 Із автобусів тісних
 Раз у раз якісь бабусі
 Вибираються на сніг.
 Внук глядів, як на спектаклі,
 Поки ноги не поклякли.

Налічив, немов на сміх,
Сорок сім бабусь чужих.
А своєї все нема.
Наморочився дарма.
Подивився на годинник
І зітхає: - От діла,
Був зробив би добрий вчинок,
Та... бабуся підвела!

2. Поради. Будьте як голуби.

Доповідає група “Дослідники”.

1. Голуб не заздрисний. На гору зерна ніколи не лізе, зернятка збирає завжди знизу.

2. Голуб ніколи не б’ється (маленькі пташки не бояться його).

3. Голуб чистий і цнотливий, на падаль він не сідає, черв’яками не живиться.

* Показ дитячих малюнків “Душі – квіти”.

XI. Підбиття підсумків, оцінювання результатів заняття.

1. Відповіді на питання вчителя.

- Чого ми досягли на занятті?
- Чи важливо людині творити добро?

2. Рефлексія. Технологія “Незакінчене речення”

- Чи справдились ваші очікування?

Продовж речення:

- На занятті я дізнався...
- Сьогодні на занятті я зрозумів...
- Кожна людина повинна...
- Я хочу творити... , тому що...

XII. Домашнє завдання.

I група – підготувати розповідь “Які добрі справи ти зробив минулого тижня”.

II група – дібрати прислів’я про людські чесноти.

III група – виготовити закладку для підручника із символом християнської чесноти (дуб – сила і мужність; конвалія – простота і скромність; сніп жита - щедрість).

XIII. Завершення роботи заняття. Вірші.

Бог дарував нам
Світ добрий і милий
Щоби ми в ньому
Зла не творили.
Кожен з нас має
Про те пам’ятати:
Хоче Господь
Всіх людей – врятувати.

Стати слухняним буду старатись,
Вчитись на совість, частіше всміхатись;
Буду усім я допомагати,
І постараюсь образи прощати;
Що хочу для себе – зроблю те для інших;
І світ усміхнеться, і стане добрішим.
Ми є українці,
Український славний рід.
Дбаймо, друзі, щоб про нас
Добра слава йшла у світ.

Пісня “Молитва за Україну” (аудіозапис).

5.12. Виховний захід. Тема. Черкащино, моя ти вишиванко! Земля козацька вільна і свята!

Зінтегровано зміст навчальних предметів: літературне читання, «Я у світі», природознавство, образотворче мистецтво, трудове навчання, музичне мистецтво.

Мета: розширити кругозір учнів про рідний край – Черкащину; дати поняття «місто, район, область, країна»; формувати усвідомлення своєї приналежності до держави, краю; уявлення про територіальний устрій України, про народну символіку та державні символи; викликати інтерес до пізнання своєї Батьківщини, її просторів, народних традицій; розвивати пізнавальний інтерес до культурної спадщини, історії рідного краю; виховувати у дітей любов до національних традицій, народної мудрості, до краси і гармонії навколишнього світу; виховувати почуття патріотизму до свого краю.

Тип уроку. Урок удосконалення інтелектуальних і практичних способів діяльності.

Обладнання: портрети Т.Г.Шевченка, Б.Хмельницького, мапа України (територіальний устрій), мапа Черкаської області, репродукції картин І.С. Їжакевича, К.Білокур «Квіти за тином», «Польові квіти»; українські сорочки, рушники; український віночок; вишиванки; символічні силуети за змістом уроку (до завдань); фотоілюстрації міст Черкащини; малюнок козака з шаблею, тематичний малюнок «Краплинка», мультимедійний проектор, відеоматеріали з теми: «Україна», «Черкащина»,

звукозаписи пісні «Вишиванка» і пісні «На добро і надію»

(<https://drive.google.com/open?id=1XXsCmOj1NOKzrOGxx40u3dQIgRFH59Yo>)

I. Організаційна частина.

II. Введення в тему.

1. Чужих країв ніколи я не бачив,
Принад не знаю їхніх і окрас,
Та вірю серцем щирим і гарячим:
Нема землі такої, як у нас...

Василь Симоненко

2. Технологія «Мікрофон».

- Що ж таке Батьківщина? ... (Відповіді дітей).

3. Висновок.

Твоя Батьківщина там, де ти народився. Де сонце сяє щодня, де шумлять зелені гаї, де течуть блакитні ріки, де людина живе повіки.

Батьківщина

Твій рідний край, дитино,	І потічок той срібний
То красная земля.	І той зелений гай –
Куди не кинеш оком –	Це все, моя дитино, –
Ліси, луги й поля.	Твій рідний край!

III. Вивчення нового матеріалу

1. Оголошення теми й мети уроку.
2. Мотивація навчальної діяльності.
3. Розповідь вчителя.

Черкащина – це незорі простори ланів, квітучих садів, дубових і грабових лісів у долинах річок.

а) Довідкове бюро

Словник: місто держава область
район країна територія

б) Про територіальний устрій України. Робота з мапою.

В центрі незалежної, суверенної держави України, серед лісостепу, по обидва береги величного Славутича (Дніпра) та його притоків, розкинула свої простори Черкащина. (Площа - 20,9 тис. кв. км.). Межує наша область з Київською, Кіровоградською, Полтавською та Вінницькою областями. Черкащина відома далеко за межами України своїми природними багатствами (зокрема, родючими ґрунтами - чорноземами), історичними подіями, талановитими людьми, природними та архітектурними пам'ятниками.

4. Довідкове бюро. (Малюнок козака) .

Козак – це була вільна, відважна, озброєна людина, готова завжди обороняти свій рідний край від ворогів. А тому що Україна є дуже багатий край, то ворогів, які хотіли б її загарбати.

Козак завжди мав при собі таку зброю: шаблю та мушкет, спис; лопату, щоб копати укріплення, та харчі. Одежа козаків була: сорочка, черкеска, широкий пояс, широкі шаровари. На ногах чоботи. Голова була оголена, тільки посередині залишали довгий чуб, який називався оселедцем. Це була прадавня зачіска.

Кожний козак мав довгі вуса. Такий зовнішній вигляд козака відповідав традиціям українського народу.

Не кожний чоловік міг стати козаком, бо це вимагало неабиякої відваги та високого військового вишколу. Зате колись, як і тепер, сказати на когось «він правдивий козак» було найвищою похвалою.

Січ – це був осідок козаків – запоріжців. Вона містилася нижче Дніпровських порогів, тому називалась Запорозька Січ, а козаки – запорозжцями. Запорозькі козаки любили свій осідок Січ і називали її Січ – мати. Своєю відвагою та жертовністю козаки уславились на весь світ, вони були опорою та рятунком Козацької держави.

Козацькому роду – нема переводу.

5. Інтерактивна гра «Вишиваємо рушник» (Технологія «Художня майстерня»)

Всі українки залюбки вишивають - мережать квіти барвисті. І хто лиш гляне на ці квіти, хто їх рукою торкнеться, тому стає радісно на серці – то така вже дивна сила тих квіток...

Тому й український одяг, рушники, серветки, наволочки, скатерки вражають своєю красою.

Рушник на стіні – давній звичай. Не було жодної хати в Україні, котру б не прикрашали рушниками. (Показ українського національного одягу, рушників тощо).

В групах – розмальовують чудові квіти та візерунки «рушничка» (олівцями) – на заготовленій основі – рушничку з силуетами. Використовується звукозапис пісні «Вишиванка».

Аудіозаписи.

<https://drive.google.com/open?id=1XXsCmOj1NOKzrOGxx40u3dQIgrFH59Yo>

Виставка робіт.

6. Розповідь «Природні пам'ятники Черкащини»

Чимало цікавих природних пам'яток є в нашому краї.

У Каневі – це Чернеча гора, на якій знаходиться могила і музей Великого Кобзаря.

Біля Звенигородки збереглися рештки оборонних укріплень XIII століття. Люди збудували вежу. На ній підвісили мідний дзвін. Звідси, за переказами, і пішла назва: Звенигора, Звенигород. Дзвін бив на сполох, закликаючи до оборони.

У селі Будище розкинувся парк із стародавньою липовою алеєю. Збереглися і «Тарасові дуби». В одному з дупластик дубів малий Тарас ховав перші свої малюнки.

(Показ ілюстрацій-репродукцій картини Івана Сидоровича Їжакевича «Мені тринадцятий минало», «Тарас Шевченко – пастух»).

В Умані зачаровує своє неповторною красою пам'ятка садово-паркового мистецтва дендрологічний заповідник НАН України «Софіївка» (1976р.) з комплексом паркових споруд. (Перегляд відеоматеріалів «Черкащина»).

7. Інтерактивна гра «Мій рідний край» (в групах)

(Створення природничої композиції – аплікації за допомогою предметних фігур) – на дошці чи ватманах (виставити – наліпками).

I група – «Ліс» (дерева: дуб, липа, сосна; кущі; пташки; тварини: заєць, лисиця; стежка, трави, мурашка, мурашник; квіти).

II група – «Ріка, озеро» (смушка ріки, овал – озеро; калина; береги; трава; кущі; верби; бабка-стрекоза; качка; чапля; риба; латаття; жабка).

III група – «Поле» (смуга поля з пшеницею; дорога, маки, волошки, небо, хмарки, сонце, метелики).

[Діти прикріплюють елементи аплікацій за даним завданням групі.

Бажано, щоб композиції створювались на дошці, чи так, щоб діти побачили результати своєї творчості і красу рідного краю].

8. Метод «Прес» (Кожна група доводить, що правильно виконала завдання). Я вважаю... Тому, що... Наприклад... Отже,...

Висновок. Треба природу старанно вивчати,
Всім вона радість несе.
І полюбити всім серцем, і знати
Про Батьківщину усе! (З вірша Н.Красоткіної)

9. Розповідь вчителя.

Черкащину, наш рідний край, називають ще й Шевченковим краєм.

У селі Моринці на Черкащині в сім'ї кріпака 9 березня 1814 році народився Т.Г.Шевченко – Великий Кобзар. Крім письменництва, Тарас володів ще й хистом до малювання. Великий скарб – поетичні та художні твори залишив нам Т.Г.Шевченко. Поховано його у м. Каневі на Чернечій горі, яку називають Тарасовою.

Т.Г.Шевченко з особливою шаною поетизував одвічні українські символи – калину, вербу, які символізували любов до рідної землі, до свого народу.

(Зачитати на вибір уривки творів Т.Г.Шевченка).

Фізкультхвилинка.

10. Розповідь вчителя.

Черкаська область розташована по обидва боки могутнього Дніпра.

Одна з найбільших приток Дніпра в нашій області, як крапля кришталевої роси, – прозора Рось. Блакитними стрічками прикрашають наш край Тясмин, Вільшанка, Супій, Сула, Шполка, Синюха, Ятрань. На заході області течуть Гнилий Тікич, Гірський Тікич. (Показ на фізичній карті Черкащини).

У неповторній «Софіївці» в м. Умань збереглися створені талановитими майстрами дивовижні озера, численні фонтани й джерела, з яких витікає свіжа, прозора, чудодійна вода.

Охороняти водойми від забруднення повинна кожна людина.

15. Гра «Краплинка - трудівниця»

(Добери слова, що зробила краплинка)

[За тематичним малюнком «Краплинка і природа»]

До сестрички, до хмаринки,

Хмарка йшла на іменини.

В подарунок дощ несла

Й ненароком розлила.

Ганна Чубач

(Діти, розглянувши малюнок, уявляють і роблять висновки).

Краплинка:

*полила квітку;

*вмила сонечко-корівку;

* напоїла курчатко;

*освіжила горобину;

*наповнила струмок.

[Вчитель над композицією «Річка» вивішує веселку].

16. Розповідь вчителя «Міста Черкащини» (Черкаси, Канів, Умань, Корсунь-Шевченківський, Звенигородка, Ватутіне, Чигирин, Золотоноша.)
Перегляд відеоматеріалів – на вибір.

Черкаси – центр нашої області. Місто розташоване на правому березі Дніпра поблизу Кременчуцького водосховища. Це один з найбільших портів на Дніпрі, великий транспортний вузол (залізниці, автошляхи).

В наш час Черкаси – великий промисловий, сучасний науковий та культурний центр області.

Далеко за межами України прославився Черкаський Народний хор, відома баскетбольна команда «Черкаські мавпи».

(Пісня «На добро і надію». Слова В.Гутник та О.Кононенко. Музика О.Жилинського)

Фізкультхвилинка

III. Закріплення вивченого.

1. Інтерактивна гра «Знайди пару» (Робота в групах)

[Робота з мапою Черкащини під керівництвом вчителя:

Встановити зв'язки між предметами та силуетами – позначками, позначити на мапі визначні місця Черкащини].

*Портрет Т.Шевченка – силует пам'ятника Чернеча гора - м. Канів;

*портрет Б.Хмельницького – силует козака, дуба – м. Чигирин;

*фотоілюстрація м. Звенигородка (стела при в'їзді в місто) –

- силуети гори дзвону – м. Звенигородка;

*фотоілюстрація м. Золотоноші – силует пшеничного колоска – м. Золотоноша;

*малюнки хмаринка краплинка – силует фонтана «Змія» - «Софіївка» м. Умань – силует козака;

*малюнки веселка – рушник – квіти (схожі між собою барвисті).

В нашому краї люди працюючі: вирощують пшеницю, цукровий буряк, соняшник, кукурудзу.

[Вчитель вивіщує на мапу силуети цих рослин. Будьте й ви, малята, працюючими!]

Висновок.

2. Гра «Думаємо про Батьківщину»

Діти стають у коло. Педагог по черзі кидає м'яча кожній дитині та запитує, в яких ситуаціях людина проявляє любов до Батьківщини, а в яких – ні:

- Людина повернулася з лісу із букетом конвалій;
- Людина саджає біля свого дому дерева;
- Людина під'їхала до самого озера на своїй машині;
- Людина відвезла свою стару машину на спеціальне звалище для машин;
- Людина викинула сміття у канаву біля хати;
- Після відпочинку в лісі людина закопала все сміття;
- Людина поступилася місцем у транспорті літній жінці;
- Лікар запізнився на роботу та ін..

Якщо дитина вважає, що людина любить Батьківщину, вона ловить м'яча, а якщо ні – не ловить і пояснює, чому.

IV. Підсумок уроку (рефлексія)

1) Гра «Дива навколо нас»

Вчитель вивішує на дошці «сонце Батьківщини» (основа з паперу, а промінчики - стрічки) Усі діти – «божі корівки (сонечка - комашки)»

Під музику вони танцюють та вистрибують. Несподівано музика припиняється, і всі завмирають на місці. Педагог торкається когось із дітей. Той кого торкнулися, розповідає, яке диво він побачив у рідному краї (на уроці), що йому подарувала Батьківщина і чого це його навчило.

Наприклад: «Я побачив різнокольорову веселку, і вона навчила мене малювати», тощо.

«За допомогою соняшника, можна нагодувати насінням голодних птахів».

«За допомогою світлої казки можна заспокоїти маленьку сестричку».

«Козацька слава навчить нас бути сміливими».

«Т.Шевченко навчить любити рідний край».

Тільки-но дитина розповість про те чи інше, вона йде до сонечка з промінчиками і береться за промінчик.

Діти збираються біля «сонечка Батьківщини».

2) Висновок (вчитель). Ви – маленькі промінчики рідної землі. Батьківщина дарує Вам тепло і ласку, свою турботу, сім'ю, школу, друзів, улюблені заняття, улюблені куточки природи.

Вчіться любити рідний край – Черкащину, вчіться дарувати їй промінці свого серця, долоньок, душі.

Дані матеріали про Черкащину треба використовувати вибірково відповідно до вікових особливостей шестирічок, до часу відведеного для уроку.

Висновки

Результати здійснення інтеграції змісту навчальних предметів у початкових класах підтвердили припущення про ефективність пропонованої методики навчання. В результаті її впровадження учні показували високий рівень засвоєння знань та практичного застосування умінь з даної проблеми, одержали достатні знання. В існуючій системі диференційовано-інтегрованого навчання молодших школярів є можливість проводити не тільки прості інтегровані уроки, а й уроки-блоки.

Уроки з різних предметів, зміст яких дозволяє інтегрувати знання учнів за спільними темами, доцільно групувати в блоки з метою цілісного засвоєння навчального матеріалу учнями. Такі структурно – складені уроки оформлені в поняття «інтегровані блоки уроків», структура і результати яких залежать від наскрізної мети та цілей кожної складової всього блоку.

Інтегрований урок відрізняється чіткістю, компактністю, стислістю, логічною взаємообумовленістю навчального матеріалу на кожному етапі заняття, великою інформативною місткістю тематичної інформації, що використовується на уроці.

Такі уроки – це стимулятори розумової діяльності учнів. Вони супроводжуються відкриттями, знахідками, а в ролі дослідників учні. Учитель на таких уроках розкриває свій творчий потенціал і виходить на новий рівень відносин з класом.

Відповідно інтегровані уроки дають відчутні результати у розвитку пізнавальних здібностей молодших школярів: вносять у звичайну систему уроків новизну, знімають суворі кордони предметного викладання, допомагають дітям сприймати важливі поняття, явища цілісно й водночас різнобічно.

1. Дельфінії

Дельфіній[1], цар-зілля, остріжки, сокирки[2] (*Delphinium*) —

рід багаторічних трав'янистих рослин родини жовтецевих (Ranunculaceae).

Листя пальчасто-розсічене; квітки обох статей, в гроноподібних або волотистих суцвіттях, неправильні, великі, здебільшого сині, блакитні, фіолетові; оцвітина з 5 пелюсток, верхня з них зі шпоркою. Запилюються джмелями (у двох північно-американських видів — колібрі). Плід з 1 або 3-5 листівок.

За різними оцінками рід включає від близько 250 до понад 450 видів (Див. Список видів роду Дельфіній). Однорічні види дельфінію часто виділяють в рід Сокирки (*Consolida*).

Поширені в Північній півкулі, а також у горах тропічної Африки. У колишньому СРСР близько 100 видів, головним чином на Кавказі і Середній Азії. В Україні 8 видів.

Широко розповсюджений дельфіній високий (*Delphinium elatum*), що зростає по лісах, чагарниках, луках містить, як і деякі інші види, глюкоалкалоїд дельфіній, алкалоїд елатин та інші, що використовуються у медицині. Він також є ефективним інсектицидом. Багато видів дельфініїв розводять як декоративні рослини.

Охорона у природі

До Червоного списку МСОП включені 3 види дельфінію:

1. *Delphinium caseyi* — має статус «на межі зникнення».
2. *Delphinium iris* — має статус «на межі зникнення».
3. *Delphinium munzianum* — має статус «на межі зникнення».

5 видів входять до Червоної книги України:

1. дельфіній високий (*Delphinium elatum* L. (incl. *Delphinium nacladense* Zapal. = *Delphinium elatum* subsp. *nacladense* (Zapal.) Holub))
2. дельфіній Палласа (*Delphinium pallasii* Nevski (*Delphinium fissum* auct. non *Waldst. et Kit.*; *Delphinium fissum* *Waldst. et Kit.* subsp. *pallasii* (Nevski) Greuter et Burdet))
3. дельфіній руський (*Delphinium rossicum* Litv. (*Delphinium cuneatum* auct. non *Steven ex DC.*))
4. дельфіній Сергія (*Delphinium sergii* Wissjul. (*Delphinium schmalhausenii* auct. non *Albov*))
5. дельфіній яскраво-червоний (*Delphinium puniceum* Pall. (*Delphinium hybridum* *Steven ex Willd.* subsp. *puniceum* (Pall.) *Schmalh.*; *Deidropetala punicea* (Pall.) *Galushko*))

СКІЛЬКИ РІК НА УКРАЇНІ!

муз. В Шаїнський

сл. С.Піотровська (на мелодію пісні «Вместе весело шагать по просторам»)

Скільки є красивих рік
На просторах, на просторах України!
Протікають і по горах,
І рівнинах, і рівнинах, і рівнинах.

Ми вивчаєм Дніпр величний із притоками:
Прип'ять, Десна, Оріль, Ірпінь мчать потоками.
Сула, Ворскла, Псел, Тетерів і Самара,
Рось прозора, кришталева – водні дари.

Приспів:

Скільки рік на Україні
Маєм знати, маєм знати, маєм знати!
Ми їх будемо вивчати,
Шанувати, шанувати, шанувати!

Гірський Тікич, Гнилий Тікич, Буг Південний,
Прут і Тиса, Дунай, Дністер – повноводний.
Нас водою кожна річка постачає,
Наш край рідний, український, прикрашає.

Приспів:

Скільки рік на Україні
Маєм знати, маєм знати, маєм знати.
Ми їх будемо вивчати,
Шанувати, шанувати, шанувати!

А озера України – диво-дивнеє,
Крим солоні нам дарує, Ялпуг – прісний.
Пулемецьке, Перекопські, Сиваш, Кагул,
Сасик, Світязь, «Морське Око», Бребенескул!

Приспів:

Скільки рік на Україні
Маєм знати, маєм знати, маєм знати.
Ми їх будемо вивчати,
Шанувати, шанувати, шанувати!

Прислів'я, приказки, прикмети, фразеологізми зі словом «вода»

Під лежачий камінь вода не тече.
 Де багато води, там і черпають.
 По котрій річці пливти, тут і воду пити.
 Річку веслом не розплещеш.
 Ріка будь-який камінь обточить.
 Ріка від вітру, а народ від поголосу хвилюється.
 Ріку, як горе, не вип'єш до дна.
 Двічі в одну річку не ввійдеш.
 Вода греблю рве.
 Ріка шлях знає.
 Ріка з рікою – не як гора з горою зливаються.
 Ріка близько, та ходити слизько.
 Де вода, там і верба.

Якщо на воді рік та озер розстелилося листя білого латаття, то заморозків не буде.
 Потемніла в річці вода – чекай грози.
 Вода в річці стає теплішою перед дощем.
 Річкова риба виграє на поверхні та не ловиться – перед дощем.

Вивести на чисту воду. Пекти раків. Як риба у воді. Товкти воду в ступі.
 Тиха вода греблю рве. Вода камінь точить. Вийти сухим із води.
 Багато води сплигло. Як води в рот набрав. Молочні ріки – кисільні береги.
 Жива вода, мертва вода. Пішов як рак по воду. Сьома вода на киселі.
 На ясні зорі, на тихі води. Як з гуски вода.

ВОДОЙМИ УКРАЇНИ**Озера**

Бребенескул — найбільш високогірне озеро України (1801 м над рівнем моря); гідрологічна пам'ятка природи місцевого значення.

Лежить у межах Рахівського району Закарпатської області, на території Чорногірського заповідного масиву (частина Карпатського біосферного заповідника).

Розташоване на південно-західному схилі Чорногірського хребта, в котловині між горою Бребенескул (2035 м) і Гутин-Томнатик (2016 м).

Ширина озера 28—44 м, довжина 134 м. Найбільша глибина 2,8 м.

Лежить на дні льодовикового кару. Береги високі, з кам'яними осипищами. Живиться атмосферними опадами і ґрунтовими водами. Вода чиста, слабо мінералізована. Дно підвищується у східному напрямку, на глибині вкрите сірим намулом. Трапляються мікроскопічні ракоподібні.

З озера витікає однойменна річка (басейн Тиси).

Синевір (інші назви - **Синєвір**, **Морське Око**) — найбільше озеро Українських Карпат. Розташоване в Міжгірському районі Закарпатської області, в гірському масиві Внутрішні Горгани. Входить до складу Національного природного парку «Синевир».

Синевир вважається найцікавішим об'єктом Національного природного парку «Синевир» і є однією з візитних карток Українських Карпат. Воно розташоване на висоті 989 метрів над рівнем моря, має середню площу 4—5 гектарів, його середня глибина становить 8—10 м, максимальна — 24 м. Через висоту над рівнем моря і порівняну глибоководність навіть у найтепліші дні прогріваються лише верхні 1—2 метри озера.

Озеро утворилося в результаті потужного зсуву, спричиненого землетрусом близько 10 тисяч років тому. На висоті 989 м гірські кам'янисті породи стали на шляху швидкого струмка, утворивши греблю і повністю перегородивши вузьку долину. Улоговина, що при цьому виникла, заповнилася водою трьох гірських струмків.

У прозорій воді озера добре почуваються форель озерна, райдужна та струмкова.

Краєвиди відзначаються надзвичайною мальовничістю й величністю. Стрімкі схили, вкриті струнками ялинами, вік яких становить 140—160 років, спадають прямо до водної поверхні. Посередині озера розмістився, немов зіниця блакитного ока, невеликий острівець площею всього кілька метрів. Звідси і народна назва озера — **Морське Око**.

Люди своєю творчою фантазією намагаються доповнити красу природи. Архітектор Юрій Соломін вдало вписав оглядові майданчики в навколишній ландшафт. А на півострівці височить вирізана із червоного дерева скульптурна композиція «Синь і Вир» (скульптори Іван Бродин і Михайло Санич), яка знизу опирається на металеву основу. Висота монумента становить 13 метрів.

Згідно з легендою мальовниче озеро утворилося від потоку сліз графської доньки Синь на місці, де її коханого, простого верховинського пастуха Вира, за наказом графа було вбито кам'яною брилою за його простацьке походження.

Ялпуг, або **Ялпух** — озеро лиманного типу, найбільше природне озеро в Україні. Територіально розташоване у Болградському, Ренійському районах Одеської області.

Довжина 39 км, ширина до 15 км, площа 149 км², середня глибина близько 2 м, максимальна — 5,5 м. Улоговина видовженої форми. Східний та західний береги переважно підвищені, розчленовані яругами, південні — піщані, крайня північна ділянка узбережжя заболочена та поросла очеретом.

Температура води влітку +24 — +25 С; взимку озеро замерзає, льодовий режим нестійкий.

Мінералізація води до 1-1,5 г/л. Дно вкрите темно-сірим, на півночі — чорним сірководневим мулом, на мілководді — піщане.

Береги поросли очеретом і рогозом, в озері поширені водорості та інша водяна рослинність.

Ялпуг у природному стані — багата на іхтіофауну водойма (до 40 видів риб), є численні раки.

Сасік, Сасік-Сиваш (рос. *Сасык, Сасык-Сиваш*, крим. *Sasıq, Sasıq Sıvaş*) — лиман лагунного типу, або солоне озеро на півострові Крим між містами Євпаторія та Саки, площа 71 — 75 км², глибина до 1,5 м, рівень на 0,6 нижчий від рівня Чорного моря. Довжина 14 км, найбільша ширина до 9 км. Солоність від 90 до 160‰. Утворилося з лагуни Каламітської затоки Чорного моря, від якої відділене широким пересипом. На півночі і заході — довгі вузькі затоки.

Від моря озеро відділене пересипом завширшки 0,9 — 1,7 км. Живлення озера відбувається в основному за рахунок підземних джерел та фільтрації морської води через пересип. Влітку площа значно зменшується, солоність води збільшується.

Річки

Оріль, Єрель — річка в Україні, ліва притока Дніпра (басейн Чорного моря).

Довжина 346 км. Площа басейну 9 800 км². Похил річки 0,27 м/км. Річкова долина асиметрична, праві схили високі й круті, ліві низькі й пологі, завширшки від 2—3 м у верхів'ї до 16 м (біля смт Перещепино) — 22 м (біля гирла). Заплава подекуди заболочена, є стариці, ширина 3—4 км.

Мінералізація води р. Оріль висока - в середньому становить: весняна повінь — 1588 мг/дм³; літньо-осіння межень — 1964 мг/дм³; зимова межень — 2109 мг/дм³.

Використовується на рибицтво, водопостачання, зрошення.

Річище дуже звивисте, завширшки від 2—10 м до 40 м, на плесах — до 100 м, завглибшки до 6 м. Течія спокійна. Дно піщане. Замерзає наприкінці листопада — початку грудня, скресає наприкінці березня. Характерними є весняна повінь й літня межень. На окремих ділянках влітку пересихає. Живлення загалом снігове й дощове. Середній стік за 31 км від гирла становить 13,2 м³/с

Про Приорілля існує багато легенд, одна з них про Оріль:

Жив колись на Рящанській горі Змій, який щороку забирав у неволю найкращу дівчину з навколишніх сіл. Одного року в тих краях поселилась родина, в якій було три сини-ковалі та красуня донька. Прийшла черга і до красуні йти до Змія. Не погодились з цим брати і вирішили боротися зі Змієм. Викували собі брати по важкому мечу і розпочали битву зі Змієм. Сили були не рівними, але любов до сестри надихала братам все сильніше й сильніше. Юнаки виграли битву. Знесилений Змій захотів пити і почвалав напиться до Дніпра. Брати запрягли змія в плуг і проорали за ним глибоку борозну. Визволені з полону дівчата заплакали від радощів і наповнили борозну численними дівочими слізьми. З тих пір і несе Оріль до Дніпра чисту як дівоча сльоза воду.

Псел — річка, що протікає в Росії (Білгородській і Курській областях) та Україні, — в межах Сумської області (Краснопільський, Сумський, Лебединський райони) і Полтавської області (Гадяцький, Миргородський, Шишацький,

Великобагачанський, Козельщинський, Глобинський, Кременчуцький райони). Ліва притока Дніпра (басейн Чорного моря).

Перетинає Придніпровську низовину.

Довжина річки — 717 км (в межах України — 692 км), площа басейну 22 800 км². Площа водозбору річки Псел на території України становить 16270 км². Долина у верхній частині вузька, глибока, з крутими схилами, нижче її ширина досягає 10—15 км, у пониззі — 20 км. Схили долини асиметричні: високі праві (вис. 30 — 70 м) та низькі ліві. Коли ріка добігає смт Шишак, спостерігається незвичайне явище: вищий лівий берег — це виняток з правила Г.Коріюліса (Сила Коріюліса), відповідно до якого у північній півкулі праві береги річок вищі. Висота 168 м (вершина).

Заплава розчленована старицями та протоками, на окремих ділянках заболочена. Річище звивисте, розгалужене, ширина річища у нижчій течії до 60 — 80 м. Похил річки 0,23 м/км. Живлення переважно снігове. Середьорічні витрати води, м³/с: біля м. Суми — 23,9; біля м. Гадяч — 34,7; біля с. Запсілля — 51,8. Мінералізація води становить: весняна повінь — 632 мг/дм³; літньо-осіння межень — 713 мг/дм³; зимова межень — 749 мг/дм³. Озер 25 км², боліт 190 км². Річка замерзає на початку грудня, скресає до кінця березня.

Ўманка — річка в Україні, в межах Христинівського та Уманського районів Черкаської області. Ліва притока Ятрані (басейн Південного Бугу).

Довжина 43 км, площа водозбірного басейну 411 км². Похил річки 2,1 м/км. Долина завширшки до 2 км, завглибшки до 40 м. Заплава асиметрична, завширшки до 200 м, з численними озерами; є джерела. Річище звивисте, завширшки до 5 м, завглибшки в середній течії 0,4—0,6 м. Є джерела і багато ставів, найбільший — Осташівський став. Використовується на потреби зрошування, рибництва.

Уманка бере початок біля смт Верхнячка. Тече переважно на південний схід, у пониззі — на південь. Впадає до Ятрані на південь від села Сушківка.

Над річкою розташоване місто Умань.

Додаток 5.

Озера. Озера називають блакитними перлинами, синіми очима Землі. В Україні їх близько 20 тис., однак більшість з них є невеликими озерцями у долинах річок. Тільки 40 водойм мають площу понад 10 км², та й ті неглибокі. Розташовані озера по території України нерівномірно. Найбільші з них розміщені в пониззі Дунаю, на узбережжях Чорного й Азовського морів, Поліссі та в Карпатах. Вкрай мало їх у лісостеповій і степовій смугах. Здебільшого озера прісні; солоними є лише кілька десятків озер на півдні України.

В Україні є озера карстового, льодовикового, завального, вулканічного, лиманного, заплавного походження й озера-стариці.

Найбільшими озерами в Україні є Дністровський і Молочний лимани, Сасик (Кундук), Ялпуг, найглибшими – Світязьке, Синевир.

Озера нашої країни різноманітні за походженням улоговин. **Карстові озера** утворились при розчиненні гірських порід водою. Таке походження мають *Шацькі озера*, що на Волині. Всього до них належать близько тридцяти озер, з яких найбільшим є *Світязьке*. Його називають геологічним дивом: знаходячись серед крейдових порід, які здатні розчинятися, озеро залишається повноводним. Це відбувається завдяки живленню не тільки атмосферними, а й напірними підземними водами. Вода в озері надзвичайно м'яка і прозора. Каналом Світязьке озеро з'єднується з *Пулемецьким* та *Лукою*. Загалом Шацькі озера стічні, знаходяться в басейні Західного Бугу. Невеликі карстові озера є на Поліссі, у Кримських горах, Карпатах, на Поділлі (там їх називають “вікнами”).

Назва озера **Світязьке** за однією з версій у перекладі з литовської означає *світле, біле*, за іншою – походить від праслов'янського слова „вити”, тобто назва пов'язана з конфігурацією озера – *звивисте, криве*.

Льодовикові озера утворились на дні колишніх лож гірських льодовиків і трапляються на схилах Чорногорського масиву в Карпатах. Це озера *Бребенескул, Марічейка, Несамовите. Загатні озера* виникають внаслідок загородження водного потоку обвалом чи зсувом. Саме так у верхів'ях карпатської р. Терєблї утворилося *озеро Синевир*. Зусібіч воно оточене горами, порослими віковими соснами, смереками, буками. Озеро невелике, але достатньо глибоке (24 м). У Закарпатті є декілька **вулканічних озер**, що утворилися після заповнення водою кратерів вулканів (*Синє, Липовецьке*).

Назву **Синевир** виводять від слів *синій і вир* – *пучина, глибока яма*. Кришталево чиста вода в озері має блакитний відтінок., за що в народі його називають „Морським оком”

Рекорди України

Найбільш високогірним озером в Україні є Бребенескул, що лежить на абсолютній висоті 1 801 м біля однойменної вершини Українських Карпат.

Заплавні озера і озера-стариці – результат роботи річок. **Заплавні озера** виникають на заплаві річки внаслідок відокремлення рукава або затоки від основного русла річковими наносами. Заплавні озера *Ялпуг, Кугурлуй, Кагул* є найбільшими серед прісноводних озер України. Вони утворилися внаслідок затоплення заплави Дунаю її притоками, які відділені від головної річки піщаними валами чи дамбами. Протоками ці озера з'єднуються з Дунаєм і живляться його водами під час великих повеней. **Озера-стариці** – це озера в старих “покинутих” річкою руслах. Зазвичай невеликі за площею, вони поширені в долинах річок рівнинної частини України – в заплавах Дніпра, Десни, Сули, Псла, Сіверського Дінця. Водночас у деяких розширених і знижених місцях заплава річка може заливати великі площі (*озера Люб'язь і Нобель* на р. Прип'яті).

На рівнинних морських узбережжях поширені озера, які утворилися в результаті відокремлення від морів колишніх заток. Вони відгороджені вузькими й низькими пересипами з піску, гальки, черепашок чи гравію, що намиті морськими хвилями і прибережними течіями. Ці озера доволі великі, але мілководні. Більшість з них є **лиманними озерами**, тобто колишніми лиманами,

перетвореними в озера. **Лимани** – видовжені (до 20 – 40 км) затоки, які утворюються в результаті затоплення морем долин річок біля їх гирл. Найбільші озера-лимани – *Дністровський* і *Молочний* – прісні, з них існує стік у Чорне й Азовське моря. Є лиманні озера безстічні й солоні: *Сасик-Кундук*, *Шагани*, *Хаджибейський*, *Тилігульський лимани*. Вони витягнуті на десятки кілометрів, але мілководні – глибина не перевищує 3 м, тому вода в них прогрівається до +30⁰С. Часто лимани мають цілющі грязі. Відомий лікувальними грязями, на базі яких працюють численні курорти, *Куяльницький лиман*.

Уздовж берегів Степового Криму є відокремлені пересипами затоки, які утворилися в результаті затоплення морем сухих долин та балок. Через ділянки пересипів морська вода продовжує проникати в озера й насичувати їх солями. Такі озера називають **сивашами**. Вони так само неглибокі, мають високу солоність води і великі відклади лікувального мулу – цілющих грязей. Найбільші озера-сиваші – *Донузлав* і *Сасик-Сиваш*, поряд з яким знаходиться місто-курорт Євпаторія. Грязі *Сакського озера* унікальні у всьому світі своїм складом і цілющим впливом на організм людини. Для оздоровлення людей Використовуються також грязі солоних лиманів.

Озером інколи називають затоку Азовського моря *Сиваш*. Вона майже повністю відокремлена від моря піщаною косою Арабатська Стрілка і з'єднана з ним лише вузькою протокою на півночі. Солоність води в затоці-озері понад 220 ‰. Його солі – цінна мінеральна сировина.

Води великих прісних озер України є джерелами водопостачання населення, використовуються для зрошення, в них розводять рибу. Мальовничі поліські й карпатські озера є привабливими об'єктами для численних туристів і відпочиваючих.

Назви озер **Сасик** і **Сиваш** перекладаються з тюркських мов майже однаково – *Озеро, що має запах гнилі* та *Гниле озеро*.

Рекорди України

Найглибшим в Україні є Світязьке озеро, середня глибина якого становить 7 м, а максимальна – 58,4 м. Вода в ньому така чиста і прозора, що й на глибині 8 м видно дно.

Рекорди України

Найбільшим за площею прісним озером в Україні є Ялпуг (149 км²), найбільшим прісноводним лиманом – Дністровський (360 км²).

Додаток 6.

Штучні водойми. Крім природних, в Україні є багато штучних водойм – ставків і водосховищ.

Штучні водойми — водойми, які створила людина. До них належать водосховища, канали, ставки тощо. Таких водойм дуже багато на планеті. Лише в Україні споруджено 1160 водосховищ і близько 28 тис. ставків.

Водосховища - великі штучні водойми, створені для накопичення і зберігання води. Зазвичай їх створюють на річках. Для цього долину річки перегороджують греблею. Перед греблею вода нагромаджується, заливає великі

площі земель і утворює водосховище. Цю воду людина використовує для вироблення електроенергії, зрошування, задоволення питних потреб тощо.

У світі майже немає країн, в яких би не було водосховищ. Перші з них з'явилися ще близько 4000 років тому і слугували для зрошування земель у Єгипті, Месопотамії і Китаї. Кількість водосховищ зросла впродовж ХХ ст., коли було побудовано великі водосховища світу. Найбільші з них розташовані, зокрема, в Росії, США, Канаді, КНР, Бразилії, Індії, Мексиці та Єгипті.

Найбільше водосховище в світі – Братське – завдовжки 500 км і завглибшки 100 м створене на річці Ангарі в Росії. В Україні в низку водосховищ перетворено річку Дніпро. Є вони й на Дністрі та інших річках.

Найбільше водосховище в Україні – Кременчуцьке – завдовжки 150 км глибиною 28 м споруджене на Дніпрі (див. мал.)

Водосховища змінюють режим не тільки річок, на яких побудовані, а й навколишніх територій. Тому при створенні водосховищ слід зважати на можливі негативні наслідки: затоплення родючих земель, розмивання берегів, підвищення рівня ґрунтових вод.

Ставки – це маленькі водосховища (завдовжки не більше 1,5 км). Їх створюють в руслах струмків, балках або спеціально викопаних заглибленнях. Вода з них йде на зрошення полів і садів. У ставках розводять рибу та водоплавних птахів. Створюються ставки і в парках та зонах відпочинку для краси краєвиду.

Ставки, яких налічується майже 29 тис., являють собою перегороджені греблями частини невеликих річок або заповнені водою балки. Вони є в усіх регіонах України і використовуються для розведення риби та відпочинку людей.

Водосховища – це великі штучні водойми, створені для нагромадження води і подальшого її використання та регулювання стоку річки протягом року. Найбільші з них споруджено на Дніпрі – *Київське, Канівське, Кременчуцьке, Дніпродзержинське, Дніпровське, Каховське*. Вони утворюють **каскад** – групу, розміщену уступами за течією річки. Створення Дніпровського каскаду тривало майже півстоліття з 20-х років ХХ ст. і було пов'язане з використанням води Дніпра для виробництва електроенергії. Перше Дніпровське водосховище створювалося насамперед для покращення судноплавства на ділянці дніпровських порогів та для потреб ГЕС, а Каховське мало на меті забезпечити у першу чергу зрошування посушливих степових територій.

Потужна ГЕС є супутником *Дніпровського водосховища* на однойменній річці. Великі штучні водойми є також на Сіверському Дінці (*Печенізьке водосховище*), Осколі (*Червонооскольське*), Південному Бузі (*Ладизинське*) та інших річках. Вони створені біля ТЕС і АЕС, промислових центрів і великих міст, їх води зрошують чимало сухих земель. Проте з водосховищами пов'язана й низка негативних явищ. Їх води так сильно розмивають береги, що вони щорічно відступають на десятки метрів. Щоб цьому запобігти здійснюють укріплення берегів водосховищ бетонними плитами. Поширеним негативним явищем влітку є „цвітіння” води – сильне розмноження дрібних водоростей, які при цьому поглинають з води велику кількість кисню. Це в свою чергу призводить до

масової загибелі риби. Для запобігання цього розводять білого амура і товстолобика – риб, які живляться фітопланктоном, очеретом і осокою.

Рекорди України

Найбільшим за площею водосховищем в Україні є Кременчуцьке площею 2 252 км², найглибшим – Дніпровське глибиною 54 м.

Канали. Щоб забезпечити перерозподіл вод по території задля потреб господарства створюють штучні річки – **канали**. Ними постачають воду для найбільших промислових районів і міст, зрошують і осушують землі.

Канали (з латинської – труба) – це штучні річки. Їх створюють шляхом спорудження штучного річища, спрямованого у потрібному напрямку й заповнюють річковою або озерною водою. За допомогою каналів можна змінювати природні річкові системи, наприклад, перекидати воду з однієї річки до іншої. Так утворюються зручні водні шляхи сполучення, поліпшується водопостачання міст, забезпечується зрошення посушливих земель. Тому є різні за призначення канали: одні – судноплавні, інші – зрошувальні. До найважливіших судноплавних каналів світу належать Суецький та Панамський, спорудження яких скоротило морські шляхи на тисячі кілометрів.

За допомогою зрошувальних каналів оживають навіть ділянки безводних пустель й перетворюються в квітучі оазиси. Так, Каракумський канал, що проліг крізь однойменну пустелю в Середній Азії, є найдовшим зрошувальним каналом світу (1069 км). В Україні потребують додаткового забезпечення водою південні та східні території. Так, від Дніпра в ці райони прокладені численні канали. Також канали створюються для осушення заболочених ділянок. При цьому дуже важливо, щоб їх будівництво було науково обґрунтованим, економічно доцільним й не руйнувало природу.

Найдовший в Україні *Північнокримський канал*. Він є найбільшим і за об'ємом води, що транспортується. Канал простягнувся від Каховського водосховища через Перекопський перешийок до м. Керчі. Більша частина каналу проходить у земляному руслі, що спричиняє значне просочування води вглиб. Північнокримський канал працює сезонно: його заповнення починається в березні, а в листопаді подача води припиняється. Від нього у різні боки відходять зрошувальні канали, які творять цілі системи (найбільшою з них є *Краснознам'янська*).

У *Каховському* зрошувальному каналі, який так само відходить від Каховського водосховища, вода утримується протягом всього року. На всій його протяжності рух води здійснюється самопливом, без допомоги насосних станцій. Щоб запобігти просочуванню води вглиб по всій його довжині русло вкрите ґрунтово-плівковим екраном. В останні роки водозабір в усі канали істотно зменшився.

Водопостачання для промислових районів і міст здійснюється каналами *Дніпро – Донбас*, *Сіверський Донець – Донбас*, *Дніпро – Кривий Ріг*. На Поліссі і в Західній Україні створено густу мережу вузьких осушувальних каналів і ровів, якими у річки скидаються води з надмірно зволжених територій.

Рекорди України Найдовший канал в Україні – Північнокримський (400 км). Його штучне русло має ширину 115 м і глибину 6 м.

Канали – штучні річки – люди вміли створювати ще до нашої ери. У стародавніх Єгипті та Китаї їх будували для зрошення полів. Канали називають рукотворними річками, тому що їх русло створює людина. Робить вона це для того, щоб річкові води потекли в потрібному напрямку в потрібні місця. Є канали зрошувальні, спрямовані в посушливі райони. Водною, яку вони доставляють, зрошують поля. В районах, де води багато і поверхня заболочена, будують осушувальні канали. Щоб створити нові більш зручні водні шляхи створюють суднохідні канали, з'єднавши кілька річок або озер. Велике значення мають суднохідні канали, що скорочують морський шлях. Так, Суецький канал завдовжки 160 км з'єднує Середземне море з Червоним і дозволяє скоротити шлях з Європи в Азію на 10 тис. км у порівнянні зі шляхом довкола Африки. Так само Панамський канал з'єднав Атлантичний і Тихий океани, що розділені вузькою смужкою суходолу між Північною і Південною Америкою.

В Україні побудовано декілька каналів. Одним з найдовших є Північнокримський. Від Каховського водосховища він несе води Дніпра протягом 400 км аж до Керченського півострова. Вода каналу здебільшого йде на зрошення.

Дивовижна Україна. **Штучні озера і річки**

Озерами штучного походження є затоплені водами кар'єри, в яких припинено видобуток корисних копалин. Такими є Солотвинські соляні озера, Яворівське озеро на місці сірчаного кар'єру, водойми у гранітних кар'єрах на Українському щиті. Чимало малих річок на окремих ділянках течуть у викопаних людиною руслах. Така каналізація природних водотоків здійснювалася в Україні у ХХ ст. з метою спрямлення течій річок і осушення їх заплав.

Дніпровський каскад утворюють Київське, Канівське, Кременчуцьке, Дніпродзержинське, Дніпровське, Каховське водосховища.

Великими каналами в Україні є Північнокримський, Каховський, Дніпро-Донбас.

На річках часто споруджують водосховища – штучні водойми, які за своїми розмірами іноді нагадують великі озера, або навіть моря. Більшість водосховищ будують на річках, перегороджуючи їх долини греблями. Водосховища дозволяють врегулювати річний стік та створити значний запас прісної води. Їх створюють для різних потреб: розведення риби, наповнення водою зрошувальних каналів, судноплавства, будівництва гідроелектростанцій (ГЕС) тощо. Найбільші в Україні водосховища збудовані на Дніпрі (знайдіть їх на карті).

Під час будівництва водосховищ на рівнинних річках виникає багато проблем. Серед них: затоплення значних площ родючих земель, відселення людей, заболочування та руйнування берегів, цвітіння води, замулювання й накопичення отруйних речовин на дні та інші. У багатьох населених пунктах у спеціально виритих заглибинах створюють штучні озера – ставки. У сільській місцевості їх використовують для поливання земель, утримання водоплавної птиці та водопою худоби, розведення риби. У містах ставки є окрасою парків та зон відпочинку. На відміну від озер, ставки мають значно меншу здатність до

самоочищення. Тому періодично їх необхідно прочищати та поглиблювати за допомогою спеціальної техніки.

На території України налічується 1157 водосховищ. Найбільші водосховища (загалом шість) створено на Дніпрі. На початку 80-х років було створено Дністровське водосховище. Значно меншими є водосховища у басейнах річок Південний Буг, Сіверський Донець та інш. Останнім часом роботи по зарегулюванню стоку практично припинилися. Певною мірою це зумовлено значним використанням наявних природних ресурсів, а також не обхідністю значних коштів на будь-яке гідротехнічне будівництво. Найбільші водосховища України: Київське, Канівське, Кременчуцьке, Дніпродзержинське, Каховське.

Київське водосховище, Київське море — водосховище на річці Дніпро в межах Київської та Чернігівської областей України. Утворене греблею Київської ГЕС. Заповнене у 1964-66 роках. Площа 922 км², об'єм 3,73 км³, довжина 110 км, найбільша ширина - 20 км. Має сезонне регулювання стоку. Коливання рівня води до 1,5 м. У водосховище впадають ріки: з правого берега: Тетерів, Ірпінь, Прип'ять.

Додаток 7.

Вода в річках, озерах, колодязях – **прісна**. В ній розчинена мала кількість солі.

Морська та океанічна вода – **гіркувато-солоня**. У ній, крім солі, можна знайти майже всі хімічні елементи, які тільки знають люди.

Не тільки натрій, калій, а також мідь, залізо, навіть срібло й золото.

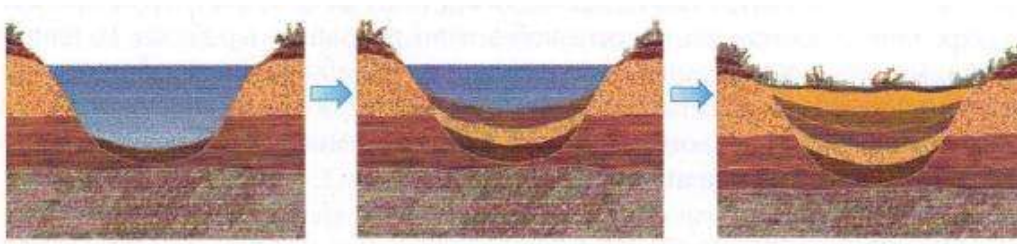
Мінеральна вода також є розчином багатьох солей.

Додаток 8.

Кросворд «Водойми. Озеро.»

1. Джерел **о**
2. рогі **з**
3. **б е** рег
4. **р** ічка
5. русл **о**

1. Із-під гірки, з-під крутої прокрадається порою,
Та й до моря утіка через лози по ярах.
2. Ця рослина росте біля водойм. Її легко впізнати по смоляних голівках-качалочках.
3. Річка тече між двома...
4. Без ніг, а біжить, без рук, а рукав має.
5. Заглиблення, по якому постійно тече річка.

Мал. 126. Заростання озера

Додаток 10

Доповни таблицю назвами видів водойм

Водойми	
Природні	Штучні

Додаток 11

Інтелектуальна вікторина

- 1) Які річки впадають у Чорне море?
(Дніпро, Дунай, Псел, Дністер, Південний Буг, Сіверський Донець.)
- 2) Українці здавна називали його Славутичем, стародавні греки – Борисфеном, римляни – Данаприсом, турки – Узу.
(Дунай, Дністер, Дніпро, Сіверський Донець.)
- 3) Скільки всього річок протікає на території України, скільки є озер?
(Понад 70 тис. річок і майже 3000 природних озер.)
- 4) Не вода, не суходіл, і на човні не попливеш, і ногами не підеш. (Болото.)
- 5) Місце, де річка бере свій початок. (Витік.)
- 6) Яким іншим словом називається штучна ріка? (Канал.)
- 7) Місце, де річка впадає в море, озеро, океан? (Гирло.)
- 8) Яким іншим словом можна назвати невеликі штучні водойми? (Ставок.)
- 9) За водним режимом озера поділяють на ... (стічні, безстічні.)
- 10) Найбільше в Україні озеро? (Озеро Ялпуг: довжина – 39 км, ширина – 5 км, глибина – 2.5 – 6 м.)
- 11) Яке найбільше природне озеро Українських Карпат? (Синевир, площа 700 кв. км, глибина -16 – 24 м, вода мінералізована, з низькою $t + 11^{\circ}$)
- 12) Які озера у Волинській області разом налічують до 30 озер? (Знамениті Шацькі озера.)
- 13) Частина річкової долини, що заливається водою в період повені? (Заплава.)
- 14) Кордон між басейнами річок? (Вододіл.)

Склади стислий **опис водойми** за планом

1. Назва водойми: _____
2. Поверхня суші, де вона розташована: _____
3. Як тече вода? _____
4. Коли водойма найбільш повновода? Якої пори вона міліє? _____
5. Які рослини ростуть на берегах водойми, які – на її дні? _____
6. Які тварини живуть у водоймі і на її берегах? _____

Осташівський став — штучна водойма (став), створений на річці Уманка, притоці Ятрані. Розташований в Умані, на південний захід від центру міста.

Довжина 2,15 км, пересічна ширина 200 м (максимальна 410 м). Центральна частина водоймища має рівномірну глибину 3—3,2 м, шар мулу до 0,5 м. Площа водного дзеркала ставу — 84,9 га, максимальна глибина води біля греблі — 3,5 м, об'єм води — 994000 м³.

Точна дата створення ставка невідома, але відомо, що з 1788 року діяло 4 водяні млини: на Осташівській греблі, на Зарембовій, на греблі біля теперішнього підприємства «Іскра» і на греблі навпроти господарчого двору заводу «Мегомметр» (дві останніх не збереглися).

Ставом опікується Уманське товариство мисливців і рибалок. Щодня тут рибалють до 200 людей. На березі є станція човнів, діти катаються на байдарках, купаються.

Влітку 1954 і 1955 років замість дерев'яних мостів будуються залізобетонні: по вул. Заводській через річку Уманку; по вул. Незалежності на Осташівській дамбі та по вул. Успенської (біля млина).

Став використовується для технічного водопостачання промислових підприємств, оскільки на лівому березі розміщено вітамінний завод, завод пивобезалкогольних виробів, лікєро-горілчаний завод. На лівому березі сільськогосподарські ділянки місцевих жителів в окремих місцях підходять майже безпосередньо до води, залишається тільки вузька прибережна стежка.

Прибережна рослинність представлена такими видами, як рогіз широколистий (*Typha latifolia* L.), частуха подорожниковидна (*Alisma plantago aquatica* L.), комиш лісовий (*Scirpus sylvaticus* L.), гірчак земноводний (*Polygonum amphibium* L.), осока чорна (*Carex nigra* (L.) Reichard.), осока рання (*Carex praecox* Schreb.), череда трироздільна (*Bidens tripartita* L.), полин звичайний (*Artemisia vulgaris* L.), перстач гусячий (*Potentilla anserine* L.), конюшина повзуча (*Trifolium repens* L.).

Мал. Національний природний парк "Синевир", озеро Синевир

Мал. Дністровський ліман

Кременчуцьке водосховище

Суецький канал

Північнокримський канал

Додаток 14

Скласти порівняльну характеристику гірських і рівнинних річок

Гірські річки	Рівнинні річки

Слова для довідок: бурхливі, спокійні, тихий плин, швидка течія, крутий, течія повільна, плавна, течія швидка, ріка мілководна, потоки вирують, берег пологий, берег крутий.

Додаток 15

Кросворд «Водойми. Річка.»

1.
П
2. Г И Р Л О
3. Л І В И Й БЕРЕГ
4. В И Т І К
5. Р У С Л О
К
6. П Р А В И Й БЕРЕГ

1. Річка, яка впадає в іншу річку, тобто головну річку.
1. Місце, де річка впадає в іншу водойму.
2. Кожна річка має береги. Щоб їх визначити, потрібно стати обличчям у напрямі течії. Берег, який розташований ліворуч.
3. Кожна річка має місце, де вона починається.
4. Заглиблення, по якому тече річка.
5. Берег, який розташований праворуч (у напрямі течії річки.)

Додаток 16

Охорона водойм

Річки, озера, водосховища значною мірою забруднюються промисловими та господарськими відходами, нафтою при перевезенні її в судах. Стоки нафти, наявність яких пояснюється потребами побуту, містять значну кількість неорганічних і органічних сполук, які потрапивши у водойми можуть викликати небезпечні захворювання. "Постачальниками" стічних вод, складних за вмістом, є об'єкти промисловості. Сучасні металургійні підприємства заповнюють водоймища тисячами кубометрів забрудненої води, де в основному розчинені речовини, що містять залізо. В стічних водах коксохімічних заводів і фабрик

виявляють феноли, роданіди, ціаніди, аміак тощо. Небезпечними є рідкі відходи синтетичної хімії, стоки целюлозно-паперової промисловості тощо.

Застосуванням нових технологічних процесів і сировини викликана поява мало поширених різновидів стічних вод. Насамперед синтетичні поверхнево-активні речовини, широко застосовувані у текстильній, нафтопереробній, хутровій, шкіряній та інших галузях. Стоки, насичені сірчаноокислими, хлористими і азотними солями, непридатні ні для пиття, ні для рибогосподарських потреб чи зрошування, ні для повторного промислового застосування.

Ефективність охорони водних ресурсів великою мірою залежить від якості очистки стічних вод, а останнє, в свою чергу, — від технологічних способів обробки, проектних характеристик і додержання вимог експлуатації очисних споруд.

Законом України "Про питну воду та питне водопостачання" (2002 р.) визначений зміст діяльності для забезпечення санітарної охорони у сфері питної води та питного водопостачання.

В Україні планомірно реалізуються заходи по охороні водних ресурсів від забруднення. Відповідні кошти витрачаються на створення умов, які сприяють чистоті річок, озер, водосховищ.

Список використаних джерел

1. Актуальні проблеми становлення і розвитку національної школи. – К.: 1992. - 109с.
2. Алексюк А.М. Загальні методи навчання в школі. – К.: Рад. школа, 1981. – 206с.
3. Алексюк А.М. Загальні методи навчання в школі. – К.: Рад. школа, 1981. – 206с.
4. Алексюк А.М. Загальні методи навчання в школі. – К.: Рад. школа, 1981. – 206с.
5. Антонов Н. С. Інтеграційна функція навчання. – К.: Освіта, 1989. – 304 с.
6. Бабанский Ю.К., Поташнюк М.М. Оптимизация педагогического процесса (В вопросах и ответах). – К.: «Рад. школа», 1984. – 286с.
7. Бабовал Т.І., Рябова С.І. Я і Україна. Уроки з курсу «Я і суспільство». 3 клас: Посібник для вчителя. - Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. – с. 98-105.
8. Багаева И.Д. Профессионализм педагогической деятельности и основы его формирования у будущего учителя. Автореферат на соиск. учен. степ. докт. пед. наук. 304 с.
9. Байбара Т.М., Бібік Н.М. «Я і Україна». Підручник для 3-го класу. – К.: «Форум», 2003 – с. 36-37.
10. Банник М.О. Розробки уроків курсу «Сходінки до інформатики».
11. Барна М.М. Ключі до подолання педагогічних стереотипів: навчально-методичний посібник / М.М.Барна, Г.А. Бушак, О.В. Волощенко, Н.К.Кальна / Тернопіль: Астон, 2008. – 200с.
12. Бех І. Інтеграція як освітня перспектива // Початкова школа. – 2002. – № 5. – С. 5 – 6.
13. Біблійна історія та християнська етика. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 1-11клас/ Филип (Осадченко Р.А.), Євтух М.В., Ковровський І. Та ін. – Полтава: ТОВ «АСМІ», 2011.
14. Біблія. Книги Священного Писання. – Свято-Успенська Почаївська Лавра, 2006.
15. Біда О.А., Кравчук О.В., Коберник Г.І. та ін.. Інтерактивні технології навчання в початковій школі. – Умань: РВЦ «Софія», 2007. – с. 73-77.
16. Білецька М.А., Вашуленко М.С. «Рідна мова». Підручник для 2-го класу. – К.: Освіта, 2002 – с. 49.
17. Божий світ і я. Посібник для початкових класів загальноосвітніх шкіл з «Основ християнської культури» (для першого року навчання). – Автор Свщ. Богдан Огульчанський. – Видання Свято-Макаріївської церкви. – Київ, 2004.
18. Будна Н.О., Бей П.І., Жирська Г.Я., Кікінеджи О.М. Уроки з курсу «Основи здоров'я». 1 клас. Вид. 2-е виправ. і доп.- Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. – с. 125, 234.
19. Бутрім В. Л. Веселі задачі у віршах: 1-4 кл. - К.: Вид. дім "Шкіл. світ", 2006.

- 112с.
20. Бутрім В. Л. Інтерактивні дидактичні ігри в початковій школі. - К.: "Шкіл. світ", 2007. - 112с.
 21. Бутрім В. Л. Казка вчить. Збірник нестандартних дидактичних матеріалів з основних дисциплін. 1-4 класи – Х. Вид. група "Основа", 2006. – 128с.
 22. Вашуленко М.С. Інтегрування завдань з рідної мови й читання / М.С. Вашуленко // Початкова школа. — 1994. - №6. - С.13-17.
 23. Вендровская Р.Б. Очерки истории советской дидактика. – М.: Педагогика, 1982. – 128с.
 24. «Всесвіт»: Енциклопедія для дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладів: у 2х ч./ Ю. В. Каверін, О.І. Степаненко, Б.М. Чіп, та ін. – К.: ПП «Н. М. Яновська», 2003. – 160с.; іл. (серія «ПіснеЗнайка»).
 25. «Всесвіт»: Енциклопедія для дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладів: у 2х ч./ Ю. В. Каверін, О.І. Степаненко, Б.М. Чіп, та ін. – К.: ПП «Н. М. Яновська», 2003. – 160с.; іл. (серія «ПіснеЗнайка»).
 26. Волошин О. Цікаві завдання з природознавства. 3(2) клас – Тернопіль: Підручники і посібники, 2001. – с. 35.
 27. Гільберг Т.Г., Сак Т.В. Природознавство: підручник для 4-го кл. Загальноосвіт.навч.закл. – Київ: Генеза, 2016. – 176 с.
 28. Гончаренко С. У. Козловська І. М. Теоретичні основи дидактичної інтеграції у професійній і середній школі // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 2. – С. 9-18.
 29. Гончаренко С., Кміт Я. Загальнотеоретичні аспекти інтеграції природничо-наукових і методичних знань учнів // Шлях освіти. – 1997.
 30. Гончаренко С., Мальований Ю. Інтегроване навчання. За і проти. – «Освіта» від 16 лютого 1994 р.
 31. Гончаренко С.У. Зміст освіти і її гуманітаризації // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи / За ред. І.Я Зязюна. – К., 2000. – С. 68-76.
 32. Грущинська І. В. Природознавство, 2 клас. К.: «Освіта», 2012.
 33. Дейкун Д.І., Шевченко В.Г. Новий підхід до формування навчальних планів. /Дидактичні аспекти альтернативної освіти. – МО України, інститут сист. досліджень освіти України інст. педагогіки АПК України. – 1993 – С.14-15.
 34. Дивоцвіт дитинства. Хрестоматія з етики для учнів початкової школи. / За редакцією В.М.Хайруліної. – К.: Видавництво «Плеяди», 2005.
 35. Дидактичні та інтелектуальні ігри на уроках читання. 2-4 класи/ Упоряд. Доміна О. Д. - Х.: Вид. група "Основа", 2009. -124с.
 36. Додусенко Н. О., Нетужилова І. В. Проектна діяльність у початковій школі. – Х.: Вид. група "Основа", 2010. – 223с.
 37. Дученко Н.В. Интегративные тенденции философских и естественных наук. – К. «Вища школа», 1984. – 133с.
 38. Забіяка В. А., Забіяка І. М. Крилаті слова, вислови і фразеологізми. Посібник для початкової школи. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2001. -72с.

39. Занков Л.В. Избранные педагогические труды. – М.: 1990, С.56-71.
40. Занков Л.В. О начальном обучении. М., 1963. – С.20.
41. Зверев И.Д. Взаимная связь учебных предметов. – М.: Знание, 1977. – 126 с.
42. Ильенко Л.П. Опыт интегрированного обучения в начальных классах. // Нач. школа. – 1989. – №9. – С.8-10.
43. Ігумен Лонгін (Чернуха), Белкіна Е.В. Християнська етика в українській культурі: Програма для учнів 1-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів – К.: КМПУ імені Б.Д.Грінченка, 2007. – 30 с.
44. Ільченко В.Р. Інтеграція змісту освіти та сучасні проблеми загальноосвітньої школи. // Імідж сучасного педагога. – 2002. – № 2(21). – С. 14-17.
45. Інтеграція навчальних предметів в початковій школі як ефективна форма навчання молодших школярів. Матеріали інтернет-семінару (лютий 2017 року) (скорочений варіант) / Укладачі: Добровольська Л.Н., Чорновіл В.О. - Черкаси, 2017. – 183с.
46. Інтегровані уроки в початковій школі / Упоряд. Н. С. Вегера — Тернопіль–Харків: Ранок, 2010. — 160 с.
47. Інтегровані уроки в початковій школі / Упорядник О.Кондратюк. – К.: Шк. світ, 2007. – 128с. – (Б-ка «Шк. світу»).
48. Інтелектуальні ігри в початковій школі // Упоряд. Ю.Є. Бардакова. – Х.: Вид. група «Осова», 2006. – с. 176-179.
49. Інтелектуальні ігри в початковій школі// Упоряд. Ю. Є. Багдакова. – Х.: Вид. група "Основа", 2006. – 192с.
50. Інтерактивні методи навчання в практиці роботи початкової школи / Упорядн. Стебна О. В., Соценко А. О. – Х.: "Шкіл. Світ". -176с.
51. Ісаєнко О.В., Павлюк І.Ю. Я і Україна. Громадянська освіта. 3 клас. Вид. 2-е, перероб. – Х.: Країна мрій, 2006. – с. 40-43.
52. Калягін Ю.М., Алексєнко О.Л. Інтеграція шкільного навчання // Начальна школа. – 1990. – № 9. – С. 28-29.
53. Кедров Б.М. О синтезе наук // Вопросы философии, 1973. – №3. – С.77-78.
54. Клименок А.В., Калита А.А., Бережная Э.П., Методология и методика педагогического исследования. Постановка цели и задач исследования. – Киев, 1988, – 98с.
55. Козар Г. В. Дивовижне вічне коло є в цілющій воді. – Журнал «Розкажіть онуку», лютий, №3-4, 2006, с. 92-94.
56. Козловська І.М. Аспекти дидактичної інтеграції: Курс лекцій. – Лекція 1, 2. – Львів: НМЦ КПО, 1999. – 48 с.
57. Козловська І.М. Теоретико-методологічні аспекти інтеграції знань учнів професійно-технічної школи: дидактичні основи – Львів, 1999. – 302с.
58. Коломієць А.М., Коломієць Д.І. Міжпредметні зв'язки у контексті проблеми інтеграції // Педагогіка і психологія професійної освіти.– Львів, 1999. – № 2.–С.61-66.
59. Коломієць Д.І. Реалізація міжпредметних зв'язків у навчальному процесі // Придніпровський науковий вісник.– 1998.– № 130(197).–С.47-51.
60. Комар О.А. «Формування у студентів умінь здійснювати інтеграцію змісту навчальних предметів на уроках в початковій школі.»/Авторська робота

- О.А.Комар – кандидатська дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. – Київ, 1996. -168с.
61. Коменский Я.А Избранные педагогические сочинения. - М.: Учпедгиз.1955, С.279.
 62. Куценко Н. Я., Походжай Н. Я. Я і Україна. Навколишній світ. 1 клас: Посібник для вчителя – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005 – 128с.
 63. Лапуренко В.Л. Снігу, снігу сиплеться довкола...: План-конспект інтегрованого уроку з читання, художньої праці й ознайомлення з навколишнім // Розкажіть онуку. – 2001. – № 7-8. – С. 10-11.
 64. Легенда про Богдана Хмельницького: Інтегрований урок читання: 2 клас // Розкажіть онуку. – 2001. – № 43-44. – С. 13.
 65. Лонгин (Чернуха), ігумен. Християнська етика в українській культурі. Дорога Добра: 1-ий кл. Методичний посібник для вчителів загальноосвіт. навч. закл. / ігумен Лонгин (Чернуха), протоієрей Богдан Огульчанський, Е.В.Белкіна, І.П.Ковальчук. – К.: АДЕФ-Україна, 2006. - 52 с.
 66. Лонгин (Чернуха). Християнська етика в українській культурі. Дорога Добра: Робочий зошит для 1-го кл. загальноосвіт. навч. закл. / ігумен Лонгин (Чернуха), Е.В.Белкіна. – К.: АДЕФ-Україна, 2006. - 40 с.: іл.
 67. Лопатіна О.О., Скребцова М.В. 50 уроків про чесноти (для занять з дітьми дошкільного та молодшого шкільного віку). – Х.: Вид.група «Основа», 2008.
 68. Лупінович С. М. Навчаємося залюбки! Формування мотивації до навчання учнів молодших класів. – Х. Вид. група "Основа", 2009. -107с.
 69. Луцик Д. В., Курдидик С. В. Інтегровані уроки в 3 класі. - Тернопіль: Астон, 2001. - 68с.
 70. Мельник В. Повертайтеся, лелеченьки, до рідного краю: Інтегрований урок читання і народознавства // Початкова освіта. – 2002. – № 6. – С.4.
 71. Моргун В.Ф. Інтеграція та диференціація освіти: особистісний та технологічний аспекти // Постметодика. – 1996. – № 4. – С. 9-10.
 72. Музичний супровід. Збірки музичних творів (аудіозаписи) для 1-го, 2-го, 3-го, 4-го класів до підручників «Християнська етика в українській культурі», 1-4 класи.
 73. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою. 1-4 класи. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2011. – 392с.
 74. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів. 1-4 класи (зі змінами). – Тернопіль: Мандрівець, 2015. – 256с.
 75. Нестандартні уроки в початковій школі/ Упоряд. О. Кондрятюк. – К.: Вид. "Шкіл. світ": Вид. Л. Галіцина, 2006. – 128с.
 76. Огульчанський Б. Дорога Доброчинності: Навч. посіб. для учнів 3 кл. загальноосвіт. навч. закл. / Б. Огульчанський, І.Л.Сіданич. - 2-е вид., доопр. - К.: Сім кольорів, 2008. -124 с. – (Курс «Християнська етика в українській культурі»).
 77. Огульчанський Б. Дорога Мудрості: Навч. посіб. для учнів 4 кл. загальноосвіт. навч. закл. / Б. Огульчанський - К.: Сім кольорів, 2009. -

- 124 с. – (Курс «Християнська етика в українській культурі»).
78. Огульчанський Б. Християнська етика в українській культурі. Дорога Добра: Підруч. для 1-го кл. загальноосвіт. навч. закл. – К.: АДЕФ-Україна, 2006. – 84 с.: іл.
79. Огульчанський Б. Християнська етика в українській культурі. Дорога Милосердя: Навч. посіб. для учнів 2 кл. загальноосвіт. навч. закл. / Б. Огульчанський. – К.: Навч. книга, 2007. – 120 с. – (Курс «Християнська етика в українській культурі»).
80. Ожегов С.И. Словарь русского языка. Под ред. Н.Ю. Шведовой, Москва, «Русский язык», 1986., С.216.
81. Павленко Л. Г. Сучасний урок в початковій школі. 68 уроків з розвитку зв'язного мовлення у 1-4 класах. – Х.: Вид. група "Основа", 2005. – Ч. 1, 2 – 112с.
82. Паламарчук В.Ф. Проблеми навчання в системі альтернативної освіти // Дидактичні аспекти альтернативної освіти. Київ: «Освіта», 1993.– с. 4-12.
83. Погорелова С.М., Тетьоркіна В.А. Я і Україна. Природознавство. 4 клас. Матеріали для уроків. – Х.: Вид. група «Основа», 2007. – с. 127-146.
84. Подолянчук Л. В. Мандрівка у дивосвіт. - Журнал «Розкажіть онуку», грудень №12, 2007, с. 51, с.54-55.
85. Пометун О. І. Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук. -метод. посібн. / За ред. О. І. Пометун. – К.: Видавництво «А. С. К.», 2004. – 192с.
86. Пометун О.І. Енциклопедія інтерактивного навчання. – К., 2007. – 144с.
87. Попова Ольга. Інтегроване навчання в початковій школі. - Кам'янець-Подільський.
88. Природознавство. 1 клас: розробки уроків / І.В. Дехтяренко, Т.А. Марінюк. – Х.: Вид-во «Ранок», 2012.
89. Природознавство: Робочий зошит. 2 клас / В.А. Тетьоркіна, С.М. Погорелова. – Х.: Вид – во «Ранок». 2013. – 64 с.
90. Природознавство: підруч. для загальноосвіт. навч. закл. : 1-й кл./ Т.Г. Гільберг, Т.В. Сак. – К.: Генеза, 2012.
91. Проект нового Державного стандарту загальної середньої освіти в рамках реформи «Нова українська школа», 2017.
92. Резніченко Н. І. Українська мова в іграх, казках, подорожах. Розробки нестандартних уроків. 1-4 класи. – Х.: Вид. група "Основа", 2008. – 172с.
93. Рудницька О. Інтегративні зв'язки у викладанні предметів художньо-естетичного циклу // Початкова школа. – 2001. – № 5. – С. 40-43.
94. Савченко О. Я. Сучасний урок у початкових класах. – К.: Магістр-S, 1991. – 256 с.
95. Савченко О.Я. Альтернативні можливості початкової освіти. // Поч. школа, 1994. – №5, – С.3-7.
96. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: Підручник для студентів педагогічних факультетів. – К.: Абрис, 1997. – 416 с.
97. Савченко О.Я. Дидактичні особливості інтегрованих уроків. // Поч. школа, 1992. – №1. – С.3-5.

98. Савченко О.Я. Творчість вчителя в підготовці і проведенні уроку // Поч. школа, 1985. – № 4. – С.32-40.
99. Савченко О.Я. Урок у початкових класах. Київ. – «Освіта», 1993. – 223с.
100. Самойленко П. І. Сергеев А. В. Інтеграційна функція навчання основам наук // Фахівець. – 1995. – №№ 5-6. – С. 36-37.
101. Светловская Н.Н. Об интеграции как методическом явлении и ее возможностях в начальном обучении / Н.Н. Светловская // Начальная школа. - 1990. — С.57-60.
102. Сіданич І.Л. Дорога Доброчинності: Робочий зошит для учнів 3 кл. загальноосвіт. навч. закл. / І.Л.Сіданич, Б.Ю.Огульчанський, В.Г.Чернуха, Е.В.Белкіна. – 3-є вид. - К.: Сім кольорів, 2009. -52 с. –(Курс «Християнська етика в українській культурі»).
103. Скаткин М.Н. Совершенствование процесса обучения. – М.: Педагогика, 1972. – 208с.
104. Скаткин М.Н. Проблемы современной дидактики. – М.: Просвещение, 1984. – 96с.
105. Словник іншомовних слів. / За редакцією О.С.Мельничука. // Головна редакція Української радян. енциклопедії Академії наук УРСР, - Київ, 1974.
106. Сова М. Філософсько-культурологічні основи інтегрованих знань // Рідна школа. – 2002. – № 5. – С. 33-36.
107. Соловей В. М. Навчальні ігри екологічного спрямування на уроках логіки, української мови та природознавства, - Журнал «Розкажіть онуку», грудень, №12, 2008, - с.14.
108. Способи інтеграції змісту початкового навчання. - Тернопіль – 2009.
109. Станкевич Т.О. Атлас тварин і рослин України. – Харків, «Торнадо», 2009.
110. Сухаревская Е.Ю. Интегрированное обучение в начальной школе. – Ростов/Д., 2003. – 96 с.
111. Сучасний тлумачний словник української мови: / 50 000 слів/ Заг. ред. д-ра філософських наук проф. В. В. Дубічинського. – Х.: ВД «Школа», 2006. -832с., с. 133, 161.
112. Сучасний урок української мови в початковій школі (методика і технологія навчання) – Тернопіль: Астон, 2001. -264с.
113. Сходінки до інформатики. Робочий зошит: навч. посіб. для 3 кл.
114. Сходінки до інформатики: підруч для 2 кл. загальноосвіт. навч. закладів / Ломаковська Г.В., Колесніков С.Я., Ривкінд Й.Я., Рівкінд Ф.М. - К.: АДЕФ – Україна, 2004 – 64 с.
115. Сходінки до інформатики: підруч для 3 кл. загальноосвіт. навч. закладів / О.В.Коршунова. – К.: Генеза, 2014 – 176 с.
116. Твердохліб Т. Є. Мандрівка голубими дорогами рідного краю. – Журнал «Розкажіть онуку», жовтень, №10, 2008, - с.19-22.
117. Технології розвитку критичного мислення учнів / Кроуфорд А., Саул В., Метьюз С., Макінстер Д.; Наук. ред., передм. О. І. Пометун. – К.: Вид-во «Плеяди», 2006. – 220с.
118. Тименко В.П. Кожний урок – нестандартний // Початкова школа. –

1991. – № 1. – С. 18-23.
119. Тименко В.П. Художня праця //Початкова школа, 1992. – №1.– С.40-47.
120. Трач С.К. Образотворче мистецтво: підручник для 1кл. загальноосвіт. навч. закл. / С.К.Трач, М.І.Резніченко. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2012. – 128с.
121. Уроки етики в 1-4 класах. Навчально-методичний посібник. Упоряд. О.О.Кулик, Г.М.Фінько, Г.І.Кенц. - Х.: Вид.група «Основа», 2007.
122. Хвилинка святості. Збірка легенд, притч, переказів (твори митрополита Феодосія Полтавського і Кременчуцького). – Полтава, 2006. – 64 с.
123. Хрестоматія сучасної української дитячої літератури для читання в 1, 2 класах серії «Шкільна бібліотека» / Укладач Стус Т.В. – Львів: Видавництво Старого Лева, 2016. – 160с.
124. Чекіна О.Ю. Інтегровані уроки в початковій школі. – Х.: Вид. група «Основа»: «Тріада+», 2007. – 192с. (Серія: «Педагогічні інновації. Майстерня»).
125. Чекіна О.Ю. Поділ слів на склади: Інтегрований урок з української мови та українського читання: 1 клас // Розкажіть онуку. – 2000. – № 3. – С. 32-33.
126. Чернуха В.Г. Дорога Милосердя: Робочий зошит для учнів 2 кл. загальноосвіт. навч. закл. / В.Г.Чернуха, Е.В.Белкіна. –К.:Навч. книга, 2007. - 52 с.: іл. – (Курс «Християнська етика в українській культурі»).
127. Чернуха В.Г. Дорога Мудрості: Робочий зошит для учнів 4 кл. загальноосвіт. навч. закл. / В.Г.Чернуха, Е.В.Белкіна. – 3-є вид. - К.: Сім кольорів, 2009. -52 с. –(Курс «Християнська етика в українській культурі»).
128. Чернуха В.Г. Навчання християнської етики у 2 класі: Методичні поради до навчального посібника «Дорога Милосердя» / В.Г.Чернуха, Е.В.Белкіна. – К.: Сім кольорів, 2009. -96 с. –(Курс «Християнська етика в українській культурі»).
129. Чернуха В.Г. Навчання християнської етики у 4 класі: Методичні поради до навчального посібника «Дорога Мудрості» / В.Г.Чернуха, Е.В.Белкіна. – К.: Сім кольорів, 2009. -96 с. –(Курс «Християнська етика в українській культурі»).
130. Эльконин Д.В. Избранные психологические труды. – М.: Просвещение, 1989. –с.57-64.

Інтернет-ресурси

http://gordiuknadija.blogspot.com/2016/08/blog-post_73.html

<http://www.bookland.com/download/r/rk/rk-intu14/sample.pdf>

http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D1%80%D0%B5%D0%B1%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D1%81%D0%BA%D1%83%D0%BB_%28%D0%BE%D0%B7%D0%B5%D1%80%D0%BE%29

<http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%AF%D0%BB%D0%BF%D1%83%D0%B3>

<http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%AF%D0%BB%D0%BF%D1%83%D0%B3>
[http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BA_\(%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%BC\)](http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BA_(%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%BC))
<http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D1%80%D1%96%D0%BB%D1%8C>
<http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A3%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%BA%D0%B0>
<http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%81%D0%B5%D0%BB>
http://goodsongs.com.ua/song98270_detskie-pesni_vmeste-veselo-shagat.html
<http://ololo.fm/search/Детские/Вместе+Весело+Шагать+По+Просторам+%28Минусовка%29>
<http://oldconf.neasmo.org.ua/node/3218>
<http://mirznanii.com/a/175978/sposobi-ntegrats-zmstu-pochatkovogo-navchannya>
<https://www.youtube.com/watch?v=BKH28g8XgwU>
<https://www.youtube.com/watch?v=Fujjil7>
<https://www.youtube.com/watch?v=5jnL4nJCZCI KXF0>
<https://www.youtube.com/watch?v=fZMJzMQ53H4>
<https://www.youtube.com/watch?v=U9WLEr7Uvfc>
<https://www.youtube.com/watch?v=8GVlkUfvM2c>
<http://klasnaocinka.com.ua/uk/article/suchasni-urok-.html>
https://www.slideshare.net/metodist_selid/ss-69623159
https://xmusic.name/s/5116071-Eduard_Romanyuta_-_Zelene_sloninya/
https://xmusic.name/s/63842899-Skryab_n_-_Delf_ni/
https://xmusic.name/s/5377466-Petr_CHajkovskij_-_Vesna/
http://mp3co.co/song/92855924/P_Chajkovskij_Pori_roku_Berezen_Psnya_zhajv_oronka/
https://xmusic.name/s/77074841-Gr_g_-_Navesn_.23_urok/
<http://poiskm.co/show/вiвальдi.-«весна»>
[http://zaycev.kz/song/дельфины-дiтiячi+пiснi+\(ukrainian+children+songs\)/](http://zaycev.kz/song/дельфины-дiтiячi+пiснi+(ukrainian+children+songs)/)
<http://ksbhamrah.com/choice/1851474394.137607851-strepet-tetrax-tetrax-golosa-ptic>
<http://www.turystam.in.ua/2011-11-07-13-30-50/2277>
<http://aves.land.kiev.ua/1401.html>
http://osivtsi.edukit.te.ua/dosvid_roboti/cikava_ukrainsjka/zagadki_movni/
<http://www.ukrcenter.com/Лiтература/Дмитро-Бiлоус/19963-9/Диво-калинове-збiрка>
<http://doshkolenok.kiev.ua>
<http://zagadki.at.ua>
<https://www.google.com.ua>
http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D1%80%D0%B5%D0%B1%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D1%81%D0%BA%D1%83%D0%BB_%28%D0%BE%D0%B7%D0%B5%D1%80%D0%BE%29
<http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%81%D0%B5%D0%BB>
http://goodsongs.com.ua/song98270_detskie-pesni_vmeste-veselo-shagat.html
<http://ololo.fm/search/Детские/Вместе+Весело+Шагать+По+Просторам+%28Минусовка%29>

<http://slovovolyni.com/ukr/culture/24951/>
<http://gidvoyage.com/ukraina>
[http:// iloveukraine.com.ua](http://iloveukraine.com.ua)
[http:// frauflora.ru](http://frauflora.ru)
<https://thecity.com.ua/materiki-zemli.html>
<http://geogeo2013.blogspot.com/2013/05/7.html>
<http://geography6class.ru/afrika.html>
<https://sites.google.com/site/pivdenaamerika/>
http://subject.com.ua/textbook/geography/7klas_1/32.html
<http://nevsedoma.com.ua/index.php?newsid=133057>
<http://othereal.ru/skrytyj-mir-antarktidy/>
<https://drugoi.livejournal.com/2862664.html>
<http://podrobnosti.ua/843360-zhiteli-umani-stradajut-ot-tlejushego-musornogo-poligona.html>
http://www.yrok.net.ua/load/vchitelski_znakhidki/khristijanska_etika_v_ukrajinskij_kulturi/khristijanska_etika_v_ukrajinskij_kulturi/230-1-0-4083
<http://school.xvatit.com/index.php>
<http://ukrmap.su/uk-g6>
<http://shkola.ua/book/read>
<http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D1%80%D1%96%D0%BB%D1%8C> -
[cite_note-.D0.91.D0.A1.D0.AD-2.](cite_note-.D0.91.D0.A1.D0.AD-2)